

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1973

A TARTALOMBÓL:

ARATÓ KÁROLY
BARANYI FERENC
KALÁSZ MÁRTON
KISS DÉNES
PÁKOLITZ ISTVÁN
SZÉCSI MARGIT
TÉNAGY SÁNDOR
VERSEI

✱

KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
SOBOR ANTAL
SZÉPPRÓZÁJA

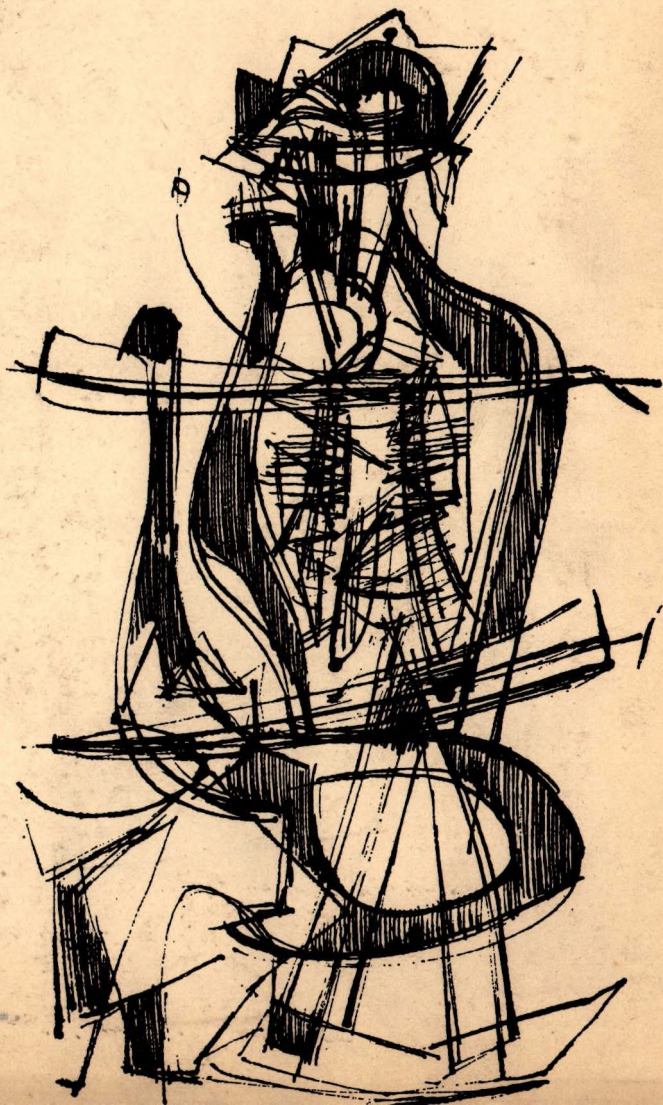
✱

BESZÉLGETÉS A KRITIKÁRÓL

BÉCSY TAMÁS:
PÁKOLITZ ISTVÁN
KÖLTÉSZETE

BAJOMI LÁZÁR ENDRE:
FRANCIA KRÓNIKA

LORÁND IMRE:
DILETTANTIZMUS
ÉS KÖNYVKULTÚRA

6,— Ft

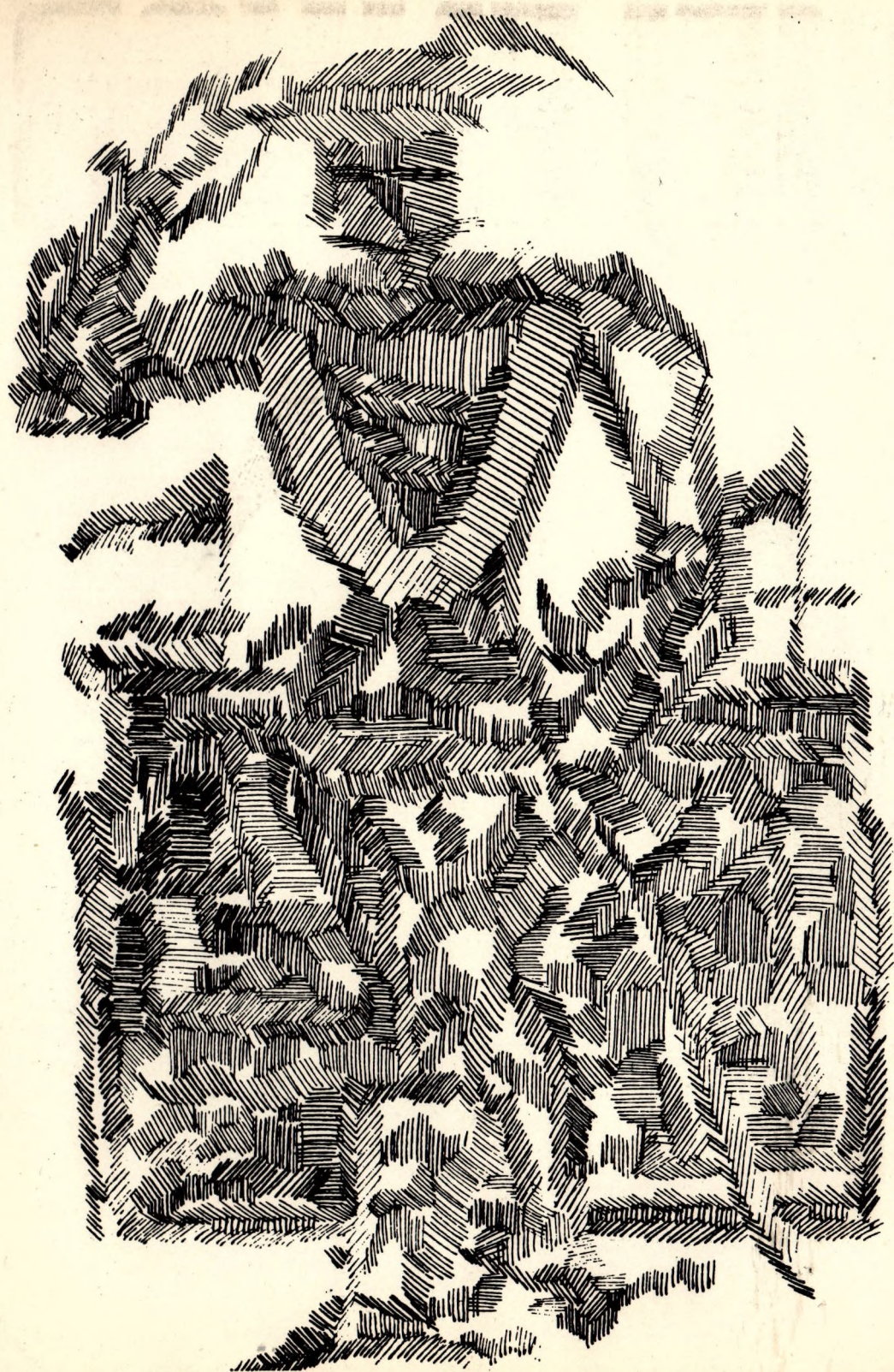
SZÁMUNK SZERZŐI

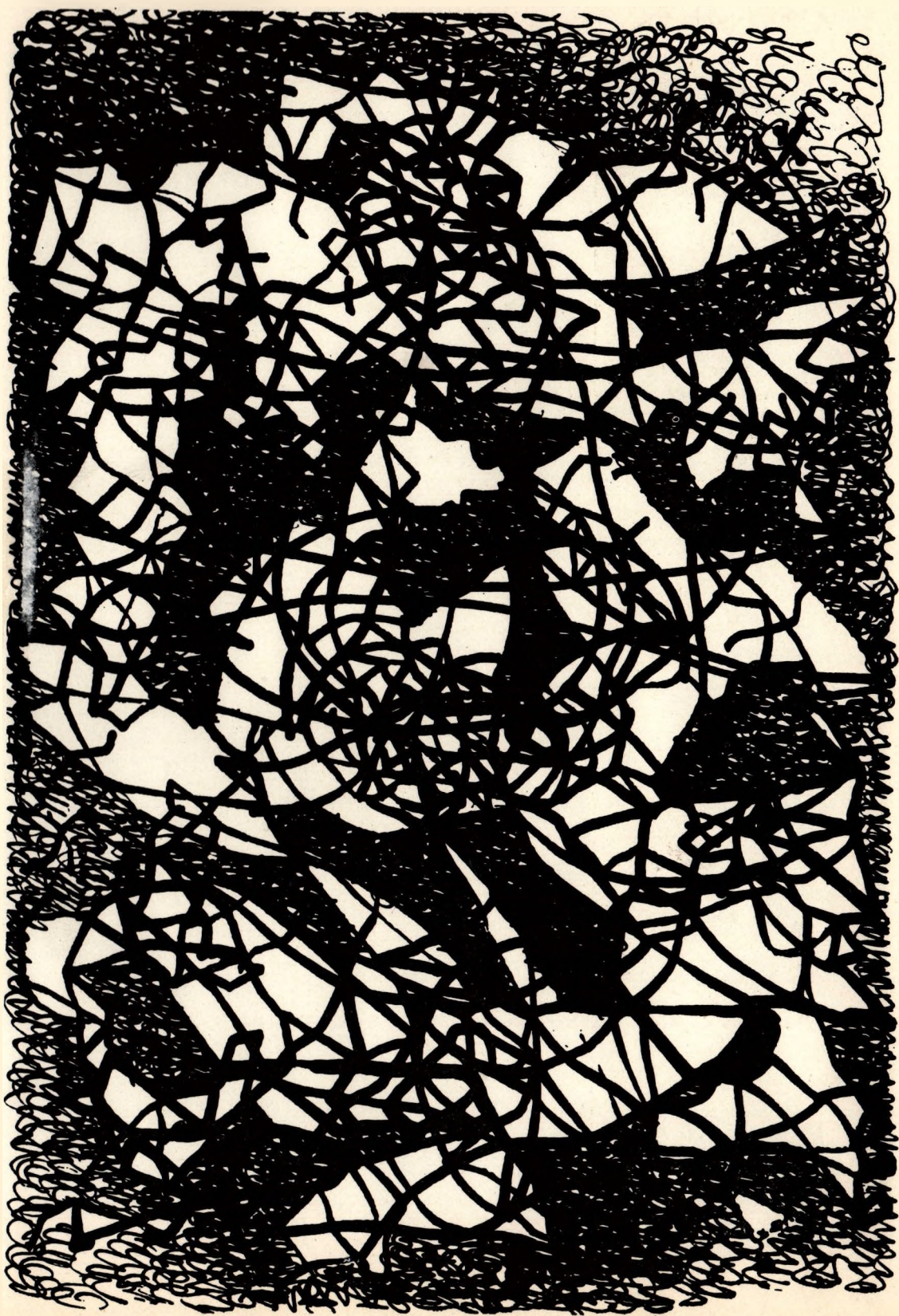
ARATÓ KÁROLY
BAJOMI LAZAR ENDRE
BARANYI FERENC
BENKŐ ATTILA
BÉCSY TAMÁS
BÉLÁDI MIKLÓS
BODNÁR GYÖRGY
CZINE MIHÁLY
DÉVÉNYI IVÁN
DOBOZY IMRE
GARAI GÁBOR
ILIA MIHÁLY
KALÁSZ MÁRTON
KISS DÉNES
KOCZKAS SÁNDOR
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
LORÁND IMRE
CS. NAGY ISTVÁN
ORSOVAI EMIL
PAKOLITZ ISTVÁN
SIMON ISTVÁN
SOBOR ANTAL
SZABÓ B. ISTVÁN
SZABOLCSI MIKLÓS
SZÉCSI MARGIT
TÉNAGY SÁNDOR

KÉPEK:

HALÁSZ KÁROLY
LANTOS FERENC
MARTYN FERENC
PINCZEHELYI SÁNDOR
SZIJARTÓ KÁLMÁN

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVI. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM

1973. SZEPTEMBER

TARTALOM

PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Zsugorodó, Morgók, Csibenéni, Följegyzés - - - - -	771
BÉCSY TAMÁS: Pákolitz István költészete (tanulmány) - -	775

*

SZÉCSI MARGIT versei: Próféta-ének, Eladó - - - -	791
TÉNAGY SÁNDOR versei: Versírás, Gyöngeségből, megbo- csátásból, Kérek - - - - -	793
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Különmunka (elbe- szélés, II. rész) - - - - -	795
ARATÓ KÁROLY versei: Ismerlek! . . . , Ezek a házak . . . , Valahol - - - - -	815
CS. NAGY ISTVÁN versei: Balladácska, Stájer lagzi - -	817
KALÁSZ MÁRTON versei: Évről évre, Távirat: Az ég előtt fölbontva - - - - -	818
SOBOR ANTAL: Nagyapa az unokájával strandra indul (el- beszélés) - - - - -	819
BARANYI FERENC versei: Örökség, Asszony, Fergeteges -	824
KISS DÉNES versei: Harangozó, Balladafoszlány, Csíra - -	826

*

Beszélgetés a kritikáról

BÉLÁDI MIKLÓS, BODNÁR GYÖRGY, CZINE MIHÁLY, DOBOZY IMRE, GARAI GÁBOR, ILIA MIHÁLY, KOCZKÁS SÁNDOR, SIMON ISTVÁN, SZABÓ B. IST- VÁN és SZABOLCSI MIKLÓS - - - - -	828
---	-----

*

BENKŐ ATTILA versei: Füstszagú, Magányos járat, Fa - -	842
ORSOVAI EMIL versei: Ma délután, Duett - - - -	844
LORÁND IMRE: Dilettantizmus és könyvkultúra - - -	845
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Francia krónika - - - -	853
DÉVÉNYI IVÁN: Képzőművészeti könyvszemle - - -	858
A Jelenkor krónikája - - - - -	863

KÉPEK

HALÁSZ KÁROLY rajzai - - - - -	774, 827
PINCZEHELYI SÁNDOR rajzai - - - - -	792, 825
LANTOS FERENC rajzai - - - - -	794, 862
SZIJÁRTÓ KÁLMÁN rajzai - - - - -	814, 843

Műmellékleten

MARTYN FERENC: Görög és barbár I-II.

A borítón

MARTYN FERENC rajzai

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-009. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi

jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72.— Ft.

73-4067 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Zsugorodó

A délelőttöd

*nem hasznos tennivalókkal eltöltött idő,
csupán a reggeli és ebéd közötti órák
fiolákból csöpögtetett monotonája,
tabletták kopogó-guruló üresjárata,
sorkitöltő-főlősleges mosdóba-csoszogás;
tikkasztóan sűrűsödő reménytelenség,
fáklyafény helyett föl-fölpislákoló gyertyaláng,
értelmes szó híján gondolattalan sóhajrebbenés.*

A délután azzal telik el,

*hogy az amilyenvoltolyanvolt ebéd után
kiszimatolod, mit kotyvasztanak vacsorára;
s bár a gasztronómia sose érdekelt,
kiszidásra is futja maradék erődből:
a gyöngykarikás húsleves, rántottszelet
és köret mellé idétlen káromkodásból
löttyinted a szósz.*

Isten csúfsága

Természet szégyene

Ember kiszolgáltatottsága:

DILETTANS HALÁL!

*Az alkonyat valószínűtlen kódében imbolyog
elárvult katedrád.*

Vibráló pillanatok fodrain sodródik egyre messzebb.

Éj borul az elpilledt-madárszárny-émlékezésre.

*Halántétkodon az odaátra vánszorgó test fáradt gyöngyei.
Szemedben a visszatekintő lélek harmata.*

Ma még talán alhatsz. Lehet, hogy holnap is.

*Holnapután már a végenincs,
álomtalan-sötét, örök-éjszaka ringat.*

Morgók

A fiak imígyen morognak:

*Mit akarnak még itt ezek a garast fogukhoz verő
vén trotykosok
A morzsát tenyerükbe söprögető örökké éhes telhetetlenek
Múltjuk és pizsmogásuk kis haranglábját
katedrálissá növesztő kvaterkázók
A lobonchajúakban csakis hülyegyerekeket látó
bezzeges biggyesztők
Mindig rosszul gombolták be a nagymellényt
és most eszükbe sem jut hogy ideje lenne eltakarodni az útból
Legalább az maradjon örökségül
amit sehogyse tudtak elrontani*

Az atyák imígyen morognak:

*Ezek a fenekükönatojánhéj-taknyosok
csak úgy beülnének a készbe
Kinéznek bennünket a keservesen fölépitett házból
s hovatovább kocsival járnak a klozetra is
Őszinteségről ordítognak holott csak pimaszul erőszakosak
Különkvalifikálást emlegetnek mert nagykegyesen
bevánszorognak az üzembe iskolába kórházba hivatalba
és úgy billegnek-ballagnak ki a kukoricaföldre
mintha fáradtan hazafelé poroszkálnának
Rugdfölhagyott-munkájuk akár a részleges sztrájk
Elsatnyulnak az összkomfortos kényelmeskedéstől*

Az időtlenség imígyen morog:

*Mivel a fiak mindig elfelejtik hogy atyák lesznek
s az atyák hogy fiak voltak
a kölcsönös-kiméretlen előítélet
az igaztalan-engesztelhetetlen békétlenség
rontó-teremtő irgalmatlan feszültségében
születik újjá újra a Jövendő
öröktőltozva és végeérhetetlenül*

Csibenéni

*Végetnemérő elviselhetetlen-szürke esőben állok
az ablakkal átellenben
hiába tűntél el mögüle most is ott látlak
csibecsőr-ívű orrod leheletnyi nyoma az ablaküvegen
szemedben megázott csibék rebbenéstelen vaktekintete
soha nem múltó szomorúsága*

Csibenéni

özvegy Spitzer Sámuelné Laufer Janka
bocsásd meg a felnőtt gyerekeknek
hogy a hajdani kiskölyök ijedtében elszaladt
nem akarta nem merte meggyújtani a gyufát
amit reszkető kézzel kinyújtottál az ablakon
furcsán rebkent zsidósan németbe lejtő magyar szavad
ráncos-eres csuklód májfoltos nagyon-vén orcád ijesztett
mit tudtam én hogy péntek alkonyatkor már s á b e s z van
gyufát sem szabad gyújtanod
gyertyaláng nélkül maradtál a homályban
később a végképp rádboruló embertelen sötétségben

Csibenéni
most kérés nélkül gyűjtök gyertyalángot
keserves kinszenvedésed emlékezetére:
elhurcoltak az esőverte ablak négyszögéből
korommá-füstté váltál a kemence-koporsóban

Végetnemérő elviselhetetlen-szürke esőben állok
az ablakkal átellenben
hiába tűntél el mögüle most is ott látlak
csibecsőr-ivű orrod leheletnyi nyoma az ablaküvegen
szemedben megázott csibék rebbenéstelen vaktekintete
soha nem múló szomorúsága

Csibenéni Csibenéni Csibenéni

Följegyzés

Betonerdő Körengeteg Vasmező Panelhegy
Hüpercivilizáció
Osztályonfelüli pöffeszkedő kényelem
Mindenevő fogyasztók szervezetnélküli gyülekezete
Tülekedés Taposás Könyöklés Harácsolás
Alamizsnáért könyörgő gatyamadzagos imádata
mindenféle idepottyant előkelő idegennek
és a még előkelőbb
a nyafka világpolgárrá avanzsált
vállvergető haza-hazalátogatónak

Vízfejű Város Víz nélküli Város Mindentszomjúhozó Város
Szerelmetes Város

Kevésnél is kevesebb a tű fa virág
a jószívű emberi meleg szó
fehérholló a fáradság jóleső öröme

A nehezen iperedő falu és a vakarózva követelődző tanya
arányérzékét vesztett lesántult menyasszonyként
kepeszkedik a városi addignyújtózkodj-vőlegény után

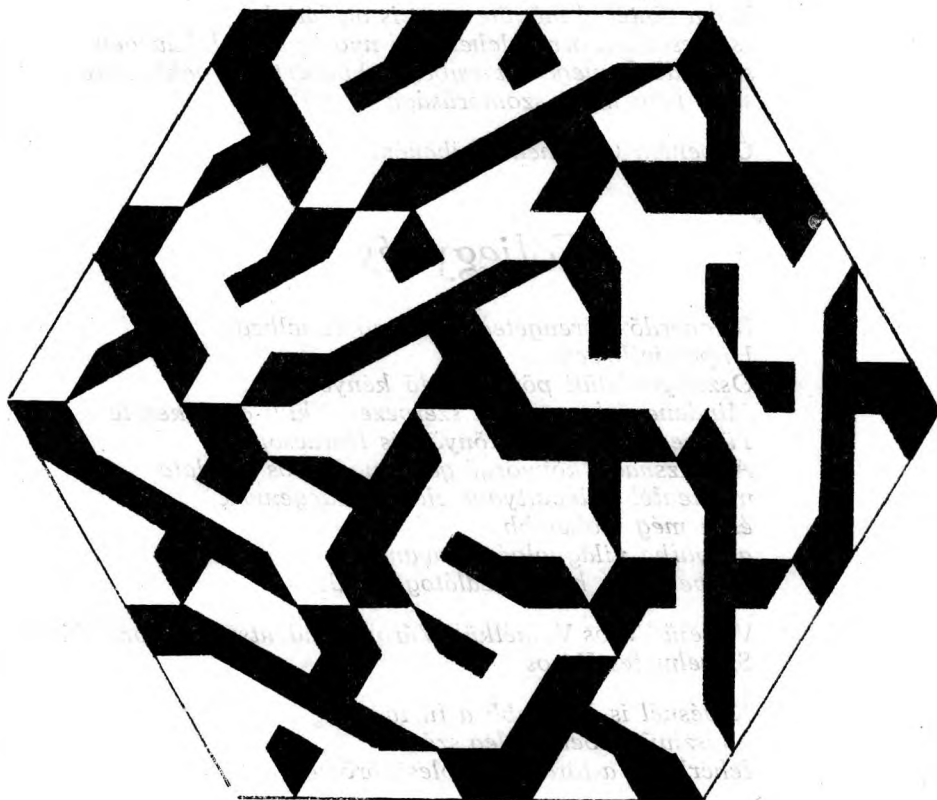
A tennivaló több a soknál

*Kinek robot
Kinek meló
Kinek munka*

*Így aztán a jegyzőkönyvi Keltmintfent-nél
valamivel később lesz*

*a kényszeredett ingázóból állandó lakos
a nyughatatlan vándormadárból fészekrakó
a falakból lakás a lakásból otthon
a véletlen-településből szűkebb pátria*

*az országos gondosságból és gondos országlásból
HAZA*

PÁKOLITZ ISTVÁN KÖLTÉSZE

Pákolitz István legújabb kötete, a *Zöldarany* megjelenésekor egész eddigi költészetét áttekintve azt vehetjük észre, hogy egy hosszú ideig lappangva élő, nagyon értékes emberi magatartás-típus látásmódját emeli a költészet világába, és ezáltal egy eddig nem tapasztalt jellegű költészetet valósít meg. E magatartás-típus jelölésére számtalan szókapcsolatot, verssort, versszakot és verset lehet idézni. Közülük, a mennyiséggel történő dokumentáció kedvéért is vizsgáljunk meg jópárat, hogy mélyükben – és több oldalról megközelítve – ragadhattuk meg ezt az emberi magatartást és az erre épülő költészetet.

A KÖLTŐRŐL ÉS A KÖLTÉSZETRŐL

Induljunk el onnan, hogyan látja Pákolitz István a költőt, a költői magatartást? A hangya a köztudatban – nyilván a különböző nemzetek költőinek egymással lényegében megegyező példázatai nyomán – a szorgalom jelképe. Pákolitz is tudja ezt, hiszen olvasni is e példázaton tanult, ahogy az *Évgyűrűkben* megemlékezik róla. A *Hangya* című versében erről mégsincs szó. Már a fiatal költő képes volt mást észrevenni a hangyák futkosásában. (A verset 1952-ben írta). A nagy morzsadarabot cipelő hangya a konyha kövezetén egy másik hangyát keres, várja azt, „akivel / meghányná-vetné: jófelé megy-e / ki jó szót szólna, vagy segítene”. Ám a másik hangya nem jön, mire ez „már kapkod, fél, és összevissza jár”. A versben nincs szó arról sem, hogy a költő a hangyát – valamiféle „romantikus”, vagy saját költői fontosságát alaptalanul felülértékelő magatartásból – a többi hangyának irányt mutatóvá tenné. Pedig az, hogy a hangya „jófelé megy-e” nagyon könnyen analógiába hozható a költővel, a költői útmutatással, az irányt megmutató költői magatartással. Ha a költő fontosnak tekintené önmagát, a kínálkozó analógiát megragadhatná. De eszébe se jut. A hangya és a költő azonosítása mégis megtörténik, de egészen más alapon. Ők a közös fájdalom révén kerülnek analógiába: a költőnek is épp az fáj, hogy nincs társ, nem jön senki, akivel meghányná-vetné „jófelé megy-e”, s „ki jó szót szólna, vagy segítene”. Későbbi versei között sem találunk egyetlen egyet sem, amelyekben önmagát fontosnak tartaná azért, mert ő költő. Úgy véljük, ez az első, s talán az egyik legerősebb jele annak a kitűnő viszonynak, ami Pákolitz és a valóság között fennáll. Mert tény: manapság nem a költő a legfontosabb hivatás, az élet alapigazságait nem ő közvetíti egyedül vagy a legfontosabbként a többi embernek. Ebből a nézőpontból a költő a lényegeket megfogalmazó és közvetítő „foglalkozások”, hivatások között több mással csak az egyikké vált. S aki ezt nem veszi észre, felkelti azt a gyanút, hogy rossz a viszonya a valósághoz, éspedig költő számára épp a legfontosabb kérdések egyikeben.

Az emberi magatartás további jellemzője itt az, hogy őszintén várja a segítséget, a többi emberre nem álszent módon van szüksége. Nem azért fáj a költőnek is, hogy nem jön segítő társ, mert tudja: elvileg szüksége van az embernek a többiek támogatására és némelyek útmutatására, hanem azért, mert ez ősi és természetes igény.

Egy jóval későbbi versében *Sisiphus*-ról ír (1968). A görög példázatot ő sem kerülte (kerülhette?) ki, de Sisiphusa e pár sorban egészen más jelentést hordoz, mint Camus-nél. Sisiphus vállalkozásából-sorsából az önként-vállalást emeli ki – igaz: negatívummal: „Végzet / örök halál / és reménytelen kárhozat / lenne a bűntetted / ha csak muszájból tennéd”. A költői magatartás megvilágítására jellemző

lehet, hogy a lehetséges Sisiphus-példázatokból miről nem ír: 1. nem lázad tehetetlenül a feladat ellen; 2. nem gyötrődik a ráért súlyos feladattól; 3. nem boldog a reménytelenségben; 4. nem a soha-véget-nem-érő munka áldozata; 5. nem az értelmetlen feladatokkal megvert ember, stb. stb. Pákolitz Sisiphusa nem muszájból, következésképp tudatosan vállalva görgeti a sziklát, méghozzá „Minden tökéletlen emberi szerzet / s minden istenek szándéka ellenére”. Az „ellenére” nem kompenzált „ellenére”, nem üvölti a reménytelen és szenvedő költő hősiességét, hogy legalább vállalkozását csodálják benne. A hatalmas morzsaterhet cipelő hangya belülről jelenik meg: természetes, lázongás-gyötrődés-káromkodás-hősködés-stb. nélkül teszi a dolgát. Sisiphus magatartása tehát természetesen tényyszerű, nehéz sorsából nem csinál hűhót. Sisiphusnak kitűnő a viszonya saját valóságához, mert a legtermészetesebb magatartást választja azok közül, amelyek egyáltalán lehetségesek.

A *Zöldarany* bevezető darabja (*Ha mondd még*, 1970) ugyancsak a költői sorsot idézi. A költő természeti jelenségekkel kerül kapcsolatba, széllel, vízzel, rózsággal. Ahogy ezek teszik a maguk dolgát („zissen, csobban, rád hajol”), úgy teszi a maga dolgát a költő is. Igen jellemző, hogy mivel állítja szembe ezt a magatartást: „póz vagy más idétlen hivalkodás és bölcs nyilatkozat helyett” teszi a dolgát a rózság is, a költő is. A „dolgát teszi” köznyelvi kifejezés ismét nem emeli a költői feladatot a reálisnál fontosabb-magasabb helyre, és nem látja azt fontoskodón, mindenkit túlkiabáló magatartásból, avagy lobogóan hőiesnek. A természeti jelenségek sem azzal az elsődlegesen érzelmi burokkal kerülnek kapcsolatba a költővel, a költői tettel, amely magát a megidézett magatartást tenné kisszerűvé, „szerénnyé”. Nem testvére, nem egyetlen megértője, nem ezekre hasonlít, stb. A szél, a víz, a rózság magától értetődő természetes aktivitása jeleníti meg a költői tevékenységet. A kötet záróverse (*Diófa*, 1958) a már oly sokat megírt diófa ültetés motívumát használja fel. A két vers mindenképp kapcsolatba kerül egymással a kötetben, s a záróvers ugyanazt mondja, mint a nyitó: aki ui. úgy ültet diófát, hogy tudja „nem ülhet árnyékába, a diót se törheti fel”, sőt koporsója deszkáját se ebből gyalulja, az – ismét csak rendíthetetlenül – teszi a dolgát.

A NEGATÍV MAGATARTÁSOKRÓL

Milyen objektív társadalmi magatartásokról ír? Jellemző, hogy milyen szemszögből és milyen magatartásokat ítél károsaknak. Ezt a kérdést részletesebben kell megvizsgálnunk, mert a válasz közel visz ahhoz a ponthoz, ahonnan Pákolitz költői jelentőségét észrevehetjük.

Több olyan verse van, amelyekben a negatív jelenségeket, magatartásokat egy sorba vagy egy versszakba sűrítve állítja elének.

A *Jegyzet*-ben (1962) is ezt láthatjuk. A kilenc magatartást a szocializmus építésének szemantikai mezejébe helyezi el már a nyelvi kifejezés, a vers megfogalmazása révén is. A kilenc magatartást kilenc, anaforával kezdődő („Aki...”) versszakban villantja fel, s csak a végén adja a minősítést. Az anaforával kezdődő versszakok óhatatlanul a magatartások megítélésére figyelmeztetik az olvasót. Az, hogy a magatartásokat a szocializmus által meghatározott szemantikai mezőben helyezi el, azért lényeges, mert a magatartások közül egynéhány negatívuma csak ebben a szemantikai mezőben lesz ily nagyfokú.

E magatartások ismerősek: az, aki egészséges, mondhatni „józan”, de mégsem érdeklik komolyan a társadalmi kérdések; az, aki nem akarja tudatát megváltoztatni, akinek jó az a társadalmi tudat, amivel épp rendelkezik, aki nyilván nem is hisz a tudatváltozásban, mert ő „mindent jobban tud”; az, aki csak azért dolgozik, mert muszáj (vö. *Sisiphus!*), és legfőbb gyönyörűsége legfőbb nemzeti foglalatosságaink egyike, az ulti; az, aki szerencsés, és aki ügyeskedő, és így tovább. Az ismerős magatartások közül több, más versében is visszatér, pl. a *Recitativo*-ban (1959) és a *Libera*-ban (1962).

A megjelenített magatartások szociológiai státusza a következő: a polyvalukban

köpködő, a két fröccs között hadonászó tárgy és tényszerűen a vidéki kispolgárságot idézi fel. De ugyanígy az ulti is. (Kétségkívül: nemcsak a kispolgár ultizik, de irodalmi műben épp úgy a kispolgárság jellemzője, mint ahogy a bridzs a nagypolgároké, noha nemcsak ők játsszák, vagy a tarokk a dzsentroid vidéki értelmiségé, noha ugyancsak nem ők játsszák kizárólag.) Szeretnénk hangsúlyozni, hogy mindezek nem a parasztságot idézik fel, és nem is nagyvárosi kispolgárokat. De ha a vers szavainak-szókapcsolatainak jelentésétől eltávolodunk és jellegére, hangulatára figyelünk, még inkább a falusi, kisvárosi kispolgárság jelenik meg előttünk. A „melós isten”, a „plafonra csapódik a kedve” szókapcsolatok ide kapcsolják a szavak tartalmát, s nem a nagyvárosi üzemi munkához (még ha esetleg ott is dolgozik), mint ahogy ezt teszi a „buszra vonatra várva / indul a hetedik határba” sor is: a kisvárosi, vidéki buszra, vonatra várókkal hozható összefüggésbe. Az „elvtárs úr”-at zseniális újdonságként szavaló és az íróasztalt mennyországnak tekintő ember, de az is, aki pénzzel fizetett nőket keres, ugyanazt a kispolgári magatartást villantja fel. Lehet, hogy ezek a szókapcsolatok és sorok önmagukban nem jelzik ennyire a vidéki-kisvárosi kispolgárságot, de a versben, jelentésüknek ettől eltérő voltát a szövegösszefüggés elhalványítja. A *Libera*-ból „a minden-lében-kanál akarnokoskodás nyüzsgő jólértesültségével” (a nyüzsgő karrierista, vagy a magát fontosnak feltüntetni akaró); a *Recitativo*-ból az, aki „mindig a magát mondja” (az, aki magát végtelenül okosnak hiszi, s látszólag bátor); az, aki „annyit se tenne a tétre, / mint a köröm feketéje” (a mindent önmagának akaró magatartás is, de: figyeljünk fel, a költői megfogalmazás is); az, aki „mindéig ügyes” (ugyanaz mint az előbbi, a maga hasznára kufárkodó), stb., stb. mind a kisvárosi-falusi kispolgárt idézi fel az olvasónak. De ha kilépünk e versekből, ugyanezt találjuk meg a *Hát így*-ben (1968), a *Keserves*-ben (1968), a *Négysorosok Modern*-jében (1961), *Amnesztia*-jában (1962), *Léggömb*-jében (1964), a *Szümpozion*-ban (1971), mint egész versekben, de pl. a *Notesz* (1964) nagyon sok sorában is. E felsorolás talán mennyiségileg is dokumentálja, hogy Pákolitz milyen sokat foglalkozik a kispolgársággal. Az is állítható, hogy a mai magyar objektív valóságról szóló költeményeiben zömmel ezt a jelenséget és magatartást jeleníti meg. (Ahol ti. tényszerűen ragadja meg, s nem saját viszonyát mondja el hozzá).

Az *Utópia*?-ban, a *Jegyzet*-ben, a *Libera*-ban jellemző volt az is, hogy a pozitívumokról negatív példákkal beszélt. (Sőt, már a *Sisiphus*-ban ezt láthattuk). Az *Utópia*?-ban azt írja a leendő életről, hogy ott majd *nem* lesz meg az a negatívum, ami – következik a vers sugalmazásából – most megvan. A *Jegyzet*-ben azokat említi, akiknek „nem élet-halál-virtus / hogyan lesz itt szocializmus”, s nem azokat, akiknek az. A *Libera* azt kívánja, hogy „ne mások fényesítsék helyettünk a holnapot” (azaz ne azok hangoztassák leendő szépségét, akik nem tesznek érte); hogy „igazságkereső ösvényeinkről / ne térítsen le / a szemethúnyó hazug belenyugvás / lelkiismeretfurdaló cinkossága” (azaz járassunk biztosan az igazságkeresés útján).

Amit Pákolitz nem akar vagy amit elítél, annak az ellenkezőjét tekinti pozitívumnak, s figyeljük meg, nem a hiányát. Nem azokról a jelenségekről beszél, amelyeknek hiánya válik pozitívummá. A „Nem mostohásan vágott friss kenyér”-nek (*Utópia*?) nem az „anyai” módon vágott kenyér lép azonnal a helyébe. A „Meszelt fal, ahová nem firkál gyerek” nem pusztán tiszta, meszelt fal marad, mert a firkálni akaró gyerek kezét lefogó pszichikai önfegyelem élő pozitívum lesz, s ő ezt akarja. S ha a *Libera* kívánsága szerint „a szalmaszált keresztbe nem rakó langyos kényelem / bivalymarasztaló posvány” eltűnik, nem „jóra való restségünk” szűnik meg, hanem – a vers sugalmazása szerint – jóra való aktivitásunk lép helyébe; vagy ha azt kívánja, hogy

„a minden-lében-kanál akarnokoskodás
nyüzsgő jólértesültségével
ne tévesszük össze
a gyerekszemű kíváncsiskodás
őszinte csodálkozását”

akkor nem az első két sor negativuma tűnik el, de megvalósul az utolsó kettő pozitívuma. A mostani „nem” tehát mindig a jövő felől nézett, onnan, ahol aktív, létező pozitívum foglalja el a helyét.

Az első pillanatra tehát nagyon pozitív válasz kínálkozik: a költő ragaszkodik a tényekhez, azok objektív arányait is pontosan megtartja a versben; ugyanakkor a jelent mindig a pozitív jövő vágyától eltöltve szemléli, számára nem a jelen negativumai, de a helyükbe lépő, mert léptethető pozitív ellentétüknek a megvalósulása a fontosabb. Ez a válasz nemcsak kedvező lehetne, hanem megnyugtató is. Mégsem érezzük, pusztán így önmagában, elégségesnek. A pákolitzai versek egésze nagyon differenciált, erős, kifejtett emberi magatartást és látásmódot emel a költészet világába, amelynek pontos meghatározására nem elegendők az imént felsoroltak.

Figyeljük meg, hogy melyek azok a pozitív magatartások, amelyek a Pákolitz által megfogalmazott negatív magatartásokkal állanak oppozícióban. Az *Utópia?*-ban pl. a költőt vagy a másik embert érdekből szerető emberrel az áll oppozícióban „aki csak magamért szeret”. Az az „Ölelés, ami nem enged soha” a *hűség* ölelése, amely az állandóan más és más szerelmi partnert kereső magatartással áll szemben. A *Jegyzet* negatív magatartásai közül őt a többi emberért, a társadalomért, de más és más vonatkozásban tevékenykedő emberi magatartással; egy az elkötelezett emberrel; egy az országot és a társadalmi változásokat reálisan, öntudatosan látó-szemlélő magatartással; s egy pedig az olyan írói attitűddel áll oppozícióban, aki a közügyekben egyéni hiúság nélkül hallatja szavát.

A *Libera*-ban a már említetteken kívül a rendíthetetlen igazságkeresés, és az a magatartás, amely a nép ügyének alázatos szolgálatától teljesedik ki, áll oppozícióban a megjelenítettekkel; a *Notesz*-ben „A gesztenyészénél szerint / kiszívetésű egyszerű emberré avanszált a proli”, amelynek ellentéte a mai élet valóságához nem saját esetleges egyéni sérelmei és/vagy ostobasága és/vagy „maszek módon” meggazdagodni akaró viszonya alapján, de teljesen reálisan viszonyul; a „Tücsökherélés volt ez az értekezlet is” pedig nem a látszólag, de a valóban értelmes munkával áll oppozícióban.

A pozitív magatartások lényege tehát: a közösségi érdek, az egyéni érdek nélküliség, a hűség, a tevékenység, a hiúság nélkülség, igazságkeresés: a nép ügyét alázattal szolgáló és a valósághoz reálisan viszonyuló magatartás, meg a valóban értékes munka.

De figyeljük meg, hogy a Pákolitz által elítélt magatartásokról a *művek más szintjén* egy további lényeges elem derül ki. A *Négysorosokból* idézzük:

MODERN

Össztáncra járó lányok előtt
sikere van új frizurádnak,
de lemaradsz egy évszázaddal,
amikor kinyitod a szádat.

LÉGGÖMB

Sültkacsa Kávé Böfögés
Párnás asszonyi vállak
Bor Tévé – pizsamában –
És elszáll a vasárnap

Akármelyik magatartást nézzük, látjuk, hogy azt nagyon pontosan metszi ki a mai valóságból. Mindig pontosan és tétovázás nélkül ragadja meg azt az egy-két jellemzőt, amiből a magatartás egésze élénk állhat. Mindkét négysorosban csak egy-egy névelőt találunk, a *Modern*-ben két, a *Léggömb*-ben pedig csak egy kötőszót. Mindkét vers tehát nagyon tömör, redundáns szó talán csak a *Léggömb* „vállak” szava, noha természetesen ez is módosítja az információ tartalmát. A sor jelentését ui. a „párnás asszonyok” éppúgy hordozhatná, ha a metrika és a halvány rím nem kívánná a szót. A „pizsamában” szó előtti és utáni szünet – jelezve és kikényszerítve a gondolatjellel, valamint az új sorral – időt enged arra, hogy a tudat maga népesítse be, vagy részletezze a jelenetet. A szavak tartalmából kialakult kispolgári magatartást a nyelvi eszközök is megmutatják. A hat jelző nélküli főnév (a *Léggömb*-ben) és két jelzővel ellátva a hetedik, teljesen statikus magatartást jelenít meg, a megmocccant-hatatlanul statikus kispolgári magatartást és ezt kizárólag a nyelvtani szinten. A négy sorban egyetlen ige van. Az „elszáll” a vasárnapra vonatkozik, ami a szókapcsolatot illeti, a vers – szemiotikai értelmű szintagmatikus szintjén is. Am a paradigma-

tengelyen a vasárnap szó az élet szóval helyettesíthető. Így a jelzett módon nemcsak a vasárnap száll el, de az egész élet is.

Nemcsak a *Négysorosok* említett példái, de az összes erre vonatkozóan idézett versek statikusak. Az *Utópia?*, a *Libera*, a *Notesz* pl. már azáltal is, hogy több magatartást metsz ki a valóságból, mozaikszerűen egymás mellé állítva. Ezek bemutatásakor bőven él anaforákkal, ami a statikusság hangsúlyát teremti meg. (Pl. a *Jegyzet*-ben és a *Libera*-ban.) Máshol, mint pl. a *Notesz*-ben látszólag diszparát elemek épülnek a különböző vers-egységekbe. Ezek a versek azonban csak azért statikusak, mert a megjelenített magatartások is azok, méghozzá egy olyan világban élve, ahol minden csupa mozgás, változás, alakulás. Pákolitz tehát nemcsak a tartalmi szinten, de a versek nyelvezetében és felépítésében is elének állítja a negatív, statikus kispolgárt.

Az állandóan változó társadalomban a mozdulatlanság idegen test és nagy érzelmi ellentéteket kiváltó lehet, akár ideológiai tartalmától függetlenül is, pusztán jellege miatt. De természetesen ezek a magatartások – az előzőekben meghatározott – tartalmukkal is kiválthatnak nagy ellenszenvet, és nemcsak a pozitív jövő vágyától eltöltött emberekben, de másokban is.

Ha meggondoljuk, hogy az *Utópia?* magatartás-oppozíciói, a *Jegyzet* magatartásai érzelmileg is mennyire ellenszenvesek, ha figyelembe vesszük, hogy bizonyos emberekben a hosszúhajú fiúk micsoda ingerült dühöt váltanak ki, amely gyakran internálótáborba vagy éppen az akasztófára akarja küldeni őket; s ha ehhez még hozzászámítjuk, hogy ez a „modern” műveletlen is, elmaradott is, de fiatal, olyan, akinek – s ez a vers mondanivalójának ideológiai metszete – elvileg a progresszió a lételeme; ha meggondoljuk, hogy a *Léggömb* kispolgára épp írói, intellektuális körökben micsoda dühöt és ellenszenvet vált ki talán Baudelaire óta, s hogy ez a magatartás mennyire nem adekvát a szocializmus építéséhez, csodálkozunk a pákolitzi hang visszafogottságán.

Már az előző példákban is észrevehettük, hogy az elítélt magatartásokról mindig visszafogott hangon szólt. Ugyanakkor azt is láttuk, hogy a versek képei, vagy a kirajzolt magatartások a legszorosabban értett köznyelvi szavakból épülnek fel, s megfogalmazásuk, verssé szerveződésük is a köznyelviéhez hasonló. Miért szól hát ilyen érzelmileg is pontos arányokban a költői sors nehézségeiről, vagy ennyire visszafogott hangon, de mindig élesen megrajzolva a figurát, a mai valóság egyik leg-ellenszenvesebb jelenszegről, a kispolgárról?

Hadd mondjuk meg azonnal, hogy a kérdés nem önmagáért érdekes. Önmagáért akkor lenne fontos, ha a versekben közölt és megjelenített tények, illetőleg a versek sugalmazása és mondanivalója között önmagában lenne olyan ellentmondás vagy zavar, amelyik a közlési sikokat és arányukat felbillentené. De nem így van. Mint ahogy az a kérdés is, hogy miért foglalkozik Pákolitz aránytalanul sokat a kispolgárral, a pákolitzi költészet lényegéhez visz el, éppúgy a kispolgárról szóló versek tompa szenvedélyességének okát tudakoló kérdés is ezt a problémát érinti, noha a költészetnek egy másik síkjáról kiindulva.

Válaszunk ezen a helyen elsiegett és költészetének csak két szegmentumából látott lenne, ezért hát közelítsük a kérdést másfelől is.

A SZERELEMRŐL ÉS A CSALÁDRÓL

Mit és hogyan ír Pákolitz a szerelemről? Egy mai költőnél meglepő: nincs erotikus verse. Egyedi és szubjektív zavar lenne? Az *Autóból*-ban (1956) leír egy jelenetet: autóban utazván meglát egy kapáló lányt: „...s valami groteszk öröm / már táncoltatni kezd mezelen; / kéjt szimatolva lehúnyom szemem, / párzó képekkel terhes az agyam – / – és hirtelen elröstelem magam, / akár a tolvaj, aki menekül”. Az *Augusztus*-ban (1953) ezt írja: „... ölelésben, csókban, férfilázban, / akár a virágot, féltettelek; / nemcsak a tested, lelked is kívántam, / ha pásztorórán táncra kértetek”. A *Melinda nevére* (1961) című költeményében is felvillan a nemiség: „Melinda / kibomló éden / az ölelést rejtő éjben”.

Már itt, ebben a pár példában, ahonnan kiparázsluk a szexus is, látható, hogy Pákolitz manapság egészen szokatlan módon, burkoltan, nem nyíltan a nevén nevezve, és erős érzelmi tartózkodással szól a szexusról. (Itt is, milyen élesen rajzolja meg, s mégis mennyire visszafogottan szól a szexusról azzal az egy szóval, „férfiláz”). Azzal kapcsolatban, hogy Pákolitznak szerelmes verseiben mennyi szava van a hűségről, az asszony minden tekintetben való egyenjogúságáról (még a szexusban is), és a szerelmesről, mint emberről-társról, azt hisszük fölösleges bizonyító szavakat idéznünk; kötetei tele vannak ily szavakkal-verssorokkal-versszakokkal-versekkel. Ez a hiány, a szexuális versek hiánya, hogy saját ilyen jellegű érzéseit-érzelmeit nem tárja olvasói elé, teljesen szokatlan a mai költészetben. Pákolitz nem „dől be” annak, hogy a szexualitásban mindig és biztosan élményt-adó, tehát a költészetet tápláló erőt lászon. Mert nem is az.

Pákolitz az egészséges szemérem miatt nem beszél a szexusról. De ebből az egészséges szeméremből hárítja el a szerelem veszélyeit is, ami Pákolitznál nem más, mint a hűségtől való eltávolító erő. Az *Imhol, ösvényemre*-ben (1959) leírja, hogyan vetődött a szerelem ösvényeire, de így zárja a verset:

de szabadíts meg magadtól:
a legédesebb és legkeserűbb
a legigazabb és leghazugabb
a legörökebb és legmúlandóbb
a leggyönyörűbb és leggyötrőbb
gonosztól. Ámen.

Az ellentétpárok negatívjait nem pl. egy Ady-féle többretegűen ambivalens szerelem ambivalenciái helyezik a pozitívumok mellé, hanem a hűség igénye, önmagával szemben is igénye. A *Méreg*-ben (1958) a „tiltakozó lelkiismeret” szívja be az „áldott-átkos mérgedet”. A visszafogott hang, az egyéni, benső problémák szeméremmel teli előadásmódja még az olyan versekre is jellemző, amelyekben saját szívinfarktusáról beszél. Az *Infarctus cordis* (1969) nincs teli az egész embert megborzongató halál-félelemmel, de érzélgősséggel sem. Pedig erről a betegségről köztudott, hogy nagyfokú halálfélelmet vált ki és érzelmessé, önsajnálóvá teszi az elszenvedőt. A görcsös fájdalomról, vagy annak a világnak a halálközelség által megszépített arculatáról, amely olyan könnyen eltűnhet, egy szót sem olvashatunk. Ehelyett: „Együgyű istenségem otthonát / e rogyant templomot / ha éppen kedved tartja / – rajta hát – / leronthatod”. Az első versszakban csak a kötőjel közé tett „– rajta hát –” az egyetlen, de ez is inkább dacos indulat. Ám ezt is mérsékli az előtte lévő sor: „ha éppen kedved tartja” belenyugvása. A vers indulata, szenvedélye a továbbiakban még csöndesedik, noha eddig sem volt nagy. A vers második részében a két szívroham közti szünetről ír, mintegy önmagától eltávolítva, tényszerűen: „Két szívroham közt / uzsorahaladék / a rettegő szünet”.

Az élet valóságában hol? – a mindennapi életben található magatartások közül melyikben érték ez a szemérem, amely nem álszentség; hol ilyen feltétlen érték a hűség, és hol jelentkezik ez a magatartás, amely a nagy és erőteljes indulatok helyett az éles és pontos látást-fogalmazást tekinti értéknek?

A *Régi album félálomban* (1967) gyerekkori emlékeket idéz. Köztük ilyet: „Megárnyékozá Máriát a Lélek” – / Mivel nem hittem minden szóbeszédnek / megkérdeztem anyámtól mit jelent / És válasz helyett válaszolt a csend”. „Ha megkérdeztem olyat is, – írja az *Évgyűrűk*-ben (1956–63) saját gyerekkoráról – ami / a felnőttekre tartozott csupán, / egy mozdulattal elvágta szavam / és le is torkoltak egymásután.” De hadd idézzünk az *Évgyűrűk*-ből:

A csúnya beszéd mennyi-mennyi gondot
és bajt okozott! De sok volt a „bűn”,
amit a gyóntatószék homályában
ledaráltam tudatlan-együgyűn;

a *parázna* szót számomra sűrű
homály takarta és *garázdá*-t mondtam,
de bizony ezt sem értettem egészen –
Ördög és angyal jött egyszerre értem:

a vélt paráznaság s a szent szemérem
ötvözetéből kiteljesedett
a skrupulus, a lassu-biztos mérég,
s megmételtyezte az életemet:
bűn volt a szem, a fül, a képzelet,
hálót vetett a töprengés, a kétely;
a kerítésre firkált csúf szavak
tüzében vöröslött a kárhozat;

és büntelenül lettem áldozat,
kit lópatájú ördögfiak űznek;
nem orvosolt se imádság, se bűjt,
mit felajánlottam a lourdes-i Szűznek;
szívemben halk roráték csengettyűztek,
a Magnificat ég felé emelt;
az Angyalt *néztem*, ahogy mennybe készül,
s a szomszéd leányt *láttam* ruha nélkül...

Németh Pityu, a pulykatojásképű,
parodizált egy régi szöveget:
a híres Túl az Operencián-ba
beszötte, mit *csinálnak* a legyek –
elmesélte, hogyan szült gyereket
a csipásszemű kis cseléd, a Rézi;
parázna jelet vésett kőbe, fába
s röhögve mondta, mit jelent az ábra.

Nem szabad ebből azt következtetnünk, hogy a szexualitásról írott szövegek visszafogott hangja a vallási nevelés eredménye. Mert a részlet tartalmából épp az derül ki, hogy a vallás nem szüntetett meg benne semmit. Az igazi ok a részlet hangneméből derül ki. A „csúnya beszéd” szókapcsolattal a legtermészetesebb és tényyszerűen is a legpontosabban jelöli meg, miről van szó. Hangulati velejárója a családot, a család magatartását hordozza. Nem a felfokozott „trágárság”, nem a már érzelmi töltést is tartalmazó „disznó beszéd”, „disznóság”, stb., de nem is a „káromkodás” itt kissé félrevezető szava az, amit használ. Németh Pityut is csak enyhén ítéli el, nincs semmi álfelháborodása vele szemben. Tudja, hogy amit tett, kamaszgyereknél szokásos. Ahogy családjának beszédstílusáról ír, abból kiderül, hogy valódi „csúnya beszéd” ott nem hangzott el. Ám az embernek a szexualitáson kívüli biológiai tevékenységére és produktumaira vonatkozó szavak igen, de azok sem az ezekben kéjelgő magatartásból (ahogy a valódi káromkodóé, és Németh Pityué is). A biológiai folyamatokat, azok produktumait ez a szemlélet és magatartás az élet természetes tényei közé fogadta be. A családban nem volt kompenzált álszemérem sem. Az idézett szövegben figyeljünk fel a szemérem szó jelzőjére. „Szent szemérem”-nek nevezi, és ekörül még a szövegkörnyezet vallásos emlékeket hordozó volta miatt sem érzünk a vallásosságból kölcsönzött asszociatív burkot. Az ő családjá érezte a szemérmes szent szeméremnek. Ezzel, a szent szeméremmel szól Pákolitz a szerelemről később is, a kamasz-szexualitásról itt is, és ugyanezen a hangon mondja el első szerelmének történetét az *Égyűrűk* végén.

Jellemző erre az a pár sor, amit a *Nokturno*-ban (1967) olvashatunk: „Az örvézető úr elvitte a rajt *abba* a házba / hol rémületemben a kapufélfát leokádtam”. Egy katona (!) abban a házban így viselkedett – milyen szokatlan ez – de milyen

kitűnően jelzi-mutatja az otthonról hozott, a családi magatartástól kapott ősi szemérmét, valamint ennek rendíthetetlen erejét. Katonatársainak körében, sőt még „felsőbb utasításra” sem szűnik meg ez a magatartás, s még maszkként sem rakhatja emiatt magára az abban a házban „szokásos” viselkedést. A szemérem otthonról jön, a családi körből. S gyanúnk azonnal feltámadhat; mást is, talán magatartásának egészét, annak magját ugyaninnen hozza.

Az *Évgyűrűk*-ben leír egy jelenetet apjáról. Apja testvére gazdagodni akaró „burzso paraszt” volt, aki az egyik vásáron tíz malacot vett, s abból kettőt a költő apjának adott el ezer koronáért. Az ezután következőket így mondja el:

gyanakodott
apám; később egy ismerős kibökte:
– aki ugyancsak vásárokra járt –
hatszáz korona volt a vételár!

Mondom, ha nagybátyám odébb nem áll,
ott hagyja fogát a forró homokban
„Hát így becsapott engem a cudar!”
– apám még évek múltán is dohogva
füstölgött, s tudom, ki se békült volna,
ha Józsi bácsi idősebb fiát
ki nem teríti a ravatalon
a mindeneken győző hatalom.

A jelenet nagyon jellemző. Az egész *Évgyűrűk*-ben ez az a jelenet, amelyikben a legdühösebb, a legszenvedélyesebb, ahol a legnagyobb indulatok kavarognak. S ez is milyen visszafogott. Jellemző, ahogy apja reagál, – igaz – előbb tettelesen akarja bántalmazni testvérét. De akkor is, feltehetően nem a pénzbeli veszteség miatt. E sorokból és az apjáról asszociatív közöltek szerint sokkal inkább az szította fel szenvedélyét, hogy épp testvére csapta be. Az első indulat után még így sem rohan utána, csak dohog, méghozzá az indulatokat csak jelző szavakkal. Igen jellemzőnek tarthatjuk az apai magatartásra nézve azt is, hogy miért és mikor békül ki testvérével: amikor annak fia meghal.

A Józsi bácsi féle magatartás Pákolitz gyakori céltáblája később, de szavai épp olyanok, mint apjáé. A későbbi költő szenvedélyesebb, indulatosabb szavait az öröklött, biológiai is, szellemileg is öröklött magatartás tartja vissza, tompítja. Apjáról más, jellemző dolgokat is ír. „Nem azért maradok itthon – írja már a mai költő önmagáról – mert máshová nem mehetnék – / Senki sem csinálná meg helyettem / a leckét”. (*Szigorlat* 1967). „... a Feladat volt biztos iránytűje, – írja apjáról – varázsfonala a harangkötél; / a tennivalót látta, nem a célt”. A tennivaló, a tevékenység tehát lecke és feladat. E két szó tartalmában és hangulatában egyaránt az emberi tevékenység mindennapos oldalát-jellegét hordozza, a szükségképpen és pontosan és jól elvégzendőket. Máshelyen az apai magatartás így jelenik meg: „Fontolva szólt apám, és keveset, / a lényegét így mindig eltalálta”. Még ma is áll az a kerítés, amit az apja, még mint köműves rakott, „jó munka, nem fogják a viharok, / s példának, tanulságnak sem kevés” – írja róla. A fal kitűnő jelképe a nagyon szükséges ténynek, és minden ornamentikától mentes. A fal szépségét tényszerű szükségessége adja.

Az egész család „béketűrő tanulsága” ez volt: „Akad még kódisebb is nálunk”. A magatartás ismét jellemző: a baj ellen a realitást és a természetességet, az etikailag természetesen veszi védelmül, s ezzel hárul el, vagy könnyebbedik a baj. Nem a vakok, a tompák „béketűrő tanulsága” ez, még akkor sem, ha a felnőtt költő kissé megkérdőjelezi. Feltehetően attól való félelmében, nehogy mindenbe belenyugvó kispolgári familiának tartsák családját. Ez – ha így van – alapvetően indokolatlan. A vak, tunya kispolgár nem látja a másik szegénységét, illetve nem így látja. Az a magáénak örül, azt félti, bezárult, önhatárú magatartásban, s a másik szegénységéből

csak annyit lát, hogy az ő viszonylagos jólétét veszélyezteti. Aki felfelé néz, az kapaszkodni akar, szerezni, Pákolitz szavával „megnőni” akar.

És most, mert már végignéztük a költőnek önmagához, a költészethez, a negatív társadalmi magatartásokhoz, a szerelemhez és a családhoz, családi örökséghez való viszonyát, megrajzolható az az objektív valóságban megtalálható magatartás, amelyet keresünk, és amelyből a pákolitz-i költészet kinő.

A MAGATARTÁS

Társadalmi valóságunkban egy időben elevenen élő volt egy egészen sajátos etikai magatartás, amelyet a munkáját a lehető legpontosabban, legjobb szaktudással és odaadással elvégző és feltétlenül becsületes altsíztben, postásban, vasutasban, kisiparosban fedezhettünk fel, s általuk jelezhetünk. A magatartás kétségkívül a falusi-kisvárosi kispolgári réteg tagjai közül a legjobbaknak volt sajátja. Minthogy dolgozatunkban nem vállalkozhatunk ez etikai magatartás és életvitel társadalmi-történelmi gyökereinek felvázolására, ezt csak leírjuk. Mindenekelőtt szeretnénk hangsúlyozni, hogy a felvázolandó életvitel és etikai magatartás nem volt jellemző annak a társadalmi rétegnek az egészére, amelynek legjobbjai ezt a magatartás-típust kialakították és meg is valósították. A falusi, kisvárosi kispolgári rétegben (altsízt, vasutas, postás, kisiparos stb.) egészen más, negatív irányba kinőtt etikai magatartást is észrevehetünk, ahogyan erre majd utalni fogunk. Ugyanakkor szeretnénk elhárítani azt a pejoratív mellékízt, amelyet az altsízt, postás, vasutas és kisiparos foglalkozások említése felkelthet. Véleményünk szerint a pejoratív mellékíz a még a mába is átszivárgott „középosztály”- (vagy esetleg dzsentroid-) szemlélet terméke. A dzsentroid „középosztály” kezelte le az altsíztet, vasutast, postást, kisiparost, és ez tekintette pejoratív mellékízzel „szolgának”, kiszolgálónak, társadalmilag lejjebb állónak. Másfelől viszont az ötvenes évek szemlélete számára azért volt negatív ez a réteg, mert e rétegből kinőtt magatartás-típusból hiányzott a radikális forradalmiság.

A réteg legjobbjai a maguk tevékenységéből a következő etikai magatartás-típust fejlesztették ki: Igen jó képesség a tények fel- és elismerésére. Az apró tényeket, és csakis a tényeket veszi figyelembe, mert azokkal dolgozik, de ténynek tekinti feladatát, az apró értékek újratermelése tevékenység-sorozatának láncszemeit is. Tudja, hogy ezeket el kell végeznie minden körülmények között, s ebből fejlesztette ki a feladatra-koncentráltság tulajdonságát. Az érzelmek, indulatok másod- vagy harmadrangú szerepet játszanak; a nagy indulatok, a személyiséget felkavaró szenvedélyek pedig károsak, lévén, hogy eltávolítanak a feladat pontos elvégzésétől; hiszen munkája egyik alapjellemezője, hogy tevékenysége sorozatát – legtöbbször – naponta el kell végezni. Tudja, hogy munkája vagy produktuma bármily „kicsiny”, nagyon is szüksége van rá a többi embernek, a kollektívumnak. Feladatát az élet alaprendjéhez tartozó ténynek tekinti, amelyet alázatos hűséggel szolgál. Ezek a feladatok sohasem egyéniek, – az élet, a társadalom harmóniájához tartoznak, amelyek nélkül felbomlana. Az, hogy ő a kollektívum szolgája, teljesen áthatja a magatartás-típust, amiből – többek között – a személyes természetű ügyek háttérbe szorítása is következik. Fontos a kollektívum apró javainak és értékeinek az újratermelése; a személyes problémákat a „csak rám tartozik” szemérmességgel kezeli. A feladatra koncentráltság, az érzelmektől való tartózkodás továbbá a hűséget hozza létre: a kimondott szó, a szerelem, a szakma stb. – azaz minden vonatkozásban. Mindehhez szükségképp kell hozzákapcsolódnia a jóértelmű fegyelemnek, a tettekben, a pszichikai-lelki életben is. Ez sose válik nyüggé vagy értelmetlenné, sőt a becsületes és jól elvégzett munka alapfeltétele; nem a drill, nem az erőszak, de az igen komoly fegyelem, a benső fegyelmezettség a jellemezője.

E típus érzelmi világából, a világhoz való viszonyából olyannyira hiányzik például az is, amit a „linkség” címszavával foglalhatunk össze, hogy a leginkább megérett egyedekben jelentkező típus mégcsak a csábításával sem találkozott. Tudják, hogy a „linkség” van, ám az ő világukban mégcsak lehetőségként sem észlelhető.

E magatartás legjobb és legtisztább megvalósítóira bárki nyugodtan mindenét rábízhatta, az anyagi és etikai értékek hű sáfárai, megőrzői, sőt – adott esetben, az etikaiaknak – újratermelői voltak.

Jellemző az ezt a magatartást megvalósító családra a sok gyerek. Az élet nő és terebélyesedik, s a növények sem egyetlen magot érlelnek: számolnak – öntudatlanul – a veszteséggel. A halál szomorúságot okoz, de nem növekszik sohasem tragédiává.

E magatartás-típus alapjellemzői közé tartozik, hogy a jól elvégzett munkától – és csakis attól! – várta és kívánta a maga és a mások számára is az anyagi és erkölcsi elismerést. A „haszonlesés, a „szerzés” számára azért is elítélendő, mert haszna nem becsületes munka eredménye.

Csak hadd utaljunk egészen röviden arra, hogy a forradalmi munkásság legjobbjában is pontosan kitapintható ez az etikai magatartás, természetesen a politikai nézetek, az ideológia igényével és a forradalmi cselekvéssel, praxissal sokkal progresszívebbé téve.

E magatartás-típushoz a vallásosság is hozzátartozik. De ennek nem a transzcendentális oldala, hanem az, amelyik az emberek napi együttélésének etikai rendjét szabályozza. A vallásos etikának a mindennapokra vonatkozó tanításait nem azért tartotta be, mert a tanok és tételek istentől, mint „legfelsőbb hatalomtól” erednek, és következésképp nem is a „transzcendentális következményektől” félt; de azért, mert ezek a szabályok megegyeznek az emberek közötti kapcsolatok evilági és természetes szabályaival. A vallásnak nem azt az oldalát látjuk itt megjeleni, amelyik a világ egészére, az emberi lét egészére kíván misztikusan vagy transzcendentálisan magyarázatot adni. E vallásosságtól a klerikalizmus pedig éppoly távol áll, mint minden földi hatalom érdekből való szolgálatának még a lehetősége is.

Pákolitz István családja az előbb körvonalazott magatartást pontosan megvalósította. Ebben a körben szent a naponként elvégzendő, mert az élet alaprendjéhez tartozó munka (és nem, amit melónak nevezhetünk), és ezért jelenítheti meg Pákolitz apját azzal, hogy „a Feladat – (nagy betűvel írja!) – volt biztos iránytűje”. Itt volt szent, valóban szent a szemérem a szexualitásban. Ezért nem kapott választ a gyerek Krisztus fogantatásáról. De ilyen szemérem élt az ember egyéni érzelmeit illetően is. Hiszen az állandóan új és új szerelmi partnert kereső vágy például nemcsak a hűséget – mint az élet egyik pillérét – veti meg, de felesleges érzelmi-ösztönbeli indulatokat is ad, s ez a feladatokra koncentráltág pontos ritmusát bontja meg. Ezért nem beszéltek soha egyéni érzelmeikről, s ehhez tartozott szorosan hozzá, hogy „Fontolva szólt apám, és keveset / a lényegét így mindig eltalálta”. A hebehurgyaság, tetteiben és beszédében, hiányzott, a feladatra-koncentráltág kizárta. A halált, mint az egyéni élet egyik legszomorúbb jelenségét ténynek tekintették, s nem ürügynek az önsajnálatra, nem egyéni „színháznak” a fájdalmak mutogatására, s mivel tény, nem is hessentették el figyelembevételét. (Mint pl. azok, akik az élet élvezeteibe merülnek). A halál ténye fájdalmas és szomorú, s mivel ez a magatartás a családot etikummal telítettnék és olyan alap-közösségnek tekintette, amelyen az élet a jövőbe nyújtózik, érthető, miért épp fia halálakor bocsátott meg testvérenek Pákolitz apja.

Most már megadhatjuk annak okát is, hogy Pákolitz miért foglalkozik oly sokat a kispolgársággal. A verseiben elítélt kispolgári magatartások a Pákolitz által megvalósított magatartás-típusnak úgy testvérei, ahogy Ábelnek Káin. Azoknak is egyik nagy termőtalaja ez a réteg, de épp ellenkező irányba nőnek ki belőle: befelé, önmaguk felé „nőnek”; magukról hiszik azt, hogy a legértékesebb, leghasznosabb magatartás az övék; önmaguk fontosságát fitogtatják; csak maguknak építik a „szocializmust” sült kacsával, tévével, szexussal, és így tovább. Ezek a magatartások talán épp „testvérien tökéletes” ellentétükből, a pákolitzai pozitívumból a legelítélhetőbbek, mert innen látszhat legjobban, hogy az elítélt magatartások ennek a rétegnek a legrosszabb, a kollektívum érdekeivel ellentétes, etikátlan „sarjai”. Ahogy Pákolitz látja a „Káinokat”, abban már természetesen a szocializmus által meghatározott értékrend is benne van. Az a jövő, ahonnan a költő az ebből a rétegből ellentétes irányba kinőtt és még ma is élő negatív magatartásokat elítéli, a szocializmus érték-

rendje által meghatározott és kibővített, de ezen „ábeli” magatartásnak a szemszögéből látott jövő. Enélkül a differenciálás nélkül nem érthető a pákolitzai költészet, hiszen ez a két tényező építi fel azt a szemantikai mezőt, ahonnan ő lát, amiből költészete fakad.

A költői hang visszafogottságát magyarázza még az is, hogy ebben a magatartásban nagyon is fontosak a tények. Az érzelmi túlfeszítettség, az élet jelenségeihez való felfokozott hőfokú érzelmi viszony az életjelenségek ténsyszerűségét szünteti meg.

Pákolitz István emberi-költői magatartása pedig azt példázza, hogy ez az etikai-lag igen nagy értéket képviselő magatartás hogyan tud beépülni a szocializmus rendjébe, s kiteljesedett formája hogyan válhat annak szerves részévé. Ez a tény magyarázza azt is, amit minden Pákolitzról írt kritika illendőnek tart megemlíteni: miért indult olyan későn ez a költői pálya. Húszas éveinek elejét a háború alatt élte. Az embertelenség, a teljes etikátlanság, az erőnek és erőszaknak joggá emelkedése nem kedvezett a magatartás megnyilvánulásainak, s a belőle kifejleszthető költészet kibomlását pedig lehetetlenné tette. 1945-ben huszonhat éves volt. A következő évek harcoss, indulatos, kemény forradalmisága más oldalról nézve mondható kedvezőtlennek a költői érlelődéshez. A személyi kultusz évei után fejlődik egyre inkább Pákolitz költészete. A szocializmus ezekben az években érkezik el oda, ahol a magatartás egyre otthonosabban érzi magát, ahol értékei kibomolhatnak és kifejnyesedhetnek, amikor elismert és társadalmilag is hasznos értékke válik. És természetesen ekkor virágozhat ki az ebből az emberi magatartásból kinövő költészet. Ez a találkozás nem ennek a magatartásnak vagy Pákolitznak az „örök igazságát” mutatja, hanem a szocializmus igazságát, amely alapjaiban alkalmas arra, hogy minden valódi értéket kifejlessen és magába olvasszon.

A PÁKOLITZI TÉNYKÖLTÉSZET

Egy életjelenség az irodalomban akkor tény: 1. ha minden egyedi és véletlenszerű részlete nélkül kerül elénk; 2. ha a valóság egészében elfoglalt helyén marad; 3. ha a valóság többi jelenségeihez viszonyított aránya a műben is pontosan megmarad; 4. ha a hozzákapcsolható magyarázatot, értékelést, a köréje építhető asszociációs burkot nem a költő építi fel; 5. ha az adott életjelenséget ezek által oly kristálytisztán állítja elénk, hogy a magyarázatot, érzelmi viszonyulást, annak fokát stb., maga a megjelenített valóság-rész kelti fel, s így azok magukért „beszélnek”, de feltétlenül „beszélnek”. Pákolitz tiszteli a tényeket, a családi magatartás-örökségből ez szervesen következik. Mint ahogy szervesen következik az érzelmi fegyelem is, a szemérmesség is. Érzelmeit azért nem növeli nagyra, mert sem a „szent szemérem”, sem a tények tény volta nem engedi. Ha az objektív valóságban pl. kisebb az elítélendő negatívum aránya, mint amekkorának a felnagyított érzelmi viszony mutatja, a valóság, a tény torzul el. A pákolitzai magatartásból így fakad egy sajátos tény-költészet, amely azonban semmiképp nem dokumentum-költészet.

Az asszonyoknak, az anyáknak a vázolt magatartásban különös szerepük, jelentőségük van. Az ő életük méginkább állandó feladatokkal teli; az életben a legalapvetőbb és feltétlenül elvégzendő feladatok is az övék: a szülés, az etetés, a varrás, a mosás, a fizikai és pszichikai sebek gyógyítása stb. Az anya az etikumnak az apától különböző területeinek letéteményese, hordozója, záloga, de ugyancsak „szent edénye” a család azon etikai és biológiai részének, amely az életet a jövőbe kiterjeszti – s így nem csoda, ha a mai magyar irodalomban talán épp Pákolitz írja a legszebb anya-verseket.

Költőségét is reálisan-természetesen-finoman szép és ugyanakkor ténszerű jelenetben eredezteti anyjától.

A táj a forró napon fölremeg,
Az Űrgemezőn át siet anyám;
fején kosár és benne csöpp legény,
negyedfél éves lehettem talán.

— — — — —
Oly pontos-éles még ma is a kép:
pihenésképpen pár lépést szaladt
dudorászva, hogy odafönt ne féljek,
és meg-megemelte a kosarat.
(Talán ez volt a szótlan akarat,
ezzel bizott az ég műzáira;
habár e szertartással semmi sem
változott rajtam; mégis azt hiszem,

ez volt az offertórium”

(Évgyűrűk)

A melegtől remegő tájban dudorászva szalad az anya, fején egy kosárban negyedfél éves kisgyermekével, s meg-megemeli a kosarat. A költő emlékezik erre a jelenetre. A gesztus, a felemelés, tényszerű oka az anya felől nézve az, hogy pihennen, illetve, hogy a csöpp gyerek ne féljen odafönt. Ez is, ez az ok is megjelenik a részletben, egészen világosan azért, nehogy a gesztusnak a későbbi költő által értelmezett jelentése hamissá vagy irreálissá váljon; illetőleg, hogy ne csak a későbbi értelmezésben jelenjen meg a kép. Mert a költő úgy értelmezi, hogy ez volt az offertórium, ám – s milyen jellemző – a műsáknak történő offertórium. Így jön, így ered anyjától átvitt értelemben költészete. A negyedfél éves kisgyerek felmutatása az anya részéről okvetlenül öntudatlan. Szimbolikusnak csak a mából nézve mondható. Ha nem a sajátágos magatartásból nézné a költő, ha nem ragaszkodna az életjelenség tényszerű megjelenítéséhez, elvileg akkor is elfogadható lenne, ami ebben az esetben kerülne az olvasó elé; azaz hogy abban *csak* a műsáknak való öntudatlan felajánlás volt, s hiányozna, hogy az anya pihenésképp emeli fel a kosarat. A gyerek költő lett, költőségét az anyjától örökölte (vagy jórészt tőle) – s így az anya cselekvésének tényszerű oldalát jogosan hagyhatta volna el. Ez esetben azonban a jelenet olyan jelleget vett volna magára, amiből a tényszerűség kihullott, kiszivárgott volna. A jelenet így önmaga tényszerűségét megszüntetve szimbolikus értelmezést kapna, maga az életjelenség mint életjelenség torzulna el. Ha így lenne, az anya – mily könnyű és hatásos lenne így megírni – maga sem tudja miért, de kényszerből, „fensőbb” vagy sors-hatalmak kényszerítése folytán emelné fel, és csak offertóriumként a gyereket. De ugyanilyen tényszerű a jelenet másik oldalának, a költő szemszögének a megjelenítése is: „habár e szertartással semmi sem / változott rajtam”, írja. A negyedfél éves gyerek akkori pillanatában elvileg is, gyakorlatilag is jogosan lehetne felcsillantani a költészet első megmoccanását. De ha így lenne, szükségképpen képződne a jelenet körül olyan burok, amelyben a sejtésnek, a homálynak, az asszociációnak lenne nagy szerepe. Csak így, ezáltal lehetne ui. az anya cselekedetének is, a gyermekben felcsillant valaminek is távolabbi-további jelentést adni. Ám ezáltal épp a jelenet tényszerűsége veszne el. A jelenet így tartalma révén emelkedik a költészetbe és nem megjelenítése révén; nem a szavak „mágikussága”, de az életjelenség tényszerű megjelenítése emeli a tényszerű szépség birodalmába, s így beszél az életjelenség önmagától.

A *Buchenwaldi vendéglő* (1962) című versében leírja, hogy az egykori láger kapujától „pár lépésnyire / az új vendéglőben megebédelhetsz”. Azt, hogy a helytől pár lépésnyire – ahol a látogatóban szükségképpen felidéződik századunk egyik borzalma, az ember ellen elkövetett egyik nagy bűnténye –, meg lehet ebédelni – a maga számára nem fogadja el. Ő nem képes rá. De mégsem emeli fel indulatát, dühét, felháborodását a vendéglő léte ellen, nem kívánja eltüntetését stb. – pedig

ez az indulat, ez a düh és felháborodás jogosnak tűnhetne fel. Ám a mai vendéglő, a mai élet, a mai látogató életének szerves része.

A vers a „módszeres embertelenség” nagyon precízen megfogalmazott, a jelenséget tökéletesen megvilágító szókapcsolatával indul. Az első rész a költő helyzetét-állapotát hordozza, aki „emberségre éhes-szomjasan” támo­lyog ki e huszadik századi „Golgotha kapuján” – és a gyomor éhségét-szomját csillapító vendéglőt talál. A kifejezés nem komplikált, s nem a költő látja el értékkel, érté­kíté­lettel. Nem ő önti olyan szavakba mondanivalóját, amely szavak a maguk értékeivel és hangulati velejáróival hordozzák az ér­telmi-érzelmi elítélést. A „módszeres embertelenség” is, a „szédelegve / emberségre éhes-szomjasan kitámolyogsz” is köznyelvi szavakból, megszokott szókapcsolatokból épül. De a lehetséges köznyelvi szinonimák és szókapcsolatok közül olyan precízen kiválasztottakból, amelyek a tartalomra a legpontosabban mutatnak rá. A következő rész új oldalról-szemszögből indul, s ön­maga benső állapotát litoteszekkel jelzi. Azokról szól, akikre *nem* hatottak a látottak: akiket *nem* véreznek fel a cella-sikoly-hallucinációk: ő hallja azokat a sikolyokat, ő felvérződik; akiket *nem* riasztanak a „tányérod­ba néző üregesszemű láthatatlan árnyak”: őt riasztaná, ha tányérjába néznének stb. A saját viszonyulását ezekkel az oppo­zi­ciók­kal mutatja meg. A „cella-sikoly-hallucináció”-val jelzett tény­­t ismét csak megnevezi, de­notálja, mint ahogy csak megnevezi az „üregesszemű láthatatlan árnyak”-at. Az oxymoron­nal jelzett tény­­t nagyon könnyen lehetne látomássá növeszt­eni, sőt: a borzalom felfokozása jo­gos is lehetne, hiszen valóban borzalom, valóban az ember elleni legnagyobb büntett áldozatairól van szó. De a vers nemcsak a mai, a szocializmus által megteremtett és meghatározott szemantikai mezőben helyezi el a tény­­t, – ez rakja rá az ítéletet – de ezt a háború befejezése óta eltelt idő és azóta eltelt világ­méretű változások is meghatározzák. Vannak, akik már nem emlékeznek úgy, ahogy szükséges – azok megebédélhetnek. Ő erre nem képes, – vannak olyanok is, akik nem tudnak megebédélni. Elítéli azokat, akik erre képesek. Ám a vers végének sugalmazása azt a másik tény­­t is megengedhetővé teszi, hogy a mai ember a régi tettek elleni alapvető és komoly felháborodása során is megéhezhet, s nemcsak az, akit az emlékek egyáltalán nem kavarnak fel. A legnagyobb szörnyűség volt helye mellett megnyílt vendéglő a mai életben tény, s ezzel a jelleggel emeli Pákolitz a költészet világába.

A vers költőiségét nem olyan választékos szóhasználat teremti meg, amely a vers körül asszociatív és/vagy látomásos és/vagy hangulati fűtöttségű és/vagy mindezek együttes gomolygását hozná létre. A vers költőiségét a tartalom tökéletesen tényszerű valóságossága teremti meg. Egyrészt a költő beveszi a vers keretébe a leglényegesebbet, de ezt precízen kimetszve (precíz-pontosan kiválasztva a szavakat), és épp a tények-tartalmak pontos megragadottsága folytán azokat költői értelemben felragyogtatva. Nem a szó, vagy a szókapcsolat, vagy ezek által a kép emelkedik fel a költőiségbe, de a precízzé tett tartalom, azaz a tény, a valóság. Így a „költői nyelv” kifejezés elsődlegesen a nagyon pontosan meghatározott, mindenben valóságos tényre, a tartalomra és nem a vers beszédére lesz érvényes.

Már amikor a Pákolitz által elítélt negatív magatartásokról szoltunk, említettük, hogy azokat is a legpontosabban, legprecízebben hasítja ki a valóság kuszaságából. A valóságban ezekbe mindig szükségképpen beépül az egyénivé, egyszerűvé, natu­rális­­sá tevő jelleg mellé olyan jelenséghalmaz, amely tényszerűségét teszi kuszává és zavarossá. Pákolitz ezt hántja le róluk, s amit elénkállít, az a tényszerűvé tett tiszta magatartás. Minden negatív magatartásnak a valóságban megvan a maga objektív aránya, amit az határoz meg, – az arányt az jelöli ki –, hogy a szocializmus valóságában foglal helyet, hogy a meghatározó viszonyhálózat a szocializmus szemantikai mezeje. A kispolgári magatartások arányát az össz-társadalmi helyzetben elfoglalt elvi helyük, jelentőségük adja. Nem a gyakorlati, nem a konkrét. Ezt az arányt is el lehetne torzítani azáltal, ha a költő ellenindulata, ellenszenve ehhez az arányhoz képest túlságos lenne. Ebben az esetben nem a költő érzelmi ellenszenve

derülne ki, hanem a valóság torzulna el, az említett jelenség objektív ténszerűsége szűnne meg.

A *Zöldarany* című kötetben megjelent *Aranykapu*-ban (1970) negatív magatartásokat sorakoztat fel. Megfigyelhetjük, mint ahogy az egész *Zöldarany* kötetben, hogy Pákolitz költészete az absztrakció irányába haladva is megtartja a tényköltészet sajátosságait. Az *Aranykapu*-t az ismert gyerekdallal kezdi: „Bújj-bújj zöld ág, zöld levelecske, / nyitva van az aranykapu...”, ami után a tényekhez ragaszkodva, egyszerűen kijelenti: „Hát nincs nyitva”. A gyermekdal-beli aranykapu ezzel megkapja speciális versbeli jelentését: a szocializmus aranykapuja lesz. A helyzet, amit a továbbiakban megjelenít, absztrakt. Az aranykapu előtt is vannak, de már mögötte is, és akadnak „bejáratosak”. Az absztrakt helyzet alapja tökéletesen megfelel a mai magyar valóság objektív helyzetének, ami a vers realizmusát, a valóság totális ábrázolását biztosítja. De a helyzet tovább részletezhető. Négy sorban ui. ismét négy magatartást vág ki a valóságból, azokat, akik még kívül vannak a kapun. Mindenféle „költői” megjelenítő elem nélkül ír róluk:

Kulcslikon leskelődik a türelmetlenebbje,
az ügyeskedők besurrannak tenyérnyi résen;
a praktikusak egyezkednek a bejáratosokkal,
a közömbösek únottan téblábolnak.

A költő nem fokozza fel érzelmeit ezek ellen, nem kapcsol e magatartásokhoz olyan szavakat, amelyek felfokoznák jelentőségüket. Pedig mennyire megmutathatná a szocializmushoz való hűségét, türelmetlenségét, pozitív voltát, ha élesen elítélő szavakkal jelenítené meg az ügyeskedőket, a praktikusakat, a közömböseket. Magatartása rokonszenves lenne, bizonyára hiteltelre találnának dühös szavai sok olvasóban. Ám ő a jelenségeket ténynek tekinti. Tudja, hogy ezek vannak, ám tudja azt is: jelentőségük, ha ténszerűségükben nézzük őket – s nem érzelmi alaptól – nem olyan nagy, mert fontosabb az objektív helyzet. E magatartások ellen természetesen küzd, még ha érzelmei nem lobbannak is fel ellenük. A nagy érzelmi lobogás helyébe a társadalmi jelenség, a magatartások ténszerűen kimetszett képét állítja. Ezek a maguk pontosságában és tisztaságában „maguk helyett beszélnek”, ellenszenvünk nem a költő „szép beszéde” révén támad fel, hanem maga a tény hívja ki. És ez sokkal több, mert az olvasó ellenérzéseit nem a költő szítja fel, de maga az objektív tény lesz ellenszenves. A vers szavai a köznyelvből kerülnek a versbe, ezért mindegyik szó és szókapcsolat ismerős. Az ismerős szavak ismerős magatartásokat jelenítenek meg. Azonban bármennyire ismerősök is a magatartások, a költő által kimetszett alakjuk sokkal tisztább, egyértelműbb, s ezáltal a valóságban már észrevett magatartás még tisztább, még egyértelműbb lesz a költő segítségével. A megjelenítésben semmi magyarázat nincsen, a szó fején találja a szöveget. Az egész vers természetesen a hamis optimizmus vagy a valóság megcsépítése-meghazudtolása ellen szól, az ellen, amely szerint nyitva van már az aranykapu. Ugyanakkor a kapu – hiven a valósághoz – egyrészt „arany”, másrészt ha nincs is még nyitva – „Nehezen, csikorogva nyílik az aranykapu” –, tehát nyílik is, de sok küzdelem és tevékenység révén. A „nehezen, csikorogva” szavak ui. épp a szocializmus megvalósításáért folytatott mindennapos tevékenység nehézségeit jelentő szavakkal helyettesíthetők. A vers ezek miatt nemcsak realista, s nemcsak a valóság intenzív totalitását adja vissza, hanem ezt ténszerűen adja vissza. A költő kimetszette a valóság burjánzó kuszaságából a témájához tartozó tényeket, ezeket egymás mellé állította köznyelvi szavakkal-szókapcsolatokkal, s az ő munkája ezzel be is fejeződött. A pákolitz versek költőiségét a valóság maga adja, azzal, hogy a valóságot teremti a versben ténszerűen újjá. A költőiséget a vers szintjén, így a tartalom ténszerű valóságossága teremti meg. A költő elsődleges tevékenysége ebben az esetben az, hogy kiválassza a természetes szavakat úgy, hogy azok olyan tartalmat adjanak, melyek a valóság ténszerűségének a megfelelői. A tények precíz kimetszettsége nem

önmagukhoz viszonyítva az, hanem a szocializmus szemantikai mezeje által meghatározott precíz kimetszettség.

*

Az előbb elmondottak következtében a pákolitzi költészet a költészetnek egy ritka és sajátos arculatát valósítja meg. A költészetnek ez az útja azért ritkán járt, mert az előbbieken vázolt emberi magatartás szükséges hozzá. A magatartás jellemzői közül elsősorban az szükséges, hogy a feladatokat okvetlenül, mindig el kell végezni, s hogy feltétlenül ragaszkodni kell a tényekhez. Mindezeket azonban természetesen kell megvalósítani. Ez a jelző a pákolitzi költészetben a következőkkel áll ellentétben: 1. nem utálkozva; nem állandóan egy másik fajta sorsot remélve és vágyva, nem lázadva a feladat ellen; nem egy másik fajta tevékenységre, más jellegű feladatokra vágyakozva; nem a feladatok „elfogyását” várva-vágyva; vágyva egy olyan állapotba, ahol már nyugalom és pihenés és szemlélődés lesz; 2. nem az elismerésre figyelve; nem megsértődve, ha az elismerés elmarad; nem hangoztatva, mindig aláhúzza a feladatok-tennivalók sokaságát-mennyiségét, téve ezt akár fontosságtudatból, akár az elismerést így kicsikarandó; 3. a feladatokat nem a köhöz hasonló ténynek, „szürkének, ridegnek-hidegnek, keménynek” tekinteni; nem lobogva és égve tenni; nem türelmetlen sürgősséggel; nem kétségbeesve és a tevékenységet abbahagyva, ha nincs akkora valós eredménye, mint amekkora az elvárt. A „feladatokat természetesen elvégezni” a pákolitzi költészetben a következőkkel hozható kapcsolatba: 1. jószívvel; tudva, hogy ez a rámért sors; tudva, hogy ez a sors értékes, ezt a sorsot szeretve; 2. a tennivaló, amit tennie kell az élet rendjéhez tartozik; a feladatokat pontosan, precízen elvégezni; 3. a feladatokat szükséges és arányaiban is pontosan látott ténynek tekinteni; tudni, hogy a megvalósítás eredménye nincs okvetlenül arányban sem az elvárttal, sem az erőfeszítéssel; tudni, hogy mégis van eredménye.

A mai költészet természetesen másfajtajú költészetet is ismer. Az a költészet, amelyik a világ eddig még fel nem tárt igazságait, tényeit, hangulatait, összefüggéseit stb. jeleníti meg, azaz amelyik a világot, a világ jövőjét abban a „hajszáltrepedésben” veszi észre, amelybe majd az egész emberiség bevonul, kitágítva azt széles „úttá”, – nyilván a költészetnek egy másik útját-módját valósítja meg. Itt az asszociatív, a sejtető, a megérzékelendő részeket-tartalmakat magában foglaló burokknak sokkal nagyobb fontossága van. A különleges szavak-szókapcsolatok-képek a még nehezen elmondhatót, a még alig-alig megfogalmazhatót ragadják meg, s csak az ilyen szavak képesek megragadni. Mivel ma a pozitív értelmű újdonságot, a még megfektetetlen valóságrészeket kutatjuk, amikor az új tudományágak az eddig ismeretlen összefüggéseket és területeket tárják fel, amikor a társadalmi haladás erőteljes – a világ jövő felé haladó útjának hajszáltrepedéseibe bebújó költészetet szoktuk költészetnek tartani. De emellett a nagyon fontos költői út mellett még több más is van, s közülük az egyik épp az, amelyen Pákolitz István jár: az ismert tényeket azoktól a mindennapos naturális burjánzatoktól tisztítja meg, amelyek a tényeknek már-már épp a ténszerűséget takarják el, s így a tényeket a maguk elvi tisztaságában ragyogtatja fel. Ez a költészet is nagyon fontos, mert sokszor az ismert tényeket sem látjuk a sok forrásból táplálkozó kuszaságok miatt ténszerű természetességükben.

Dolgozatunk elején utaltunk arra, hogy a pákolitzi magatartásnak milyen kitűnő a viszonya a valósághoz: a tényeket veszi figyelembe, minden tényt a maga valóságos arányaiban, sőt társadalmilag-történelmileg meghatározott arányaiban, s hozzá kapcsolódó érzelmeit is ez a valóságban meglévő ténszerű arány alakítja ki és szabályozza.

A pákolitzi magatartás etikai vonatkozásaira épp azért is hoztunk annyi példát és szenteltünk annyi teret, mert az etikai egységesség, a minden irányban azonos etikai magatartás igen nagyjelentőségű tényét akartuk demonstrálni. Manapság általában az intellektuális tághorizontúságot szeretjük, és más irányú vonzódásaink miatt nem szoktuk értéknek tekinteni azt az etikai magatartást, ami pedig alapjaiban

alkalmas rá, hogy az élet és az emberek közötti kapcsolatok és érintkezések nyugalma és biztonsága rajta keresztül valósuljon meg. Pákolitz István költészete sugallja és ez is alapvetően hozzá tartozik költészete értékeihez.

Eddig a magyar irodalomban nem találhattunk olyan költőt, aki az előzőekben jelzett magatartást a költészetbe emelte volna. Ostoba, költőietlen, és az állandó általánosítási kísérletek révén hazuggá vált próbálkozásokat láthattunk: századunk harmadrangú költőcskéinél. Azok a 20-as, 30-as években élt vagy működött költők, akik valami effélével próbálkoztak, eleve reménytelen vállalkozásba kezdtek. A vázolt magatartás-típus számukra nem volt természetes, a kornak egy alapjaiban hamis látásmódjából jött létre náluk, amely – ahogy akkoriban nevezték – az „egyszerű emberek” világát idillikusnak akarta látni és mutatni. A vázolt magatartásból így lett naivitás és hazugság. Másfelől az adott magatartás-típus pozitív kifejlődését az akkori társadalmi-történelmi viszonyok csak gátolták – költészet tehát semmiképp nem bontakozhatott ki belőle.

Pákolitz István költészete nélkül e magatartás pozitív etikai értéke nem jelenne meg a magyar költészetben, mert az objektív valóságban ennek a magatartásnak a progresszív megérlelődése nemcsak régebben nem volt lehetséges, de egy távolabbi jövőben sem lesz rá lehetőség. Társadalmi-történelmi fejlődésünk ezt a magatartás-típust szükségképpen továbbfejleszti, s így csak a mostani évtizedekben emelhető a költészet világába. Pákolitz István költészete nélkül e magatartás költőileg megfogalmazható értékei a magyar irodalom többi, meg nem írt lehetőségei közé tartoznának. S mivel e magatartásból eredeztethető költészetet a legteljesebben valósítja meg, állítható, hogy jelentős költészet ez.

Etikai és költői magatartásának egyik legnagyobb értéke az egységesség: a központi etikai fókusz állandó és biztos jelenléte révén a világ minden részét képes etikailag is egységbe hozni. Sem „pozitív”, sem negatív értelemben semmiféle skizofréniát nem találunk itt. Sőt: a személyiség, az egyniség olyan teljességét – az egységes etikai magatartás-mag következtében –, amely egészen ritka, s amelynek valaha megvoltságaról nosztalgikus sóhajaink vannak, de amelynek megvalósítását feltétlen szükségességgnek érezzük. A mai magyar költészetben természetesen nem ez az egyedüli alap ennek megvalósításához – de ez is az egyik alap. Úgy gondoljuk, az eddigiekből nyilvánvaló, hogy azt sem állítjuk: manapság ez az egyetlen lehetséges költői magatartás, mint ahogy azt sem állítjuk, hogy ez az egyetlen korszerű megfogalmazása mai életünknek. De az bizonyos, hogy egy nagyon pozitív etikai magatartás legjobb költői megfogalmazása a szocializmus jelen viszonyai között.

E költészetre lehet mondani – mint mindegyikre –, hogy az adott olvasónak nem tetszik. Az ilyen versekkel való találkozáskor azt is lehet mondani, hogy az intellektuálisan bonyolult költészet fontosabb dolgokat ragad meg az egész életből. De nem látni azt, hogy ez a *költészet* olyan etikai magatartás megvalósítására ad példát és ezzel együtt felszólítást, amitől az *emberi élet, az egymás közötti kapcsolat és érintkezés boldoggá, nyugodttá, veszélytelenné válik*, úgy véljük, nem lehet. S ki állíthatná, hogy ez nem lényeges eleme és tartozéka a szocialista rendnek, illetőleg, hogy ezt nem kell beépítenünk a gazdag és sokrétű szocialista magatartásba? S nem látni azt, hogy erre egy olyanfajta tényköltészet épül, amely a század épp most élő embereinek a valósághoz való egyik nagyon is fontos viszonyát állítja elénk – a felragyogó tényekhez való viszonyt – ismét nem lehet. Határozottan állítható, hogy értékes a tényeknek tényszerűségükben és ideologikumukban is precíz-pontos megragadása – még az érzelmek felülértékelő túlfűtöttsége helyett is.

Próféta-ének

*A bibliai isten,
a nagy hadviselő,
a fölszarvazott jámbor,
az átkozódni bátor:
tetteimből kinő.*

*Illemet, cifra rongyot
csontjaimról ledúr.
Ujjam begyén is lángol,
hogy a konok világgal
meghasonlott az Úr!*

*Bordás próféta-testem
a Haragtól fogan,
vigyorgó uccakölykök
kedvére nyelvet öltök,
élek botrányosan.*

*És habzsolok virágot,
bíborba öltözöm,
torkom a hatalomnak
vurstlijában rikongat –
örömbe költözöm.*

*A Harag példatára:
testem így lett világ
ki létevel jövendő –
csináltam életemből
bolond vásártiát:*

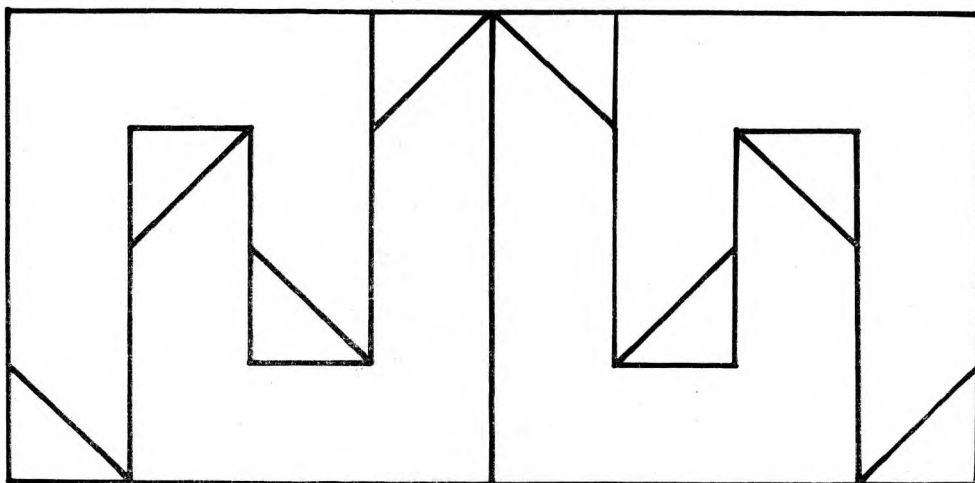
*Ím, ennyit ér az élet
ha kifordul a tett,
s ha válik – joga van rá!
a középszer bitanggá,
mivel mindent lehet!*

*s vágyik római vággyal
mai tróntermekig,
hol terméketlen Nérók
a karok lehóhérolt
szerelmét élvezik.*

*A bibliai isten,
a nagy hadviselő,
általam perlekedve
tébolyt vet életemre –
tetteimből kinő.*

Eladó

*Csikók tündér sörénye, játék,
a kedves meg a gyilkos szándék
s holnap talán a lobogó:
eladó, minden eladó
idegennek, kannak és kánnak,
kopasznak és göndör meláknak
a szoknya meg a lobogó:
eladó, minden eladó,
énekelsz tilalmasat, bátran,
vándorolsz a lompos kabátban,
de kik eladódni akarnak:
holnap a flaszterba tipornak,
s nem takar be a lobogó,
csak hullik szívedre a hó.*

Versírás

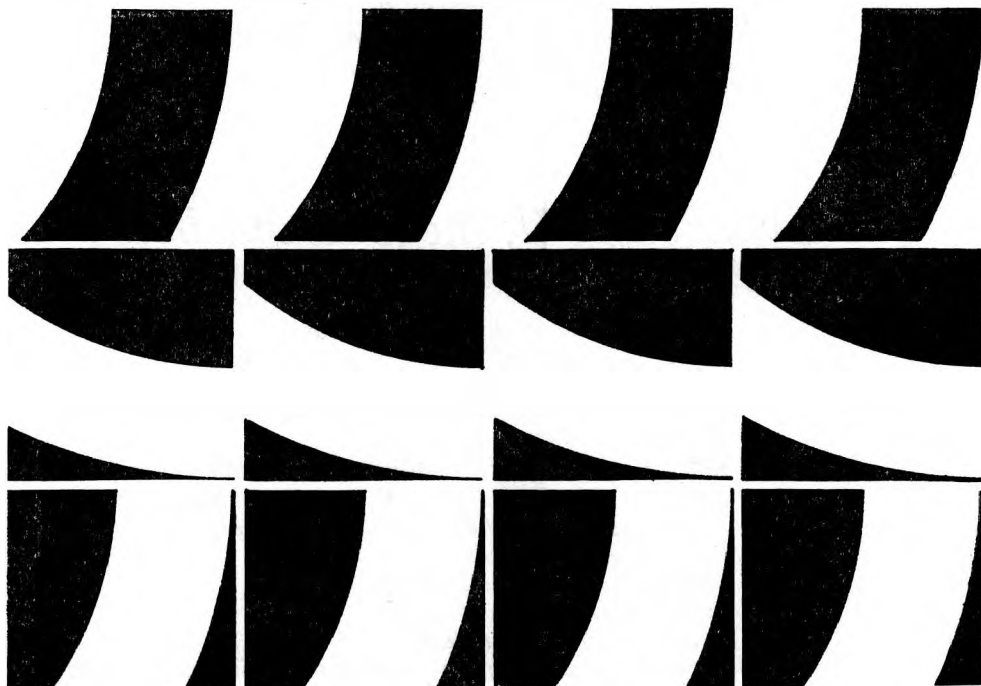
*Ma megint sikerült
 körbejárnom a földkerekséget,
 zsibog minden tagom, roskadozom a terhektől.
 Hoztam egy ölelésnyi lángolást,
 néhány szál gyárkéményt, tenyérnyi békét,
 égszínkéék lakótelepet, hogy ne legyek magam,
 apróbb titkokat s egyéb bájos csacsкасágokat,
 hogy ne unatkozzam.
 Fél verssorért cseréltem ezt a mosolyt,
 azóta viselem, állítólag fiatalít.
 Egy jelzőért jó tavaszi záport kaptam,
 hadd duzzadjon a föld, ha már szeretem.
 Egyik szememet egy lánynál hagytam,
 hogy mindig lássam,
 ő pedig adott egy kis hideglelést,
 hogy boldog legyek.
 Hoztam még egyszerűséget, jókora szándékkal,
 nem tudom, mire megyek vele.
 Most hazafelé tartok, zsibog minden tagom.
 Egy szóba majd benyitok, hogy
 megpihenjek – –*

Gyöngeségből, megbocsátásból

*Miből lesz az árulás, nem tudom,
 talán gyöngeségből, talán megbocsátásból,
 az is lehet, szeretetből.
 Rettegünk az árulástól és kemények akarunk lenni.
 A hűség elemeit sem ismerem,
 talán gyöngeségből, talán megbocsátásból,
 könnyen lehet, gyávaságból vagyunk hűségesek.
 Mindenesetre büszkén nézünk a tükörbe.
 Az alaktalan massa
 változatosan engedetlenkedik velünk,
 míg nem sikerül nevet adni
 valamennyi önmagunknak – –
 Életünk hetedik napján megnyugodva ünnepelhetünk.*

Kérek

Egy következő lépést, egy elkerülhetetlen
szívdobbanást, egy kivédhetetlen holnapi napot – –
A falak egy másik üresség határai,
az öklök egy másik akarat fattyúgyerekei – –
Kérek egy ceruzacsonkot, hogy meghosszabbítsam életem,
tisztá papírlapon suhanó boldog ujjakat,
kérek még, ha lehet, egy jó szót, kevéske jóidőt,
s hogy még jobban örüljek, újabb kérdéshez erőt – –
Fáradt vagyok, kérek
egy erdőt az asztalomra, egy búzaföldet,
kérem a frissen tépett fű hűsvét-illatát,
valami madarat is, mert dal nélkül nehéz – –
Lám, kívánságaink egymást szülik,
egymást gyilkolják,
egymással hűtlenkednek – –
Kérek még egy örökkévaló szerelmet, még egy
múlhatatlan halált, még egy elkerülhetetlen életet – –
Más falakat és más öklöket!
Némi kis haladékot legalább – –

Különmunka

II.

Az órára pillantott, már kilenc felé járt. Erzsókot kilencre várta. Hirtelen eszmélt rá az elgondolás képtelenségére. Megjön Erzsók, ő elmegy az Intézetbe s magára hagyja a két öregasszonyt. Istenkísértés! Úgy érezte magát, mint akit mély vízbe dobtak s nem tud úszni. Nála az édesanyja, de gondoskodva nincsen róla.

Erzsókra számított, mikor a csengő megszólalt. Az ismeretlen fiatal nő egy másodpercre megzavarta. Persze, persze, a nővér, hiszen megbeszélték, hogy Csegei Gábor meg a nővér felváltva adják az injekciót.

Túlzott szívességgel hívta beljebb, így iparkodott jóvátenni a barátságtalannak induló fogadtatást. A látogatás változatosságot jelentett, kizökkenést, a gondok légkörének megtörését.

– Leteszem a kabátom – mondta a nővér félig bizonytalanul, félig határozottan. – Akadályoz a mozgásban.

– Parancsoljon.

– A néni alszik – állapította meg a kis nővér.

– Ébresszem fel?

– Nem, nem, majd megpróbálok finoman beadni. Lehet, hogy fel sem ébred rá.

Megtörténtek az előkészületek, a nővérke óvatosan fölemelte a paplant, majd a hálóinget – Gyula elfordult, a szúrásra Franciska halkán felnyögött, minden bizonnyal álomszamba vette, ami történt. A kis nővér büszkén pillantott Gyulára:

– A doktor úr azt üzeni, hogy tizenkettő körül jön. Tessék megvárni. Holnap ugyanebben az időben megfelelő lesz?

– Hogyne! Hogyne! – bólogatott s közben szorongva állapította meg, hogy a nővér az előszoba felé tart, még egy pillanat, felveszi a kabátját, elmegy és ő maga marad.

– Miért siet? – kérdezte idétlenül.

– Várnak a betegeim.

– Mondja – állította meg az ajtó előtt –, nem tudna valakit, aki ápolást vállalna? Megfizetném.

– Az ápolónő hiánycikk, – hangzott a gyors felvilágosítás. – De majd utána nézek. Sohasem lehet tudni. Vizontlátásra.

– Vizontlátásra – ismételte szórakozottan s a szó valahogy megkeserítette a szájízét.

Visszatérve a szobába, Franciskát ébren találta. Ásítózott mocorgott, fia jelenléte meglepte:

– Hát te itt vagy? Azt hittem...

Maga sem tudta, mit hitt. Fürkésző tekintete nem annyira a tárgyakra irányult, hiszen minden bútort ismert, a helyzetet nem értette, pontosabban azt, hogy miként és mikor került ide, ahol egyébként jól érezte magát.

Gyula az ágy szélére ült, az öregasszony arca felragyogott, két hústalan karját kinyújtotta, úgy hozta magához a fia fejét. Csókja szemérmes volt és hideg:

– Hogy érzi magát, anyuka?

– Köszönöm, megvagyok szívem. Még az a szerencsém, hogy jól alszom.

– Jól aludt? – kérdezte a mérnök kíváncsian. – És nem hiányzott éjjel semmi? Nem keresett semmit.

– Mit kerestem volna? – hangzott a türelmetlen válasz.

Reggeli után Franciska fürdőt kért. Gyula elkészítette fenyőhabbal, ahogy anyja kedvelte. „Csak nálad szeretek fürödni” – hajtogatta, valahányszor a fiánál aludt. Hóna alá szorította a fehérneműjét és tettekre készen indult a fürdőszobába. Néhány perc múlva halkán és ijedten a nevére szólította a fiát:

– Gyuszika.

– Tessék, anyuka.

– Gyere be, szívem.

Az öregasszony a kád előtt állott hálóingben és tanácstalanságában felváltva nézett fiára s a kád fehér hab borította zöldes vizére.

– Most mi lesz?

– Nem merek bemenni a kádba – folytatta aztán –, félek, hogy elcsúszom.

Gyula megértette, hogy hiába fürge, mozgékony, édesanyja a kórházban elvesztette a biztonságérzetét. Ott mosdatták.

– Te nem fürdethetsz meg! – jelentette ki az öregasszony határozottan. De mindjárt utána elbizonytalanodott:

– Nem akarok pisiszagú vénasszony lenni.

Arra igyekezett rábeszélni, hogy egyelőre mosdjon meg felül, ő majd szerez ápolónőt, aki lemossa tetőtől talpig.

– Miért nem szólsz Mírácskának vagy Dinácskának, ők is meg tudják csinálni?

Bement a szobába, telefonálni. Ujja a tárcsán, egy pillanatig arra gondolt, felhívja Mírácskát. Valószínűtlennek látszott, hogy egyik napról a másikra elutazhasanak. Elszégyelte magát, inkább Edinát kereste. Ervin vette fel a kagylót.

– Edina Mérgepusztán van egy német turistacsoporttal. De ha tudok segíteni valamiben, örömmel.

Elmondta, hogy ápolónőre volna szükség, aki Franciskát megfürdeti és valakire, aki őt felváltja, hogy legalább délután bemehessen az Intézetbe. Ezután Ellit hívta fel. Barátnője egyetlen árva szót sem szólt a bejelentéshez, hogy édesanyját magához vette. A neheztes mégis valósággal elborította a készüléket. Ervin délután háromra ígérkezett, Elli későbbre. Mindkettő megígérte, hogy utána néz az ápolónőnek. Ugyanazt ígérte a titkárnője is, aki annak idején a kardigán-ügyben a segítségére volt. Kezében a készülék, másik kezében a kagyló, idegességében fel-alá járkált a szobában, úgy bonyolította le a beszélgetéseit. Mintegy véletlenül észrevette az orvoságokat s eszébe jutott, hogy a reggeli adagot Franciska nem kapta meg. Ottó – a precíz ember – használható táblázatot készített, feltüntette rajta, melyik nap, milyen orvoságokat kell bevenni reggel, délben, este. Nem tudta, mihez fogjon. Félt, hátha baj származik belőle, ha a reggeli gyógyszereket most véteti be, tizenegy órakor. Uzonit tárcsázta, hatodszorra kiment a csengetés.

– Add csak be nyugodtan. Előtte keverj egy erősítő koktélt. Az jól tesz. Az éjszaka hogy telt?

Ebben a pillanatban lépett be Franciska a szobába, frissen, jókedvűn:

– A fenekemet is megmostam – újságolta diadalmasan.

Fia zavart arckifejezéséből és dadogásából azonnal megértette, hogy róla van szó. Vonásai megfeszültek. Gyula verejtékezve kapkodott idegen szavak után, hogy a lényegyet közölhesse Uzonival, de ugyanakkor anyja előtt eltitkolja.

– Folytatódott, ami nálatok volt, nox intranquilla – nyögte, bár tudta, hogy nem így kell mondani, – amellet insomniá, különösképpen alvás-élménnyel. Appetito? Az van. De különben statusquo ante, minden tekintetben. Semmi processzio, akarom mondani, semmi progresszio, se előre, se hátra... A soror úgy megoldatlan... Soror, sorella, soeur... Nagyon hálás volnék... És ami az insomniát illeti, nem volna indikált valamilyen somnifer vagy tranquilláns?... Ja, értem, szóval ne... Hogy tudnék... Talán egy órát... Szervusz, szervusz, köszönöm.

– Nincs neked valami bajod, Gyuszika? Nagyon furcsán beszéltél. Még csak az hiányozna, hogy te is megbetegedj.

Pihentnek, szinte vidámnak látszott. Alig végzett azonban reggeli cigarettájával, elfogta a nyugtalanság:

– Most mit csinálunk? – kérdezte először tanácstalanul, aztán türelmetlenül.

Az újságot néhány másodpercnyi csattogtatás után félre dobta:

– Nem érdekel...

Nem érdekelte a regény sem, amiből Gyula fél oldalt felolvasott, ráunt a képeslapokra, rá a művészettörténetre, holott régebben sokat gyönyörködött a színes reprókban. Az operettrészletek hallatára viszont felragyogott az arca:

– Nagyon szeretem az operetteket. A fiatalságomat juttatják eszembe.

Egy fél óra, a rádió ennyi ideig sugározta Lehár szerzeményeit, aztán riport következett.

– Most mit csinálunk? – hangzott ismét a kérdés, hogy a rádió elnémult.

Szerencsére kisütött a nap. Gyula felöltöztette édesanyját, hogy az erkélyen meg ne fázzék. Egymás mellett üldögéltek, Franciska a fiatalságáról beszélt, bálokról, udvarlókról, mind arról, amit a muzsika felidézett. Egy óra körül gömbölyűn és zavartan tűnődött Erzsók. Az esti megbeszélésből csak azt tartotta meg, hogy ebédre hívták. Jóformán meg sem értette, hogy Gyula kilenc órára várta.

– Kilenckor nem szokás ebédelni – mondta meggyőződés nélkül, mint aki nem bizonyos abban, hogy időközben nem változtak-e meg a szokások.

Ebben a pillanatban Gyula lelki szeme előtt kitárult a frizsider ajtaja. Sok mindent látott benne, amivel két nénye megtöltötte, ebédéről azonban csak egy napra gondoskodtak. Rövid tűnődés után Ervintől kérdezte meg telefonon, nem jöhetne-e egy órával korábban, mégpedig ebéddel mind a négyük részére?

– Ebédet!? Miben? Hogyan? – hangzott a megdöbben válasz, aztán csak nehéz szuszogás rezegtette a kagylót.

Ervin nem ismert vendéglőt, vagy kifőzdét, ahonnan kihordják az ebédet. Gyula maga az Intézetben ebédel. Végül abban egyeztek meg, hogy Ervin hoz egy grill-csirkét, savanyúságot és krumplit, amit majd megfőznek.

Valamennyien jóízűn ettek, a pillanatnyi siker nem feledtette el Gyulával, hogy a koszt ügye, csakúgy mint egy sereg más feladat, távolról sincs megoldva. Útban az Intézet felé, abban reménykedett, hogy Margitka, a titkárnője időközben kitalált valamit. A reménység gyorsan semmivé foszlott.

– Ne haragudjék, mérnök úr – fogadta Margitka –, a fél délelőttöt telefonálással töltöttem. Eredmény semmi. Se hivatalos, se magánúton.

Gyula úgy nézett maga elé, mint egy árvízkárosult.

– Dehát a mérnök úrnak két nővére van! – kockáztatta meg az asszony.

– Elutaztak, Margitka. Az egyik külföldre, a másik ibuszos, abból él.

– Elutazni? Ilyenkor?!

– No – kérdezte Gyula s tenyerével az íróasztalra csapott –, van valami újság?

Fél aggyal figyelt a hivatalos ügyekre.

A titkárnő hangja hirtelen elcsuklott:

– Én szívesen segítenék a mérnök úron, a gyerekeim miatt nem tehetem. A kicsit haza kell vinnem az óvodából.

Bátortalanul lépett közelebb az asztalhoz. Az anyás simogatás benne maradt a tenyerében.

Mire hazaért, Ervint Elli váltotta föl. A két öregasszony egymás mellett, ő külön, hidegen és fenségesen. A férfi kérdő tekintetére megrázta fejét, tartózkodón beszélt, mint aki a felét sem mondja el annak, amit gondol.

Mindenekelőtt néhány használható tanáccsal szolgált: a húst, a sonkát Gyula előbb darálja meg, úgy tegye Franciska elé, éjszakára gyújtson lámpát a szobában, hogyha az öregasszony megint felébred, lássa hova lép. Nem! Nem a csillárt, annak a fénye akadályozná az alvásban, hangulatvilágítást csináljon. Egyébként meg akarta fürdetni az öregasszonyt, az azonban tiltakozott, hogy már fürdött.

– És Juliska – tudakolta Elli. – A kedvéért bizonyára megteszi, hogy főz Franciskára.

A szomszéd házfelügyelő felesége, jólelkű, készséges teremtés, idestova tíz éve

takarított, mosott Gyulára, és főzött rá meg Ellire hét végén, rá meg Franciskára, mikor az öregasszonyt vendégül látta. Juliska azonban nem tartózkodott Pesten, a Nyírségbe utazott, beteg testvéréhez.

– Borzasztó, hogy összejött minden!

Miután ezt megállapította, Elli följájlotta, hogy Juliska távollétében naponkint bevásárol és megfőz kettőjüknek másnapra, az estéket pedig nála tölti, hogy Gyulát tehermentesítse.

Ez a kedvesség egy pillanatra ellágyította a férfit. A fáradtság eloszlott a tagjaiban, s az a csalóka érzés kerítette hatalmába, hogy a gondok elenyésztek. Ez az ábránd egészen addig tartott, amíg éjjel fel nem riasztotta Franciska mocorgása. Fehér hálógíngben, üres tekintettel közeledett valami láthatatlan cél felé.

A második éjszaka részlethű másolata volt az elsőnek. Gyulát eleinte az aggodalom nem hagyta aludni, később Franciska meg-megújuló mocorgása riasztotta fel. Reggel felé ugyan elnyomta az álom, de minthogy koránkelésre szoktatta magát, alig pihent.

Éjszakai vándorlásaira Franciska továbbra sem emlékezett, viszont szemlátó mást gyöngült. Harmadnap reggel megpróbált kikászálódni az ágyból, hogy kimenjen a szükségét végezni. Ahányszor megpróbált felemelkedni, annyiszor esett vissza.

– Gyuszika, Gyuszika...

– Pisilni kell – mondta, hogy a fia az ágyához lépett s gyöngéden megsimogatta.

– Hozzam az ágytálat?

Az öregasszony makacsul rázta a fejét, hogy nem, „ágytálba ő nem tud”.

– Segíts.

Gyula egyik karjával édesanyja dereka alá nyúlt, a másikkal a térdhajlásába. Egy mozdulat és Franciska az ágy peremén ült. Lábaik lelógatta, arcát a tanácsatlanság és a félelem megfeszítette. Félénken próbálkozott, de sikertelenül.

– Nem tudok felállni. Segíts.

Gyula átkarolta a derekát, hogy talpra segítse. Nem úgy, nem úgy, rázta meg a fejét az öregasszony.

– Szembe állj velem!

Engedelmeskedett. Franciska két hústalan karjával átölelte a nyakát, ő a derekánál fogta meg. Amint emelte, az a benyomása támadt, mintha édesanyja csontjai megolvadtak volna. Óvatosan emelte fel és szorította magához. Gyula hátrálva ment, édesanyja együtt lépett vele, gyöngén, bizonytalanul, aprókat. Jó időbe beletelt, amíg elvezette a vécéhez, megfordította s vigyázatosan leültette. Miután a művelet befejeződött, az előbbi módon kísérte vissza az ágyba. Az öregasszony kimerülten rogyott le, lábát már a fia emelte be az ágyba, a saját erejéből nem futotta.

– Mire jutottunk – sóhajtott a búsan –, mire jutottunk?

Gyula „A vig özvegy” egyik részletét rakta föl a lemezjátszóra.

A megviselt arcon valami fény tűnt föl, de mindjárt el is oszlott:

– Ferike, Ferike – motyogta. Fiatal korában így becézték az udvarlóit. Hosszú szünet, s most már lemondón, fitymálva, szomorún ejtette ki ugyanezt a becenevet: – Ferike.

Ellivel többször összeszólalkoztak, az asszony egyre elszántabban sürgette, hogy vessen véget „esztelen próbálkozásának”.

– Kikészíted magad, anélkül, hogy anyádon segítenél. Nem való ez neked. Nem értesz a betegápoláshoz.

Csegei Gábor, az SZTK-orvos is ezt a véleményt osztotta. Franciska azonban annyira irtózott a kórháznak még a nevétől is, hogy Gyula sehogysem bírta rászánni magát erre a lépésre. Hiába a szílamok, hogy a kórházban így meg úgy, állandó orvosi felügyelet alatt lesz, emlékezett Uzoni szavaira, s tudta, hogy a kórház a biztos halált jelentené. Nem hajlott a szóra egészen addig, amíg be nem következett, amitől Elli meg az orvos óvták, s amitől ő maga rettegett. A hatodik éjszakán elnyomta az álom, nem hallotta meg Franciska lépteit, sem azt, hogy ismét elesett.

Az ablak mellett talált rá eszméletlenül, vérfoltos hálóingben, hidegen, mintha elszállt volna belőle az élet.

Uzoni titkárnője vette föl a kagylót, a főorvos úr a minisztériumban tárgyal, de ha ágy szükséges a „kedves mamának”, azt ő is el tudja intézni.

A körzeti orvost otthon találta. Azonnal kocsiba ült, percek múlva már náluk volt. A fecskendő szúrására Franciskának az arcizma sem rezdült meg.

– Nincs más hátra, Gyuszikám, kórházba kell vinni –, ezzel búcsúzott.

Leült a karosszékbe, szemben az ágygal. Eleinte azt nézte, aztán tompán maga elé bámult, egyre az járt az agyában, hogy amire készül, tulajdonképpen árulás. Ha szüksége volt valamire, gyerekkorában, férfikorában, Franciska mindig ott termett és segített, kérnie sem kellett. Azzal is neki adósa, hogy élve tért meg Voronyezsből. Két csomagot küldött, szőrmékkel, gyapjúholmikkal, egyet tábori postán, a másikat a Vörös Kereszt útján. Az egyik megérkezett, a másik nem. A meleg alsók nélkül ott maradt volna a fejvesztettség, az árulás poklában.

Szegényke, érzékenyült el, most ő bolyong a voronyezsi hómezőkön, ő mered a kietlen láthatárra. Megcéloz egy fekete pontot a távolban, hogy odáig el kell érnie. Félnap alatt vergődik oda, s a rombadőlt tanyáról ugyanaz a kép tárul a szeme elé. A kékes fényű havat csontig metsző szél kavarja. Szenvedéssé dermedt végtelenség.

Franciska mozdulatlanul feküdt az álom és a paplan kettős takarója alatt. Nem látszott, hogy szenvedne.

Csörrent a kulcs a zárban, száz kilójával, jókedvével, jóindulatával, bevitör-lázott a szobába Juliska.

– Megjöttem! – jelentette az előszobából, kissé meglepetten, – hát a mérnök úr nem ment...?

A küszöbön elakadt a szava.

– Anyuka itt van? – kérdezte s már az ágynál nézelődött. A sebet az orvos beragasztotta, a párnát a vérfoltok felkeltették Juliska érdeklődését.

– Megeredt az orra vére?

Közbeszólás nélkül hallgatta végig a beszámolót s vette tudomásul Gyula bejelentését, hogy mivel így és így történt, ápolónő nincs, ő képtelen édesanyjáról gondoskodni, visszaviszi a kórházba.

– Ott mindent megkap, amire szüksége van, – ismételte a mérnök többször egymásután, konokul, mintha saját magát akarná meggyőzni.

– Na, én elmosogatok – mondta Juliska, megigazította a párnát a beteg feje alatt és a konyhába ment.

Zúgott a forró víz a boylerben, egymáshoz koccanó edények csörömpöltek. A földszinten megszólalt a rádió, szemben a puli vadul ugatta valamelyik járókelőt. – Mérnök úr – hallotta Juliska hangját. – Tessék csak idejönni.

Boldogan sietett ki. Hogy ez korábban nem jutott eszébe! A maga izes, szemléletes módján, Juliska bizonyára elbeszél valami történetet, ami eltereli a figyelmét az előtte álló lépésről, legalább másodpercekre megszünteti a fájdalmat.

Felgyúrt ujjal, kissé felhevülten a munkától meg a forró víztől, Juliska a mosogató előtt állt.

– Gondolkoztam a dolgon, mérnök úr – mondta és közben megtörölte kiveresedett kezét a kötényében –, és azt mondom, ne tessék anyukát a kórházba vinni. Ne tessék úgy bánni vele, mint a többi gyerek. Tartsa itt, mérnök úr. Legyen szép emléke róla. És neki is a mérnök úrról. Édesanya csak egy van. Sokat tapasztaltam életemben, mérnök úr, és láttam, hogy pusztulnak el az öregasszonyok, mikor a gyerekeik magukra hagyják őket.

Mintha tulajdon gondolatait hallaná. Tanácstalanul emelte föl s hullatta combjára a kezét. Válasz helyett, Juliska intett, hogy üljön le. Ómaga lassan elhelyezkedett a másik konyhai ülökén. Köténye sarka a fél kezében – másik keze a háta mögött.

– Mérnök úr – mondta egyszerűen –, addig is, amíg más segítséget tetszik találni, én elvállalom anyukát.

Meglepetésében Gyula nem birt megszólalni, szeme az asszonyon, aki nyugodtan nézett szembe vele, ajka körül félmosoly, magatartásában eltökéltség.

– Hogy képzeled, Juliska? – kérdezte hosszú hallgatás után.

– Tessék csak rám bízni – hangzott a magabiztos válasz –, szolgáltam én már kórházban a háború alatt. Meg tudom mosdatni, mindent... Csak inekciót nem tudok adni...

Valószínűtlennek látszott, hogy a helyzet ilyen gyorsan és gyökeresen megváltozik. Megkönnyebbülése nem sokáig tartott. Az elmúlt napok eseményei ólomsúllyal nehezedtek a tagjaira, a szeme égett, a füle zúgott.

– Köszönöm, Juliska – mondta tompán –, de nem fogadom el az áldozatot. Maga sem bírná tovább négy-öt napnál s akkor megint csak ott tartanánk, ahol most. Az asszony barátságos makacssággal rázta meg a fejét:

– Majd a húgommal megbeszélem, ő is szereti anyukát. Tessék csak rám bízni!

Felváltva gondolják az öregasszonyt, az egyik nappal, a másik éjjel.

– A mérnök úr majd fizet nekünk, amennyit az ápolónőnek fizetne. Az bizony sokra fog rúgni... folytatta sóhajtásformán s az összeget is megmondta; a havi átlag majdnemhogy meghaladta Gyula havi fizetését. Különmunka után kell néznie.

– Most tessék elmenni a hivatalba, vagy pihenni, én vigyázok anyukára.

A játszótérre ment, nem sétált, hanem öregurasan leült egy padra levegőzni, fülét megtöltötte a kergetődző gyerekek lármája, anélkül, hogy zavarta volna. Növekvő tisztelettel és szeretettel gondolt Juliskára, aki önként vállalkozott a beteggondozás hálátlan feladatára. Jó, hogy nem ingyen, nem tehette, hiszen szegény, azt azonban pontosan tudta, hogy nem a pénzért csinálja. Az ilyen szolgálatokat különben sem lehet megfizetni.

Benézett az Intézetbe. Estefelé azzal a reménnyel indult haza, hogy a majdnem egyheti álmatlanság után, végre kialudhatja magát. Ápolónőre gondolt, arra azonban nem, hogy fekvőhely csak kettő van a lakásban. Juliska, félig levetkőzve a karosszékekben helyezkedett el, lábát széken nyugtatta. Azt mondta, úgysem fekélné le, mert a testsúlya miatt bajosan tápáskodik fel, ha pedig anyuka útnak indul, gyorsan kell cselekedni.

– Tessék csak lefeküdni – biztatta az asszony.

Hiába csukta magára az ajtót, vett be dupla adag altatót, az aggodalom beleette magát az idegeibe. Valahányszor a túlsó szobában Juliska moccant, már ugrott ki az ágyból, hadd lám, mi történt.

– Így nem sokat fog pihenni, mérnök úr.

Eleinte amiatt szorongott, nem tesz-e kárt magában édesanyja. Ezen az éjjelen azonban nem mozdult. Ekkor meg emiatt fogta el az aggodalom, s ezt az orvos sem tudta eloszlatni, hiába bizonygatta, hogy egyik pillanatról a másikra felocsúdíthat eszméletlenségéből. Harmadnapra csakugyan magához tért s ettől kezdve rohamosan javult az állapota.

Juliska barna szemű volt, Marika kék szemű, Juliska tartózkodó, Marika túláradozó, közvetlen, sirásra, kacagásra egyformán kész. Valósággal beleszeretett Franciskába, a lábához ült, úgy becézgette, mint a gyereket:

– Csillagom, virágom... – mondta s hol a kezét, hol az arcát simogatta meg.

Ne bolondozzon már, – tiltakozott az öregasszony, akinek tetszett is ez a túlzott gondoskodás, ugyanakkor azonban szokatlan volt s bajosan összeegyeztethető érzelmi szemérmességével. Együtt kávéztak, együtt cigarettáztak a balkonon, és együtt várták Gyula érkezését. Karlengetéssel fogadták.

Idéje java részét az Intézetben töltötte, részint a maga munkáját végezte, részint a megbízója számlájára dolgozott. Este hat óra körül érkezett haza s többnyire ugyanaz fogadta, operettek édeskes muzsikája, teljes hangerővel, minthogy Franciska hallása megromlott, ami helyet a zene hagyott a parányi lakásban, azt elfoglalta a két óriásnő. Egyik egyik, másik a másik sarokban, mindkettejük arca tündökölt, büszkék voltak az eredményre, büszkék arra, hogy Franciska ismét fürgén jöttment, ismét tréfálkozott, sőt zsórtólódott, ami a gyógyulás csillogó tünetének

számított. Egymás szájából vették ki a szót, miközben elbeszélték mi minden történt a nap folyamán, milyen jó mondásai voltak Franciskának.

A fürdőszobában napról napra ismétlődött ugyanaz a jelenet. Ahogy sora jött, Juliska vagy Mariska vitte be, hogy megfürdesse. A kádban a habos fürdővíz, Franciska hálóingben, köntösben, a soros fürdető felé fordulva és barátságosan, de határozottan felszólította:

– Maga menjen ki.

Néhány perc múlva kiszólt, ezúttal szerényen, halkán, szinte alázatosan:

– Juliska (vagy Marika) jöjjön be.

– A drága! – lelkendezett Marika. – Egyem a lelkét, mindig maga akar fürödni, aztán mégsem mer belépni a kádba. Fél, hogy elcsúszik.

Elvben a két asszony félnaponként váltotta egymást, egyikük sem állotta meg viszont, hogy ne maradjon még egy-két órát a váltás megérkezése után. Hogy édesanyja ideje változatosabban teljék, Gyula időnkint meghívta Erzsókot vagy mást a régi barátok közül, időnkint betoppant Edina a férjével, ők mindig előre jelezték látogatásukat, nem úgy az unokák. Olykor annyian zsúfolódtak össze a parányi lakásban, hogy mozdulni is alig lehetett. Mindenki ült, tehetetlenül, mintha a székhöz enyvezték volna, Gyula pincérkedett, s teljesítette a kívánságokat a pohár víztől, a pohár whyskiig. Gábor a válság idején naponként kétszer is benézett. Olyankor elhalkult a zsvaj.

– Maga mit keres itt? – kérdezte tőle Franciska azzal a tréfásan-kacéran-kötekedőn sugárzó mosollyal, amelynek senki nem birt ellenállni.

– Ebben a házban nincs beteg.

– Én nem gyógyítani, hanem flörtölni jöttem, – vette a lapot az orvos.

– Csak nem velem?

– Tegnap is flörtöltünk. Tán elfelejtette?

Franciska megvonta a vállát:

– Valami rémlík.

– És mondja, Gábor – folytatta rövid szünet után –, hány évesnek néz maga engem?

Gábor már tapasztalta, hogy ha tiz esztendővel mond kevesebbet, sérti Franciska hiúságát:

– Ötvennek – vágta hát rá szemrebbenés nélkül.

– Az nem kor – jegyezte meg Franciska, majd hozzáfűzte – na, annál azért egy kicsit idősebb vagyok.

Bármily változatosan teltek órái, Franciska reggeltől estig a fiát várta.

– Aztán nehogy későn gyere haza – intette reggel. Délután szemrehányón támadt rá:

– Nem tudom, mit tudsz annyi ideig csinálni abban a hivatalban.

– Pagonyinak dolgozom – válaszolt a kérdésre –, annak a mérnöknek, akinek édesanyját anyuka jól ismeri.

– Van neked állásod. Nem szorulsz te Pagonyira.

– Sok a kiadásom, anyuka. Azt a pénzt, amit Juliskának, Marikának, Erzsóknak fizetek, meg is kell keresni.

– Te Erzsóknak fizetsz? Ő pénzért jár ide?

– Nem, nem – tiltakozott Gyula ijedten –, pénzt nem adok neki, csak ajánlékokat, viszonzásképpen. Meg, ugye, meghívom ebédre, vacsorára, az is pénzbe kerül...

– Én azt hittem...

Franciskát nem volt könnyű leszerelni, még hosszú ideig számoltatta a fiát. Végül elkomorodott, s mielőtt megszólalt, maga elé nézett:

– Tudom, sok pénzedbe kerülök. De mit csináljak, ha nekem nincs pénzem.

– Semmit, anyuka. Csak ne haragudjék, ha későn jövök haza. Olyankor pénzt keresek. El akarom vinni anyukát nyaralni, arra is pénz kell.

A kissé hólyagos szemek fölcsillantak:

- A jugoszláv tengerpartra? Tudod, hogy oda vágyom...
- Attól függ, anyuka, lesz-e hely a panzióban.

Az öregasszony a táskája után nyúlt, a természetéhez képest aránytalanul nagy, degeszre tömött táská után. Egyéb kincsei mellett ebben őrizte a gyerekeitől kapott képes levelezőlapokat. Mint a jósnő a kártyákat, kiterítette a lapokat. Az utolsókat Miráék küldték Rotterdamból, Amsterdamból, Milanóból, Torinóból. Szeles mozdulattal legintett a gyűjteményre:

- Ha Mirácskáék kaptak panziót, miért ne kaphatnánk mi is?
- Nagyon örülök, hogy szegény Mirácska utazik. Olyan nehéz élete volt - folytatta egy perccel később.

Még egy hét s már egyáltalán nem látszott valószínűtlennek, hogy Franciskát elvigye nyaralni. Valószínűtlen gyorsasággal regenerálódott, és mint annak idején a kórházban, maga vette kézbe kezelését irányítását. Először a balkonon meg a lakásban sétált, csakhamar követelte, hogy vigyék le a kertbe. Majd az utcára. Hol Juliska, hol Mariska kísérte el. A játszótéren üldögéltek, szűrt fényben egy fa alatti padon. Előttük, mint a színpad: hinták, libikókák, különféle létraszerű szerkezetek, melyen a gyerekek mászni tanultak, s valahányszor elérték egy vagy más fokot, hangos kiáltással hívták szüleiket, hogy részt vegyenek győzelmükben.

Ezzel a látvánnyal Franciska sohasem tudott betelni, a gyerekek nyüzsgő élete, kiáltozása elfeledtette minden gondját, a testét gyötrő fájdalmakat:

- Milyen édesek, milyen drágák!
- Csak néha komorult el az arca:
- Szülik, szülik a gyerekeket és nem tudják...

A mondatot sohasem fejezte be. Ilyenkor nem a gyerekeket, hanem a durva szemcsés homokot nézte, a földet, amelyből vétetett.

Bár rohamos javulása ellenmondott a zárójelentés borúlátó megállapításainak, Gyula nem mert egymaga dönteni. Előbb édesanyjától tudakolta, hogy hajlandó lenne-e repülőbe ülni.

- Veled igen.

Uzoni azonban inkább valamelyik akadémiai üdülőt ajánlotta, ahol kéznél az orvos, s végső veszély esetén kórházba szállíthatja. Jugoszláviában viszont...

A megokolást, hogy a jugoszláviai út, mivel a szállodák zsúfoltak és nincsen hely, jövőre marad, az idén a Balaton mellé mennek, Franciska zúgolódás nélkül elfogadta.

Az öröm, hogy édesanyja kedvére tehet, minden gondolatát elfoglalta, annyira, hogy meg sem rezzent néne levéljéről, amelyen közölte, hogy „Oti fontos üzleti ügyei következtében a megbeszélte időre nem tudnak hazajönni”, holott egyébként mindig feldühítette Míra balkáni megbízhatatlansága. A kérdéses lap Rómából érkezett, a következő Nápolyból, újabb hivatkozással Oti halaszthatatlanul fontos ügyeire, melyeknek „végeztével természetesen eleget tesznek vállalt kötelezettségeiknek”.

Még két nap, s egy derűs májuseleji délelőttön Franciska és Gyula útra kelt a Balatonra. Útközben megállottak egy autósárdában, részint nehogy Franciskára útközben jöjjön rá a pisilhetnék, részint, hogy valamit igyanak és egyenek.

Tágas, fürdőszobás, földszinti szobát kaptak az üdülőben, a franciaablak a parkra nyílt, a reggelit behozták, a beutaltak többsége kedvesen fogadta Franciskát. Akadt, aki meghívta feketére, elszívott vele egy cigarettát, vagy melléje ült a padra, hogy a park fáiban vele gyönyörködjenek.

Gyula néha meghívta borozni a rokonszenvesebb beutaltakat, a szobájuk előtti vasasztal mellé ültek. Ahogy egyre több bor fogyott, úgy emelkedett a hangulat. Sztorik, viccek hangzottak el, nyomukban vastag hullámban áradt a kacagás. Franciska ritkán értette, miről van szó, nagyot hallott, mindazonáltal együtt kacagott a többiekkel, sugárzón, boldogan.

Mihelyt maga maradt, elfogta a nyugtalanság. Ebéd után két órát fekve kellett volna töltenie, így rendelkeztek az orvosok. Ezt a két órát szándékozott Gyula pihenésre fordítani.

– Anyuka – járult elébe, akárcsak kisgyerek korában –, szeretnék elkéredz-kedni.

– Hova, szívem?

– Amíg anyuka pihen, elmegyek egy kicsit. De csak, ha megígéri, hogy nem mozdul ki a szobából.

– Menj csak, szívem.

Szelíden és álmosan adta beleegyezését, Gyula pedig kihajtott a strandra, úszott a Balatonban, napozott, két óra múlva hazatért, de édesanyját nem találta a szobában. Megint útnak indította a kifürkészhetetlen parancs. Mint utóbb kiderült, négy-öt szobába benyitott, néhány embert felriasztott délutáni sziesztájából, míg végre egy vállalkozó szellemű asszony vissza nem kalauzolta a szobájába.

– Hát te hol voltál? – kérdezte szemrehányón. Izgalmában enyhén reszketett, homlokát parányi cseppekben kiverte az izzadság.

– Ahogy megbeszéltük, anyuka...

Még egy próbát tett, minthogy az is balul végződött, más megoldást keresett. Felismerte a tünetet, a kéregről mélyebbre azonban nem ázott bizonyára nem is akart. Megállapította, hogy édesanyját nem szabad egyedül hagyni, el kell foglalni, mert akkor érzi magát jól, ha történik valami körülötte. Mint hogy benne magában már elapadt, maga körül akar életet.

– Csak meggyógyulnék már! – sóhajtott föl olykor.

Ilyenkor Gyula gépiesen megkérdezte:

– És akkor mit csinálna, anyuka?

Másodpercnyi szünet, majd mindig ugyanaz a válasz:

– Jönnék-mennék.

Mintegy távoli visszhangja, tükörképe annak a hangulatnak, melyben régebben teltek órái, napjai, évei, mikor még ő vezette a háztartást, gondoskodott a családról, kinek-kinek kedvére főzött s aztán elment a presszóba feketézni valamelyik barát-nőjével. Azóta a háztartás kicsúszott a kezéből, főzni elfelejtett, a presszót nem találta meg, könyv, film nem köti le.

– Majd a strandon pihen, anyuka jó? – kérdezte.

– De csak ha te is ott leszel.

Pokrócra ültette az öregasszonyt, maga beúszott a tóba, időnkint hátrafordult és megnyugtatóképpen integetett. Franciska aggódó szemmel követte, amint távolodik, távolodik.

– Máskor ne ússz be olyan mélyen, szívem, én nem tudok segíteni rajtad, ha görcsöt kap a lábad.

A víz látványa, a strand mozgalmas élete, az üdülőtársak, főként a fia közelsége, megnyugtatta Franciskát. Boldogan üldögélt a pokrócon valamelyik fiatal nyárfa árnyékában, nézelődött, rá-rágyújtott s olykor – ha valaki mellé telepedett – beszélgetett. A helybeli orvos rendszeresen látogatta s adta az injekciókat. Javulónak ítélte az állapotát. Gyula egyre jobban beletanult a betegápolásba, lassankint eligazodott a panaszok között, melyiket vegye komolyan, melyiket nyügölődésszámba.

Büszke volt az eredményre. Mikor elutaztak, Franciska úgy festett, mint egy szürke kis egér. Az üdülés négy hete alatt a nap megfogta az arcát, tekintete, vonásai visszanyerték régi élénkségüket. S hogy a javulás nemcsak látszat, a későbbi vizsgálatok igazolták. Injekció helyett pirulában kapta a gyógyszert, nagy megkönnyebbülésére, mert a fecskendőtől borzalmasan félt.

Franciskáék és Miráék csaknem egyszerre érkeztek vissza Pestre. Már idehaza tartózkodtak, mikor megjött az utolsó levelezőlapjuk Palermóból. Ottónak ott is sürgős elintéznivalói akadtak. Kerek egy hónappal tovább időztek külföldön, mint ígérték.

Vasárnapi ebédre ezúttal Mira látta vendégül a családot, töltött csirkére, Franciska kedvenc ételére. Gyula úgy intézte, hogy ők érkezzenek utolsónak. Ajtót Jóska nyitott, Gyula üdvözölte unokaöccsét, aztán kézen fogta édesanyját, diadalmasan kísérté be a szobába.

– Na, mit szoltok hozzá? Hogy néz ki Franciska. Nézzétek, hogy jár. A két emelet nálam meg sem kottyán neki.

Körülvezette az öregasszonyt a szobában, türelmet kérő mozdulatokkal tartott távol tőle mindenkit, egészen addig, míg le nem ült a számára fenntartott karosszékbe.

– Tessék. Most megcsókolhatjátok.

Az üdvözlések után az ajándékok átadása következett, Olaszországból egy selyem kendőt kapott Franciska, s egy üveg Punt e Mess vermutot, ami „olcsóbb, de jobb is mint a Martini”.

– Kóstoljuk meg – indítványozta az ünnepelet.

– Még egy perc, anyuka.

Mira beszívott ajka, kimeredő szeme, egész magatartása arra utalt, hogy nagy jelentőségű esemény következik. Kezében csomag, arcán visszafojtott mosoly, anyja elé lépett, a papírt hirtelen lerántotta s akkor láthatóvá vált egy pár „eredeti holland fapapucs”.

– Mit akarsz ezzel? – kérdezte Franciska.

– Anyukának hoztam...

Franciska görcsös nevetésben tört ki, szemét törülgette, egy másodperc múlva már ismét ragyogott, kivált mikor a Punt e Mess-t szürcsölgette.

Ebéd után Ottó anyósához oldalgott, kezét csókolta neki, fölegyenesedett, nem annyira magának Franciskának, inkább a többieknek jelentette be:

– Drága Ciska mama, most rajtunk a sor. Mi is megmutatjuk, hogy mit tudunk.

– Jól van, szívem, csak mutassátok meg.

Miután Mira rendbeszedte a dömösi kis házat, Gyula kivitte édesanyját, madzaggal átkötött vulkánfiber kofferjával együtt. Fölkísérte a kaptatón. Kiáltására megjelent Mira vadonatúj olasz strandkosztümben, fején szicíliai szalmakalap. Örült is, csodálkozott is, hogy már ott vannak.

Ottóval nem találkoztak, horgászni ment. Egy darabig üldögéltek a tornácon, élvezték az izes levegőt, a zöld száz meg száz árnyalatát, a színekbe simuló vagy beléjük hasító madárfüttyöket...

– Aztán ez nehogy azt jelentse, hogy hétszámra nem látlak! – fenyegette meg fiát búcsúzáskor, majd átkarolta s jobbról-balról megcsókolta.

– Várlak, szívem – kiáltott még utána. – Minél hamarabb gyere.

A két hónap alatt, amelyet Gyula együtt töltött édesanyjával, Ellivel ritkán találkozott. Bizalmas együttlétre alig került sor.

– Két hónap alatt három délután, az is expressz tempóban, ennyi jutott nekem – summázta a barátnő.

Gyula elkomolyodott. A balkonon ültek, szemben a várossal, mely mintegy a lábuk alatt terült el, szemérmesen beburkolódzva az alkony füstszerűen könnyű kékeslilas túlljeibe.

– Ne beszéljünk erről, Elli.

– Az alatt a két hónap alatt állandóan az járt az eszemben vajon engem is ilyen önfeláldozóan ápolnál, ha én esnék ágynak.

– Maga vagy a megtestesült egészség. Csak nem akarsz megbetegedni, hogy próbára tégy. Egyébként teérted is elkövetnék mindent, ami módomban áll.

– De én azt szeretném tudni...

– Te féltékeny vagy az anyámról!

– Ez nem féltékenység...

Egy darabig még folytatódott a meddő vita, az asszony lassan tért napirendre az esemény fölött, amely kapcsolatukat gyökeresen megváltoztatta. Ahány mondat, annyi elhantolt emlék fordult napvilágra a múltból, mellőzés ebben, mellőzés abban, holott!... Az engesztelésül vásárolt ajándékok nem sokat segítettek a hangulaton.

– Tudom, hogy nem lesz nyugtod, ha nem ugrasz ki időnkint Dömösre. Rendben. De a vikendekhez ragaszkodom!

Így aztán Gyula hétközben látogatott el Dömösre, az első héten nyugtalanságában kétszer, minthogy azonban Franciskát jó állapotban találta, meglegedett heti

egy látogatással. Sohsem érkezett ajándék nélkül: vermut, csokoládés narancsszselé, konyakos meggy. Édesanyját vagy a tornácon találta vagy valamelyik szomszédaszonyznál, amint jókedvűn sörözött vagy kávézott.

Július végén meglepetésszerűen, ahogy nálunk szokás, elrendeződött a New York-i kiküldetés ügye. Amennyire örült annak idején a meghívásnak, annyira zavarba ejtette most, hogy rövid határidőn belül vagy utaznia kellett vagy lemondania a lehetőségéről, hogy kísérleteit megkoronázza. A hivatalos huza-vona kedvét szegte. Édesanyja betegsége pedig másfelé terelte gondolatait. Nem tudta mitévő legyen.

Mint hasonló esetekben mindenkor, Ellitől kért tanácsot. Valójában idegenkedett az utazástól, pláne ilyen hosszú úttól, többszöri átszállással, ugyanannyi eshetőséggel, hogy elvétí vagy lekési a csatlakozást. Azt remélte, hogy Elli tiltakozni fog: – „mit gondolsz te, mi vagyok én neked? Egyszer az anyád miatt hanyagolsz el, mingyárt utána meg külföldre mégy? Hát ebbe én nem megyek bele.”

Csalódott. Elli biztatta:

– Egy percig se habozz. Ez az utazás úgy jön neked, mint a fuldoklónak a segítő kéz.

– És nem fogok hiányozni neked? – kérdezte a szélütöttség egy másodperce után.

– Már hogyne hiányoznál!

Hirtelen hangot váltott:

– Látod, te rohadt alak. Ha a feleséged lennék, magaddal vihetnél.

– Csakugyan... – dűnnyögte tétován. Arra gondolt, mennyivel nyugodtabb volna, ha együtt várakoznának Ellivel, mondjuk a rotterdami repülőtérén a New York-i csatlakozásra. Ahogy egymás mellett ültek – ismét a balkonon –, valósággal érezte, mint árad Elli derűs lényéből a nyugalom, mint lepi el s bonyálja be meleg dunyhaként.

– Legfőbb gondod, persze megint az anyád. Abban igazad van, hogy a két néned, – elhúzta a száját, – Míra holnapután sem végzi el, aminek az elvégzése már tegnapelőtt késő lett volna, Edinát tunyaságából legfeljebb egy villámcsapás zökken-téné ki...

– Végre megérted, miért vagyok nyugtalan.

– Hanem ott van az új sógorod, akivel úgy látom, megértitek egymást. Gyakorlati ember. Ti csak terveztétek, ő két hónap alatt rendbeszedte a dömösi házat. Megbeszéled vele, hogy ha valami baj van, forduljon Juliskához és Marikához. Mind a ketten szeretik anyádat.

– Ők hozták rendbe. Ha Juliska akkor nem ajánlja föl a szolgálatait, szegény anyuka már nem élne.

– Mivel Juliskáék vállalják a gondozást s jobban ellátják, mint bárki más, pénzkérdés az egész. Ottóéknak pedig tömérdek pénzük van.

– Azt hiszed?

Egy másodpercre a derű légköre megbomlott Elli körül:

– Hát tökéletesen vak vagy te? – kérdezte indulatosan. – Nem látod, hogy Míra ahányszor találkozunk, mindig más-más ruhában van. A bundája legalább tizenötezerbe került. Nem úgy, mint az enyém. Amellett megint bútort cseréltek, festményeket vásároltak...

Gyula nem először került ilyenforma szemrehányások löterébe.

– New Yorkból majd hozok neked valami divatos holmit... Már mint ha csakugyan utazom.

– Anyagot, Gyuszika, anyagot! És ha vásárolni mégy, kísérted el magad a leg-elegánsabb kémikával.

Végül abban állapodtak meg, hogy Gyula az utazást Ottó magatartásától és az orvos véleményétől teszi függővé.

Aznap már kifutottak az időből, másnap hajtottak ki Dömösre. Minthogy útba esett, beugrottak Benkő doktorhoz. Kezében kopott orvosi táska, épp egyik közeli betegéhez indult.

– Franciska néni?! – hangzott a szónoki kérdés. – Valóságos biológiai csoda.

Azt nem merném állítani, hogy túl van a veszélyen, de annyi bizonyos, hogy bámulatosan rendbe jött. Egyébként ebben nagy szerepe van a környezetnek, itt otthon érzi magát, a domb teli ismerősökkel. A mikroklíma eszményi. Minél tovább marad, annál jobban megerősödik.

Gyula meg Elli úgy számított, hogy Miráékat találják a kis házban. Helyettük Edináék fogadták őket. Edina a tornác előtt napozott bikiniben, amelyből óriáskigyszerűen gyűrűzött ki gyomra-hasa, barnuló bőrét pikkelyszerűen lepték be az izzadáscseppek. A hangokra előjött a szobából Ervin, kopott kekiszín sortban, fehér ingben, orra nyergén vörös vonal, a szemüveg nyoma. Fordításon dolgozott.

– Hát ti hogy kerültök ide?

– Miráékat váltottuk föl. Két hétre – válaszolt Edina.

– És Miráék miért utaztak be?

– Már nem tudom pontosan... Annyi bizonyos, külföldi vendégeik érkeztek. Talán azok, akiket szeptemberre vártak s akiket itt akarnak vendégül látni, cserében az ő vendégszeretetükért... De lehet, hogy mások... Ilyenkor Oti mindig felhasználja az alkalmat, hogy a folyó ügyeit elintézzé. Olyan bonyolult, kiment a fejemből... Nem akartok feketézni vagy inni valamit?

Férje felé intett, amaz engedelmesen indult be a házba, poharakkal s üveg veremuttal tért vissza. Mialatt töltött, odavetette, hogy kávé is főzhet, ha valaki óhajtana.

– Franciska hogy van?

– Jön-megy-futkos. Úgy érzi magát, mint hal a vízben. Semmi más gondunk nincs vele, csak az, hogy a gyógyszereket idejében beadjuk.

– Na, látod – dőlt hozzá Elli a barátjához, mintha a hallottak öt igazolnák.

– És most hol van?

Edina állta fölemelkedett.

– Tőfejinénél.

– Már emlékszem – folytatta Edina pillanatnyi szünet után. – A mostani vendégeit a pesti lakásukon szállásolják el. Arról is beszélt Oti, hogy az őszi vendégek esetleg korábban jönnek...

– Lényeges ez? – vonta meg a vállát Elli. – Az orvossal már beszéltünk, most látogassuk meg Franciskát.

– Miért siettek úgy? – tudakolta bágyadt, máris félig hunyt szemmel Edina.

Merevhátú nyári székekben négy-öt öregasszony ülte körül a piros abrosszal terített asztalt. A sör borospoharakban, nem takarékosági, hanem egészségügyi okokból. A jelenlévők közül a legfiatalabb is túl volt már a hetvenen.

– Gyuszika! – hangzott fel az ujjongó kiáltás s csaknem azzal egyidőben ugrott föl Franciska az asztal mellől.

– Megyek a fiammal – szólt vissza a veranda bejáratából. – Ugye, elvisztek sétálni. Edinka fáradt, Ervinnek sürgős munkája van, három napja nem sétáltam, pedig az orvos azt mondta, egy napot se hagyjak ki.

– Én addig...

– Menj csak, Elli, a néném beszélni akar veled.

Anya és fia karonfogva sétált fel és alá a Tőfejiék háza előtti lapos útszakaszon.

– A Dunához vigyél, szívem. Rég nem láttam a Dunát.

Egy darabig csendben mentek, aztán megszólalt az öregasszony, hangjában megadás, nem szemrehányás:

– Elli nem szeret engem...

– Dehogynem, anyuka.

– Sohasem szól hozzám, ha négy szemközt maradunk. Soha. Most is, hogy elment!

Gyula belefogott a magyarázatba. Tudta, hogy érvei hamisak, szavainak nincsen súlya. Mialatt beszélt, világosan érezte, hogy édesanyja figyelme elkószál. A Dunánál megállott, hosszan elnézte a hatalmas vizet. Hirtelen fordult el tőle s a sétát olyan tempóban folytatta, mintha menekülne valami elől.

– Nagyon sürgös? – kérdezte másnap Ottó Gyulától, aki felhívta, hogy beszélni szeretne vele. – Tudniillik... Milyen nap is van ma? Csütörtök... Délelőtt látogatás a Budai Várban... Ebéd Tótfalun a Pokol Csárdában, hangzatos név, olcsó árak, a benzin nem számít, az ő kocsijukon megyünk oda... Fekete a Silvanus teraszán... Nem olvasom tovább. Megfelel, ha délelőtt felugrom hozzád?

– Allok rendelkezésre, Gyuszikám – toppant be a laboratóriumba Ottó, elegánsan, napsütötteen, derűsen –, egy álló óráig a tied vagyok, sőt két óra hosszat, ha parancsolod.

– No, hát annyi időre nincs szükség – tárta szét a karját Gyula, már az irodai szobában, kezében palack whisky és pohár.

– Remélem, reprezentációs? Jobban esik, ha az állam vendége vagyok. Tudod, hogy oldottam meg a programot? Müncheni barátaink, mint amolyan alapos németek, mindenbe bele akarnak kóstolni. Gondoltam, a Budai Vár megtekintésekor engem nélkülözhetnek. Egyik unokatestvérem felesége művészettörténész, megfőztem, hogy segítsen Mirának a kalauzolásban. Szervezés dolga minden. Egy presszóban beszéltem meg velük a találkát, mert az ebédre nem akarok lemaradni.

Gyula halkán beszélt, Ottó felváltva bólogatott s szűröskölt a poharából.

– Hol itt a probléma, Gyuszikám? Hüttlerék visszautaznak Münchenbe, hogy a gyárukat igazgassák, mi meg tovább gondoljuk a drága Ciska mamát Dömösön, ahogy vállaltuk, egész nyáron át. Ingrid és Eric, a svájci barátaink szeptemberben jönnek, őket Pesten szállásoljuk el, hogy Franciskát semmiképpen ne háborgassuk. Ismét kiküldjük melléje Edinát a férjével. Utazz csak nyugodtan. Semmi gondod ne legyen, Benkő is erre biztatott. Nem?

Már kelt is volna fel, Gyula visszatartotta:

– Nézd, akármilyen jól érzi magát most, mégsem hagyhatjuk számításon kívül, hogy Franciska állapota váratlanul rosszra fordulhat. Arra kérnélek, hogy ebben az esetben fordulj Juliskaékhoz, ami az ügy anyagi részét illeti...

– Ne folytasd! Csak nem képzeled, hogy pénzt fogadunk el tőled. A drága Ciska mama gondozása éppúgy a mi ügyünk, mint a tied. Juliska vagy nem Juliska, minden körülmények közt gondoskodunk róla. Erről kezeskedem.

Bár az utazással kapcsolatos teendők sok idejét elrabolták, gyakran kikocsizott édesanyjához. Időközben Edinákat Mirának váltották fel. Franciska változatlanul jól érezte magát. Közeledett az utazás időpontja, hozzálátott hát, hogy előkészítse Franciskát. Előbb csak mint lehetőségről beszélt az amerikai kirándulásról, utóbb mint tényről. Franciska elcsodálkozott, de nem tiltakozott:

– Olyan messze utazol tőlem? Az én fiam Amerikában! De, ugye, visszajössz? – kérdezte hirtelen támadt, hirtelen eloszló aggodalommal.

– Akkor csak menj, szívem.

Sugárzó mosolya ott csillogott a szemében egész úton hazamenet. Enyhült a szorongása, végleg azonban nem szűnt meg. A lelke mélyén árulásszámba vette, hogy elutazik.

Egy nap választotta el az indulástól. Megvoltak a repülőjegyek, meg a devizák, a bőröndjét Elli becsomagolta. Elbúcsúzott az Intézetben, azzal, hogy másnap már be sem megy. A lépcsőházban azonban egyik kollégája elfogta, a névnapját ünnepelte s nem tágitott addig, míg nem csatlakozott a társasághoz. Késő éjszaka tért haza.

Alig hunyta le a szemét, a telefon felriasztotta.

– Tessék – mondta kábultan.

– A mérnök úr? – hallotta Juliska hangját. – Ne tessék haragudni, a nénje azt üzeni Dömösről, hogy anyuka injekciót kapott a doktortól, percről percre gyöngül és még egyszer látni szeretné a gyerekeit.

Elállt a szava.

– Tetszik hallani?

– Hallottam.

– Ne tessék haragudni. Az Edina telefonált. Ők már kimentek. Már sokszor kerestem a mérnök urat, de nem vette fel a kagylót.

– Köszönöm, Juliska. Köszönöm. Kimegyek.

Felkapkodta a ruháit, bevágta magát a kocsijába s egy óra múlva már Dömösön volt. A kései idő ellenére a tornácon égett a lámpa, fénye belerajzolta a ház körvonalait az éjszaka sötétjébe. Hangokat hallott.

– Mi történt? Hogy van? – kérdezte kifulladásán.

Ottó fölemelt ujját merőlegesen a szájára helyezte, úgy intette halk beszédre. Suttogva válaszolt:

– Valamivel jobban. Alszik... – lábujjhegyen bevezette a szobába. Franciska – ahogy szokott – jobb oldalára fordulva aludt. Lélegzete enyhén sípolt.

Edina meg a férje a sarokba húzódott, ahova alig csurrant a lámpa fukar fényéből. Míra a ház előtt hevert a nyugszéken, amiben egyébként napozott, most a sötétségbe takarózott, csak a mocorgása üzent ottlété felől. Ottó bort töltött s a maga vontatott módján beszámolt az eseményekről.

– A drága Ciska mamával kettesben üldögéltünk a tornácon. Míra ugyanis átment Pernekiékhez, a Maigret sorozat egyik filmjét adták. Imádja Simenont. Ciska mama egyik pillanatban még kacagott a viccen, amit elmeséltem neki, a következő pillanatban rosszul lett és összeesett, mint egy darab rongy. Nem mertem magára hagyni, átkiabáltam Tófejiékhez, az egyik gyerek meghallotta, őt elszalasztottam Benkő doktorért. Szerencsére otthon találta. Megvizsgálta, injekciót adott neki és a lelkemre kötötte, hogy haladéktalanul vigyük kórházba. Olyan tüneteket észlelt, amelyek klinikai kivizsgálást igényelnek.

Félig-meddig megkönnyebbülten sóhajtott föl. Egy ideig még iddógáltak a tornácon, Gyula olykor belesett a szobába – Franciska nyugodtan aludt.

– Azt hiszem – szólalt meg Ottó, s a hangja dallamosan hangzott, mint a fuvola –, legcélszerűbb, ha mi is lefekszünk. Erőt kell gyűjtenünk. Nagy megpróbáltatások előtt állunk.

Dupla adag altatót vett be. A fekvőhelyéhez Ottó kísérté.

– Holnap, ugye, beviszed? – kérdezte halkan. – Edina majd bekisér, hogy a kórházban elintézzék a formaságokat s hogy mellette maradjon. Így nem késed le a gépet. Aludj jól. Nincs semmi baj.

Már mindenki talpon volt, mire felébredt. Franciska arca felragyogott, mikor meglátta:

– Hát te is itt vagy, Gyuszika.

Körülnézett s elégedetten állapította meg:

– Mind a három gyerekem velem van. Együtt a család.

Nyoma sem látszott rajta az előző esti rosszulletnek. Nem úgy, mint amikor nála lett rosszul. Élénk volt a szeme, fényét nem nyelte el az üresség.

– Miért a szép ruhámat adod rám, Mírácska? Jó lesz az is, amit Bukarestből hoztál nekem.

Az új sógor odahajolt hozzá:

– A drága kis Ciska bemegy a városba, azért veszi fel a szép ruhát.

– Gyuszika visz be? Vele szívesen megyek. Pedig itt nagyon jól éreztem magam.

Gyula félrevonta az új sógort.

– Muszáj? – kérdezte s az öregasszony felé intett.

– Láttad volna tegnap! Ebben a korban az effélével nem lehet könnyelműsködni. Benkő világosan megmondta, mi a teendő. Tegnap szerencsénk volt. Magad is tudod, hogy esetleg fél napba kerül, amíg itt orvost kerítünk. Ezt a felelősséget nem vállalom.

Hangja élesen csengett, mint a penge.

– Te mondd meg neki, kérlek – suttogta és megborzongott.

Amaz bólintott. Óvatosan adta az öregasszony tudtára a hírt, kissé szépítve, hogy a félelmét csökkentse. Előbb a kórházba megy, onnan egy-két nap múlva Gyulához. Az öregasszony vonásairól, mintha letörülték volna az életet. Segélykérően nézett körül:

– De hiszen semmi bajom! De hiszen jól érzem magam!

Tekintete egyik arcról a másikra vándorolt. Agya összegezte a benyomásokat, leroskadtt a székre s mozdulatlan maradt, mint egy tárgy.

Gyula a volánnál, mellette Edina, kövéren, sajátságos jóindulatú közönyébe burkolódzva, mint egy hálószátkba. Az öregasszonyt a hátsó ülésen helyezték el. Hosszú ideig egyetlen szót sem szólt, beletörődött a változtathatatlanba. Gyula veszettül hajtott, mint aki versenyez, vagy inkább, mint aki menekül. A hangtól félt, édesanyja hangjától, tudta, hogy előbb-utóbb megtöri a csendet s akármit mond, csak fájdalomról szólhat és csak fájdalmat kelthet.

Pest határában, az első piros lámpánál, mely megállította őket, Franciska a fia nyakához érintette hústalan, pici madárfejét:

– Azt a munkát, Pagonyi Bélának, ugye, megcsináltad? – kérdezte halkán.

Gyula torka összeszorult. Ez a kérdés valójában állítás volt s azt jelentette: – nincs sürgős munkád, magadhoz vehetsz. Végy magadhoz.

– Erzsók, ugye, Pesten van? – hangzott a következő kérdés. – Dömösön egyedül aludtam.

Azaz nincs szükség éjjeli segítségre, nem kerülök semmibe, megleszek Erzsókkal, míg te a hivatalban vagy, csak az Isten szerelmére ne vigy kórházba.

Válaszolt a kérdésekre, hogy igen, Pagonyinak átadta a munkát, Erzsók Pesten van. Franciska nem kérdezett többet, odaszorította arcát a fia nyakához, gyöngéden és gyöngén. Ez meg azt jelentette, hogy most már nem kér semmit, rábizza magát, tegyen belátása szerint.

– Menj csak, szívem, menj csak, ha dolgoz van – búcsúzott a fiától Franciska, már a kórházban, barnás foltokkal tarkított hideg kezével megsimogatta. Szája körül ijedt kis mosoly. Még intett, mikor Gyula a folyosó végéről visszafordult.

Igy maradt meg az emlékezetében, így látta, valahányszor gondolt rá.

Ez a kép vetítődött elébe a repülőben, a szárazföld, az óceán, majd ismét a szárazföld fölött, szállodai szobájában esténként, írás közben. Nap-nap után küldött képeslapot Franciskának, színes lapokat, kevésbé színes szöveggel. Reggel elkapta az amerikai élet iszonyú sodra, beleszorult a feszültség satujába. Az otthoni álmos lézengésre úgy gondolt vissza, mint Ádám a paradicsomra, a kiűzetés után.

Szállodai szobája magányában vetett számot első ízben azzal, hogy valójában mindig fukar kézzel mérte a fiúi szeretetet. Behúzódott a tudomány és az aggregéység csigaházába. Amíg Franciska jókarban volt, ritkán találkoztak, néha két hét is eltelt, anélkül hogy telefonon felhívta volna.

Óriási a távolság, lassú a posta, természetesnek vette, hogy egyhamar nem kap hírt hazulról. A második hét után egyre nyugtalanabb lett a néger portás egyhangúan ismétlődő közlésére, hogy *No letter to day. Sorry.* Megfoghatatlan, hogy miért nem írnak. Ez a körülmény visszaterelte gondolatait az előbbi mederbe. Edinát megtörték a szenvedések, Mira viszont sorozatos házasságainak terhét mindig Franciskára hárította. Segíteni, tulajdonképpen neki lett volna kötelessége.

Itt, a New York-i örült szédületben fogamzott meg benne az elhatározás, hogy édesanyját magához veszi. Ilyesmi eddig meg sem fordult az agyában, fogalma sem volt róla, mit jelent együtt élni valakivel. Szándékosan vásárolt minilakást, hogy megóvja függetlenségét, elkerülje a házasságot. Valójában tágasságra, levegőre, mozgási szabadságra vágyott, nem szobákra, hanem termekre. Úgy döntött, hogy lakást cserél, ha kell a kocsiját is eladja. Hiszen a próbát kiállotta, betegápolóvá nevelődött és ha Franciska állapota ismét súlyosra változna, Juliskára bátran támaszkodhat. Szegény Franciska úgy megy egyik gyerektől a másikhoz, mint Lear király. Ez az életmód, nemhogy egy öregasszonyt, egy ereje teljében lévő férfit is kimerítene. Elhatározása megnyugtatta. Úgy érezte, minden rendben van.

Este szállt gépre New Yorkban, a többiek körötte békésen aludtak, mellette az öreg hölgy félrecsúszott fejjel horkolt. Hirtelen citromsárga csík hasított a sötétségbe, az éjszaka egyik másodpercről a másikra elenyészett, és mintegy varázslatra nappal lett, teli valószínűtlenül intenzív ragyogással. Amsterdamba délelőtt érkezett, onnan Prágába vitte a gép, majd – némi várakozás után – a Malév Budapestre. Ott órákor már a lakásán volt.

Első útja, mint hasonló alkalmakkor mindig, az íróasztalához vezetett. Egy másodpercig habozott, ne a kórházban érdeklődjék-e. Értelmetlenség, legyintett, hiszen Franciskát azóta régen elbocsátották, Uzoni meg, akitől részleteket tudhatna meg, ilyenkor már nem tartózkodik bent. Tehát a nénjeinél tudakozódik édesanyjuk hollyé és holléte felől és közli velük az elhatározását, hogy mintegy kész helyzet elé állítsa önmagát. Miközben arra várt, hogy valaki a készülékhez megy, szórakozottan beletúrt a magánlevelek közé, amelyeket Juliska a sajtó és a nyomtatványok mellett, külön kis oszlopba rakott. Két tarháló levél, híradás egy Amerikába szakadt régi baráttól, néhány meghívás, egyszóval semmi különös.

Egy pillanatra az asztal lapjára helyezte a telefon kagylóját, hogy felszakíthasson egy, a szabványosnál nagyobb terjedelmű borítékot, a meg-megújuló csöngetés elhalkult, távoli panasznak hangzott, egyhangún ismétlődő panasznak, olyanformának, ahogy a csecsemők álomba sírják magukat.

Egy feltaláló ajánlotta föl együttműködését és kecsegtette mesebeli jövedelemmel. Dühösen szakította szét a levelet. Az előbb Míráék számát tárcsázta, most Edinákkal próbálkozott. Csengetések szaggatott fonala, hiába! Nem jelentkezett senki, aki mondana valamit, tájékoztatná, magyarázatot adhatna. A némaság Edina közönyét, Míra felelőtlenységét idézte föl benne, idegességében fel-alá járkált a szobában, a harag, a baljós előérzetek, a tehetetlenség és a félelem együttes szorításában. Írhattak volna! – dühöngött s a bárasztalhoz lépett, hogy igyék. Az utazás okozta kimerültség, a tranzit állapot, a megbontott életritmus megnőtt és az elveszettség benyomását keltette, mintha magányosan bolyongana New York rémületes utcáin, pénztelenül, ereje fogytán.

De hiszen lehet, hogy írtak, s a levelük odalent van a levélszekrényben. Sietve indult lefelé a lépcsőn, az első lépések után megtorpant, mint aki menekülni akar attól, ami várja. Lehajtott fejjel, lassan ment le s úgy maradt lehajtott fejjel, görnyedten, mikor a levélszekrényből úgyszólván kicsordult a kondoleáló táviratok és levelek tömege.

Istenem, gondolta, éppen most halt meg, éppen most, amikor megértettem, mit vár tőlem, most, amikor már tudom, hogyan kellett volna segítenem rajta. Éppen most. A feje zúgott, a gyomra fölmelyedett. Ezeket a sürgönyöket meg kell köszönni – figyelmeztette magát. Kiürítette a levélszekrényt és visszament a lakásába.

Az ösztöne arra sürgette, hogy igyék, igyék az eszméletlenségig, hogy elaltassa a fájdalmát. Holott nem akart gyáván megfutamodni. Kötelességének érezte szembefordulni a szenvedéssel, hiszen úgy kívánja a szeretet, a tisztelet, a kegyelet. Tiszta öntudattal fogadni a fájdalmat, hogy élete egy része kihatott belőle.

Nem, a nénjeivel most nem akart beszélni, Ellit tárcsázta hát, az egyedüli lényt, akinek a közelségére ebben a nehéz órában vágyott. Az asszony már várta a hívást, azonnal indul, mondta.

Gyula tétován állt bördöndje és a levélszekrényből kivett nagy halom sürgöny és levél között. Gépiesen kinyitotta a bördöndjét, a szennyes ruhát kivitte a fürdőszobába, a zsákba. Visszajövet a szeme megakadt a sürgönyökön. Hozzálátott, hogy osztályozza őket. Eközben akadt a kezébe egy súlyosabb, zsinórral átkötött boríték, szemre úgy festett, mintha könyvet tartalmazna. Felszakította a borítékot s amint megemelte, levelezőlapok csurogtak ki belőle, szétfolyva egymáson. Az ő, New Yorkból küldött levelezőlapjai. Legfelül az, amelyik a Manhattant ábrázolta a tenger felől nézve.

„Édes kicsi anyukám – olvasta a szöveget –, messzi tőled is sok szeretettel gondol rád a fiad”, még néhány sor és csók. A tudat, amely eddig csak meglegyintette, most vált valósággá. Ez a senkihez sem szóló üzenet hosszan, fájdalmasan visszhangzott benne, míg lassan el nem nyelte az üresség.

Ő írta a második lapot is, ami a kezébe került, a harmadikat úgyszintén, a negyediket idegen írás – azt félretolta.

Noha nem akart, most mégis felhajtott egy pohárral, megint habozott a bördönd és az íróasztal között. Majd anélkül, hogy tudta volna, mit csinál, ezúttal nem a le-

velezőlapok közül vett föl egyet, hanem a borítékot. Amint belenyúlt, megtalálta az üzenetet tartalmazó levelet és benne a magyarázatot:

„Uzoni főorvos úr távollétében, az ő megbízásából postázom a mérnök úrnak boldogult Édesanyjához küldött levelezőlapokat, amelyek már nem találták életben.

Fogadja mély gyászában őszinte részvétem kifejezését.”

Szeme gyámoltalanul botladozott az aláírás cikornyás betűin, mintha legfőbb gondja az volna, vajon az aláíró Szabónénak, Szabadinénak, Szabadosnénak hívják-e. Aztán a levelezőlapokat rendbe rázogatta, mint a kártyát szokás keverés előtt, visszarakta a borítékba s a borítékot a nyitott bőröndbe tette.

Megszólalt a készülék:

– Édes Gyuszikám – hallotta Ottó szirupos hangját –, szomorú és fájdalmas kötelességemnek tartom, hogy kifejezzem szívből jövő őszinte részvétemet... A drága Ciska mama nem a mienk többé, elszólitotta körünkből egy magasabb akarat...

– Köszönöm, köszönöm. Hogyan történt? Arról beszélj, kérlek.

– Nyugodj meg, drága Gyuszikám, amennyire ilyen gyászos körülmények között egyáltalán megnyugodhat valaki. A halál kegyelmes volt hozzá. Nem szenvedett. Az eszméletét elvesztette és többé nem tért magához. A farkasréti temetőben helyeztük örök nyugalomba...

Egy ideig bénultan hallgatta, aztán hogy amaz szünetet tartott, közbevágott:

– Egy szót sem írtatok.

– Édes Gyuszikám, nem akartuk megzavarni újvilági tartózkodásodat. Csak fölöslegesen szenvedtél volna s ennek valószínűleg a munkád is kárát látta volna. Hiszen azon, ami – sajnos – megtörtént – úgysem változtathattál, mint ahogy mi sem. Pedig – Isten látja lelkemet – minden emberileg lehetségeset elkövettünk.

– Köszönöm, Ottó...

– Még csak annyit, édes Gyuszikám, hogy ha valamiben szolgálatodra lehetek, parancsolj velem, bármikor...

Ismételten köszönetet mondott és sietősen a villába rakta a kagylót. Kóválygó fejjel emlékezett vissza a dömösi reggelre s az útra a kórházba. Ha enged szerény kérésének és hazaviszi, lehet hogy akkor sem élne már, de legalább teljesedett volna utolsó akarata. Hányszor, de hányszor hallotta tőle ugyanazt a mondatot:

– Anyám, nagyapám, nagyanyám otthon halt meg. Én sem akarok kórházban meghalni.

Mégis ott halt meg, az ő hibájából. Mint a malomkő a búzaszemeket, úgy örölte az agya ugyanazt a néhány gondolatot, körbe-körbe, mindig előről kezdve egyhangún, nyomasztón és fájdalmasan.

– Édesem, szegénykém, drágaságom!

Szinte megsemmisülten engedte át magát Elli ölelésének, mint a megriadt gyepek szorította magához, megkapaszkodott benne, egy testként mentek a szelvényhez s ültek le összefonódva. Az asszonyi jóság melegében szétpattant a magára erőszakolt fegyverem burka. Elli sima fehér keze oda-visszacsúszott az arcán, a vállán, simogatóssal és gyöngéd szavakkal csillapította.

– Legjobban azt szeretném, Gyula, ha most mingyárt elindulhatnánk a Börzsönybe, a Bakonyba, a Bükkbe, ahol elbújhatunk az emberek elől. Tudom, hogy nem lehet, be kell számolnod az utadról. De a hétvégét, ugye, vidéken töltjük?

A férfi bólintással jelezte beleegyezését.

– Rendbeszedem a bőröndödet, hogy azzal se veszítsünk időt.

– A szennyest már kivettem.

Ugyanazokkal a sima, gyöngéd, egyenletes mozdulatokkal, ahogy előbb a férfit simogatta, Elli rendet teremtett a bőröndben, a borítékot a képeslapokkal a neszeszer alá csúsztatta. Miután gondoskodott fehérneműről, pótolta a kifogyott fogkrémet és a könnyű kardigánt kicserélte vastagabbal, bezárta a bőröndöt.

Az első víkendet odahaza töltötték, Gyula menekülésképpen belevetette magát az értekezésébe, amelyben majd beszámol az eredményeiről. Egy hétre rá, mint hogy a dömösi házban épp senki sem tartózkodott, oda kocsiztak ki. Dömös határában Gyula hirtelen rákapcsolt.

– Ne, Gyula, ne. Úgy hajtasz, mint az őrült.
– Bocsáss meg – szabadkozott. Amint villanásnyira oldalvást rápillantott, az asszony zavarosnak látta a szemét.

– Az az őrült gondolatom támadt – mondta a parkolóhelyen –, hogy anyuka ott vár a tornácán, ahol annyi éven át vár, ahonnan integetett, ahonnan rám mosolygott. Az én hibámból halt meg, nem lett volna szabad kórházba vinnem.

– Őreg volt, szívem. Őreg volt...

Nem, nem, Gyula makacsul ráta a fejét, de beszélni nem beszélt.

Berakták az ennivalót a frizsiderbe, ki sem pakoltak, máris a Dunához indultak, hogy még elkapjanak valamennyit az őszi bágyatag napsütésből.

A megapadt folyó fáradtan, sötéten és mégis félelmetesen áramlott a két szélén kiszáradt partok között, melyeknek iszapjába belepiroslottak a fűzfák vékonyabb-vastagabb gyökerei. Langyos volt a víz, teli a testet szurkáló pezsgéssel. Leúsztak néhányszor, aztán elterültek a pokrócokon s átadták magukat a koraőszi napsütésnek.

Este, hogy a bor mellett Elli amerikai élményeiről faggatta, Gyulának eszébe jutott a boríték a levelezőlapokkal. Úgy válogatta meg a lapokat, hogy édesanyja gondolatban vele járhasson New Yorkban. „Most itt vagyok”, „tegnap itt ebédeltem, itt sétáltam” stb.

– Ha sorra nézed a lapokat, olyan, mintha körbejárnád a várost.

Elli lassan, módszeresen gyönyörködött a lapokban.

– Te – rezzent meg –, itt nemcsak a te lapjaid vannak, más lapok is, Mirától, Ottótól, meg valami Ingridtől és Ericről.

– Azokat rakd külön, kérlek – mondta szórakozottan.

Belemerült a sarjúillatos őszi estébe, amelyet most nem lyuggattak keresztül az egymást kereső turisták elnyújtott haházásai, sem a részegek tagolatlan danolása, a kocsik az országúton, mintha hangfogóval surrannának, nem a bűgös, csupán a reflektorok fénye üzent felőlük. A zebegényi kutyák ugatása átsiklott a Duna fölött s összetalálkozott a tücskök makacs ciripelésével.

– Fuuuuurcsa... – szólalt meg hirtelen Elli, a szót hosszan elnyújtotta, még hozzá akart tenni valamit magyarázatképpen, de meggondolta magát.

– Mi furcsa? – kérdezte Gyula pusztán udvariasságból. A hangja messziről jött. Valójában nem volt jelen.

– Valami eszembe jutott... Valami semmiség...

Lassan kétfelé osztotta a levelezőlapokat, válogatás közben azon töprengett, mi célszerűbb, mi okosabb, ha az Ottóék lapjait szemébe dobja, hogy soha senki szeme elé ne kerüljenek, vagy ha megtartja. Nem bírt elhatározásra jutni, legfeljebb abban, hogy Gyulának nem szól. Egyelőre semmiképpen.

– Na, megyünk? – kérdezte másnap délelőtt Gyula.

Megrázta a fejét, hogy ő marad, megfőzi az ebédet.

– Te csak menj. Ha futja az időből, én is lemegyek. Ha nem, ebédnél találkozunk.

Gyula vállára vetette a fürdőköpenyt, azzal megindult a Duna felé, útközben meg-megállt, ha sárgarigót, harkályt, szajkót látott a lombok között. Lentebb fecskék cikáztak a folyó környékén, meg fölötte, kecsességgel párosult hivatali ügybuzgalommal. A víz tükre olykor megcsobbant, ragadozó hal bukott egy pillanatra a felszínre, épp annyi ideig, hogy ezüst teste megcsillanjon a napsugárban.

Vasárnap volt, szelíd, őszi vasárnap, a harangszó szinte hivalkodón úszott a levegőben, a nyárfák ünnepélyesen, a fűzek szomorkásan vigyázták a partot, amelyet konzervdobozok, sörös palackok, üres cigarettás dobozok mocskoltak be. Egy helyütt seprték tisztára egy pokrócnyi területet, Benkő doktor napozott ott, gyékényszőnyegen.

Üdvözölték egymást. Gyula az orvos mellé heveredett.

Elli a krumplit hámozta a ház előtt bikiniben. Finom bőrét alig fogta meg a nap. A karikaforma szemüveg a fél arcát eltakarta, de az istennői derűt az üveg sötétsége sem törte meg rajta.

– Mi az? Mi történt? Rosszul vagy?

Kapkodva rakta le a kést, a krumplit és rohant a férfihoz, aki egész testében remegett, napsütötte bőre elszürkült.

– Borzasztó – zihálta –, tudod mi derült ki? Az, hogy szegény Franciskát minden ok nélkül vitették be velem a kórházba. Velem, énvelem! Ők eszelték ki az egész manővert s rám a hóhér szerepét osztották. Micsoda gyalázatos banda! Micsoda ocsmány szemét! Az emberiség alja! Férgesek!

– Nyugodj meg – lépett hozzá a nő –, nyugodj meg és próbáld összefüggőn elmondani, hogy mi történt? Mit tudtál meg? Kitől tudtad meg?

– Kérlek szépen, azon az éjszakán, amikor azzal riasztottak fel, hogy Franciska kihívta hozzá Benkő doktort, aki megvizsgálta anyámat és olyan tüneteket észlelt percről percre gyöngül és még egyszer látni kíván bennünket, Ottó azt mondta, hogy rajta... Szóval, hogy föltétlenül és sürgősen kórházba kell szállítani. Tíz perce váltam el Benkőtől, egymás mellett napoztunk a Duna-parton. Kíváncsi voltam, milyen tüneteket észlelt anyámon. Semmilyen.

– Hogyhogy semmilyen – csillapította az asszony –, hiszen Uzoni világosan megmondta...

– Azt, hogy máról holnapra meghalhat, de öt évig vagy tovább élélhet. Tény az, hogy nem hívták ki, nem vizsgálta meg anyámat, következésképpen nem is sürgette, hogy kórházba vigyék. Abban az időben Jugoszláviában tartózkodott. Az egész szemfényvesztés volt, csalás, elvetemült gazság.

– Ne éld bele magad ebbe a rémregénybe... Csak nem képzeled...

– Ami megtörtént, azt nem kell elképzelni!

– Gondolkozz. Ha egy orvos elutazik, másik orvos helyettesíti.

Gyula megrezzent. Sőhajtvá ereszkedett bele a székbe, amelyben az előbb Elli ült. Lábánál a kis kosár a nyers krumplival, a lábas a hámozottal, közte a kés. Fölvette, feldobta, elkapta – aztán hosszan megtapadt a szeme rajta.

– Benkő is azt mondta, hogy valószínűleg a helyettese vizsgálta meg Franciskát és hogy képtelennek tartja... őket... Nem tudom, utálok a nevüket kiejteni... Ilyesmire... Arra azonban pontosan emlékszem, hogy Ottó Benkőre hivatkozott. Két ennyire különböző nevet lehetetlenség összetéveszteni, Richter helyett Benkőt mondani!

– Richter! Richter! Ő vizsgálta meg. Benkőért küldtek, hiszen Benkő kezelte anyádat, ismerte a szervezetét, de Benkő Jugóban nyaralt, be kellett érni a helyettesével. Míra beszélte nekem, mennyire kétségbe voltak esve, hogy ilyen kritikus helyzetben idegen orvoshoz forduljanak. Megviselt, idős szervezet, gyöngye szív – mi egyebet mondhatott volna az orvos. Ne feledd, hogy az orvos felelős.

– De akkor Ottó, aki olyan precíz, olyan kínosan pontos, miért beszélt Benkőről...

Elli úgy leckéztette a férfit, mint tanítónő az iskolásgyereket:

– Mert rájárt a szája, Gyuszikám! Annál is inkább, mert Benkőért küldött, őt akarta anyád mellé... Ha itt vagyunk és orvosról van szó, mindannyiunknak rájár a szánk...

– Szegénykém – lépett hozzá egy másodperc múlva a fejét lehorgasztva ülő férfihoz. Magához szorította, megrázta, megsimogatta, megcsókolta, súlytalanul, alig-alig érintve dús ajkával a bőrét.

– Pihenned kell, drágám, nagyon megviseltek az idegeid... Menjünk le együtt a Dunához, ússzál egyet, az biztosan jót tesz, legfeljebb később ebédelünk.

Ebéd után Gyulát elnyomta az álom. Elli vette a retiküljét, a regényt, amibe belekezdett és hátrament a kertbe. Elővette a levelezőlapokat s kiterítette őket az ölébe, képpel lefelé, hogy az írást, s főként a dátumokat láthassa. Négy-négy aláírás mindegyik lapon, Míra, Ottó, Ingrid, Eric, az írásból megtudta, hogy a lapokat Ottó írta. Nyilván ezért volt mindegyiken dátum. Mírának ilyesmi aligha jutott volna eszébe.

Irtózott a betegségtől, irtózott a kórháztól és mindennél jobban irtózott az öregségtől, nagy, egészséges teste minden porcikáját tiltakozás töltötte meg. Mégis meg-

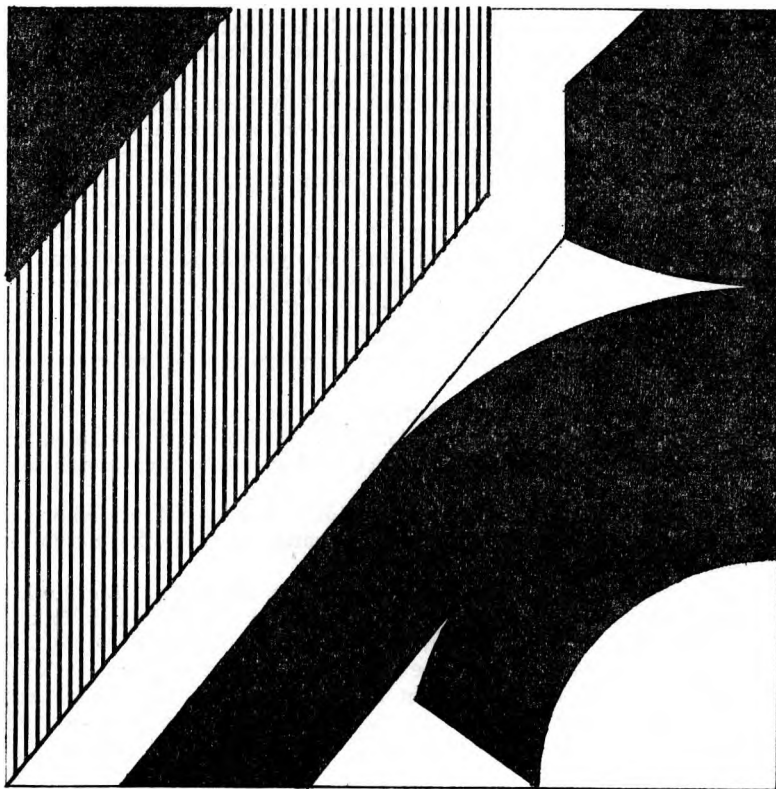
látogatta Franciskát, két ízben is. Egyedül azért, hogy ha Gyula megkérdi, hivatkozhasson rá. Mert tudta, hogy távolmaradását holtáig nem bocsátaná meg.

A bevitele utáni hatodik és hetedik napon járt a kórházban, vagyis Franciska halála előtt egy, illetve két nappal. Elővette a lapokat, az elsőt egy nappal Gyula elutazása után keltezték Fertődről, a másodikat Sopronból. Azon a két napon, amikor ő a kórházban járt, Ottóék Siófokról és Keszthelyről írtak.

Tehát távol voltak Pesttől, magára hagyták az öregasszonyt, hogy végigkalauzolhassák az országban svájci vendégeiket, akik szeptember helyett augusztusban érkeztek meg. Edináék? – valószínűleg ők is vidéken tartózkodtak.

Nézte a képeslapokat, a bizonyítékokat. Mert azok. De van-e bíróság, amely elfogadná bizonyítékkul ezeket a képeslapokat? Gyula, ő igen. Különben minek a bizonyítékai? Legfeljebb annak, hogy Ottó csakugyan gyakorlati ember. Félelmetesen az. Ezek után legokosabb, ha . . .

Arcán gyöngéden szánakozó mosoly, Elli lassan, módszeresen apró darabkákra tépte a levelezőlapokat, a papírfoszlányokat felfogta a szoknyájában, a szemétvödörhöz ment, beleszórta, aztán a konyhába a hulladékért, azt meg a vödör tetejére öntötte. Szoknyáját lesimította, elől-hátul. A tükörbe nézett. Az arca így, komolyan is, derűt sugárzott, mélyről jövő derűt.

Ismerlek!...

*Ismerlek, kín, ismerlek jól!
Lehelleteddel elfujod
a kertet, piros székeit, nyakigláb
fáit is utánuk fujod.*

*Erőművész a kardot: térdeden
meggörbítéd acél egem:
erős vagy, igen erős! –
Tapsommal elismerem.*

*Ellened kiállt napjaim
egy ütéssel leterited:
bazalt-öklöd van, kin!
– napjaim tőle eszméletlenek.*

*Útburkolat nem bírja súlyod:
beszakad alattad, ki egyre
utcámban sétálsz fel-alá: övig
süppedsz a kövezetbe.*

*Menekülő bogárral, eljátszol velem:
finoman, csipesz-ujjakkal, lágyan
cidriző lábaim után kitéped
két kicsi szárnyam.*

*Szemem lehúnyom – látlak mégis!
Folyondárként öleled át
kacsokkal, ággal szövевényesen
időm málló vakolatú falát.*

*Lebegek sziklás zátonyaidon
sósízű szeleidnek kitakartan,
felém morogsz, rohamozol
óceáni dühvel alattam.*

*Aztán alakot cserélve
mozdonyként jössz nekem –
rövid hír leszek másnap:
lapok közlik balesetem.*

*Mikor, sötét mezőn
ficánkoló, kezdenék trappba,
mögém osonva, orvu!
veted a pányvát nyakamba.*

*Kín, felhőkarcoló-magas vagy!
Almomban tetődről leszédülök,
vagy elakadok, mint a litt,
két emeleted között.*

*Rugdalsz magad előtt játékosan:
lapos követ, kavicsot,
bezúzok ablaküveget:
markodból elhajított.*

*De kifogok rajtad, kin! Énekem
visszabüvöl magamba
s belém zárulsz, százarcú:
az emberformájú palackba.*

Ezek a házak...

*Ezek a házak, mammut-házak
riasztók ma is az anyámnak!*

*Ezektől mindig féltett:
föllobbannak és bennük égek!*

*Ezek az inyúk mutató kapuk, lépcsősorok –
fölfelé rajtuk miért a fia robog?*

*E huzatos szembödrök: üvegtelen ablakok!...
Bennük maszkok. Fél: valamelyik én vagyok.*

Valahol

*Letoccsanó nap
Kibillenő sikok*

*Szívtájékhöz kap a nyár meginog
hanyatt zuhan
hallani feje koppanását
kalimpál megmered
a két fénycsizmás láb*

Ujságpapírral letakarják

*Magasodnak utána
kúp-hegyesek
égig bőknek a reggelek
lavinás hajnalok*

*Völgyeikben valahol
kocogó versen
hasonmásom szamaragol
Didereg rongyos
köd a ruhája*

Étke meg naphosszat rágható ceruzája

C.S. NAGY ISTVÁN

Balladácska

*pici lány
vagyok én
ne keresd
hol apám*

*autónk
nyaralónk
apu is
oda tán*

*hazudott
az a pénz
nem övé
igazán*

*egyedül
lakik ő
sok a csik
a ruhán*

Stájer lagzi

*Lépcsőn szuka
farkaskutya
örködik a
Gasthausra.*

*Eb urát mond
s rág a csonton,
míg a Bahnnon
tut a konvoj.*

*Hochzeit, páros
lakodalom,
egész hétre
elég haszon.*

*At is néz a
betyárnépen
stájer erdő
közepében.*

Évről évre

*Nap süt, esik az eső
– fölnevelem
csöndben termő közhelyeim.*

*Ülök,
rajtuk gazdaszemem.*

*Szólok: Csinján, ti
ne hizzatok,
inkább úgy hivalkodjatok,
akár egy
rejtett levendulamező.*

*Meglessük, kiderül
(ismét),
 sovány
gyümölcsötökből
vállik-e némi eledel őszre –*

*vagy mint másként
megszokható,
rajzos, nagy fényű tokja lesz,
belül
 émely,
élvezhetetlen.*

Távirat: Az ég tükre előtt fölbontva

*„pisze szél, hiábavaló e
szívlevéllel!
 nem érkezem –”*

Nagyapa az unokájával strandra indul

Nagyapa a verandán ül, és görögdinnyét eszik. A dinnye jó hideg, az imént húzta föl a kútból. Az öreg kút már csak hűtésre szolgál, hiszen vízvezeték van a háznál. Nagyapa a hűtenivalót gondosan a vödörbe rakja, leereszti a kútba. Szereti a kút körüli foglalatosságot, a hűtés műveletét mint különös ceremóniát végzi, napjában többször is leereszti meg fölhúzza a vödöröt. Ilyenkor elnézegeti odalent a kút falának mohás-nyirkos köveit, csillanó, kerek tükrét a víznek.

Nagyanya most megjelenik a veranda ajtajában. A háttal ülő nagyapát nézi, amint a dinnye fölé görnyed.

– Nicsak! Itten torkoskodik már megint. Tett legalább vizet a tyúkoknak? És hol van a maga unokája? Talán ő is enne a dinnyéből?

Nagyapa éppen végzett a dinnyéjével. Nem fordult meg, csupán a fejét fordította, úgy szólt nagyanyához.

– A tyúkjai már ittak, az unokám is evett. Láthatná itt a dinnyehéjat a tányérján. Ebből evett, ni!

– Úgy! És hol van most az a leány?

– Elment. Evett és lement egy kicsit oda a kertbe.

– Oda a kertbe! Mit csinál ott újabban?

– Semmit. Csak fölmászik a nagyobbik diófára és ül egy kicsit az ágán.

– Ez igen! Jól nézünk ki: leány a diófán. Olyan fáramászós ez a leány. Nem gondolja? De hát miért?

– Semmiért. Csak annyi az egész, hogy onnan föntről jó messzire ellát. Azt mondja, a csúcsából már a Balatont is látja.

– Mondhatom, jóféle szokás! Persze, ha maga foglalkozna vele egy kicsit...

Nagyanya legyint, aztán visszafordultában, elmenőben azt mondja:

– Hívja nekem előre azt a gyereket! Mossa el ezeket a bögréket, tányérokat, mert jönnek rájuk a legyek.

Nagyapa föláll az asztaltól, lelépdel a lépcsőn, viszi magával a dinnyehéjat, bedobja a baromfiudvarba. Hadd vájják ki az örökké éhes és szomjas tyúkok. Elindul a köves kerti úton hátra, de aztán megáll a maga diófája alatt. Egy kicsit tanakodik, téblábol, végül úgy dönt: hagyja még egy kicsit az unokáját, hadd üljön ott a fa csúcsában. Ő maga is leül szokott merengő helyére, a kerti székébe. A veranda félig nyitott ajtajára sandít. Nagyanya a konyhában tesz-vesz, talán a vacsora előkészületeit végzi, megtisztítja a zöldbabot, fölszeleteli a rántani való vargányát. Aztán majd úgyis bemegy a szobába, leül és szunyókál egy kicsit. Ő odabent szeret leülni a délutáni hűvös szobában. Talán neki is a régi dolgok járnak az eszében; mint elsárgult, fakó fényképeket, lapozgatja őket, amíg majd megállnak, elakadnak, kifordulnak a kezéből, és az ölébe, a padlóra hullanak. Nagyanyát mindig elnyomja az álom ott a szobában.

Hej, nagyanyának is, akár a fáramászó unokának, valaha fekete rigó-feje volt. Nyári kék kalapocská fődte, az álla alatt nagy csokorra kötött szalagja volt. A fodros ruhája, a napernyője is kék. Így lépdel Léni kisasszonnyal a platánsorban. A Főtérre igyekeznek, ahol a rézfúvós zenekar játszik fölváltva indulókat és keringőket. Léni kisasszony, a német nyelv és a zongora tanár-nője, szőke és magas, a ruhája galambszürke, forgó napernyője halványlila.

– Die Sonne sinkt, bald leuchten mir die Sterne. O wärscht du da! – szavalja Léni kisasszony a lemenő napról, a följövő csillagokról: hogy jössz-e már! és mint végszóra, nagyapa lép elő egy óriás platán mögül.

Meghajol a kisasszonyoknak, gesztenyeszín fűrtjei a homlokába hullanak.

– Ó, gratulieren! – kiált föl lelkesen Léni kisasszony, miközben nagyapa kis pirulással nagyanyának újra meghajol, és ettől nagyanya szintén elpirul a kék ernyő alatt.

– Szívből gratulálunk a maga Vilmos bácsijához! Neki köszönhetjük, hogy ma léghajót látunk városunk egén – lelkenedik tovább a kisasszony.

– Ugye, maga is gratulál, Krisztinka?

– Ó, igen! – mondja nagyanya, és mosolyog.

– Köszönöm, Vilmos bácsi nevében is! – hajol meg büszkén nagyapa.

– Bácsikám, a budapesti távirászt tegnap értesítette a várost, hogy ma délután Zeppelin-léghajó száll el fölöttünk.

– És nézze! – kiált Léni kisasszony. – Tiszta égbolttal fogadjuk a léghajót. Kint lesz az egész város, a közönség már gyülekezni kezd a téren. Zenével tiszteljük a lég bátor utasát. Ó, de vajon, meghallja-e?

A kisasszonyok úgy tekintenek nagyapára, mint a nap hőisére: akinek van egy Vilmos bácsija Budapesten, Vilmos bácsinak van egy távirdája, amellyel akár az egész világot tájékoztathatja a rendkívüli eseményről.

És ekkor föltűnik Fiumei huszárkapitány. A platánsorban rugtatja kényes lovát, mögötte a legénye, könnyű galoppban. A hölgyek kissé félreállnak a bős lovassok elől. Léni kisasszony egy boldog Ah!-fölkáltással köszönti a lóról szálló kapitányt, aki elegánsan, nagy ívben hajítja a kantárt a legényének. Sarkantyú peng, és az őszülő hajú kapitány szalutál. Ők ketten, Léni kisasszony és Fiumei kapitány képviselik a városban a finom muzsikát, a vasárnapi szalonokban ők játszanak négykezeset a zongorán.

– Szíves engedelmmükkel én is csatlakozom, éppen a térre igyekszem, hogy megtekintsem a levegő huszárját. Amondó vagyok, hogy lépünk is mindjárt tovább! – szól a kapitány, és bőrkesztyűs kezével utat mutat a tér felé.

Négyesben lépdelnek immár az árnyas platánok alatt. Fiumei kapitány nagyapához fordul, ő is dicséri a derék nagybácsit, amiért nem késlekedett értesíteni a várost a küszöbönálló nagyszabású eseményről.

– És maga, fiacskám, minek készül, ugye? – intézett hozzá meleghangú kérdést.

– Engem, kérem, szintén a távirda érdekel – válaszolta nagyapa. – De én Amerikába készülök, hogy az ottani távirászatot megtanuljam. Vilmos nagybácsim azt mondja, az amerikai távirda és telefonírozás mostan a legjobb a világon. A hírközlésnek, nekik, amerikaiaknak, mindennél fontosabb. Tetszik tudni, hogy a tenger alatt már kábel köti össze Európát Amerikával.

A huszárkapitány töprengve hallgatta nagyapa okos válaszát. Gondterhelt arccal figyelt, bozontos szemöldöke alatt apró szemei úgy bújtak meg, mint sűrű bozótban az erdei számóca.

– Na, igen, igen... Mindez nagyon derék – mondta. – De jó lesz ám iparkodni, nehogy lekéssük a nagy pillanatot.

A téren a fölbolydult város tarka sokasága, vidám zsongás; izgatott csoportok tárgyalják a várható eseményt, minduntalan az eget kémlelik, hogy föltűnik-e már a léghajó. Itt pompázik, parádézik a város apraja-nagyja: méltósággteljes városatyák, a patikusék, ügyvédék, doktorék, takarékpénztári hivatalnokok, boltosok, iparosok családostól, a gimnázium tanárai és diákjai, a Güttinger-varroda leányai, nyalka huszártisztek, kaszinóbeli gavallérok. A Főtéren egy élelmes bábos már sátrat vert, sütéshez látott, illatozott egy sebtében föllállított lacikonyha is. Illatfelhők úsznak, csapnak össze és keverednek el egymással: sokféle divatos szappan, levendula, ruhák naftalinja és szivarfüst. Kelmék tarka forgataga, selyem, krepdesin, tafota és csipke; kalapok, tornyos frizurák, legyezők és gyöngyös füzérek; sétapálcák, fényes kardok, szopókás cigarellák, pödrött bajuszok és karcsú agárkutyák. A zenekar játszik, a csákok alatt a fölfújt vörös-barna arcok fényt izzadnak, a rézhangszerek forró aranyat olvasztanak; a tamburmajor fehér kesztyűs kezével úgy adogatja föl a gazdag hangzásokat, mintha ajándékokat nyújtogatna föl az égre a nagy Zeppelin elébe.

És a szelíd dombok felől a kék-arany párában valóban megjelenik a léghajó. Csöndes úszása, néma közelítése mindenkibe belefojtja a szót, a zenekar egy percre szünetet tart, áhítatos csönd száll a térre, akár a körmeneti úrfölmutatás pillanatában. A csodalátás, az ámulat, a visszatartott lélegzet pillanatai ezek. Aztán hatalmas dördüléssel *Vivat!* csap föl az égre, a zenekar tust húz. Éljenzés, sikongatás, visongás támad; zászlók, kezek lengenek, nyúlnak a magasba. A diákok ugrálnak, hogy mind közelebb érezhessék magukat a légi tüneményhez.

Amikor pedig a fejük fölé úszott a léghajó, megint néma döbbenet szállta meg a teret. A diadalmas hajó ezüst-szürke teste betölti az eget; most egy pillanatra megállni látszik, mintha megrendítené, majd tétova, meghatott várakozásra készítené ez a túlárado földi üdvözlét. A hatalmas testet, elnyújtott, szép vonalaival, bordázatának gyönyörű szerkezetével, a tekintetek mintha megállították volna az égen. Egyszerre látszott boldognak és önfeledtnek, esendő lebegésében sután monstrozusnak, magányosnak és szomorúnak. De ez csak egy pillanatig tartott, mert egyszeriben, mint parányi fehér pillangó, megröppent egy kendő a roppant szerkezet oldalán. A kar nem látszott, amely lengette, az üdvözlét és egyben a búcsú mozdulatához nem tartozott emberi kéz, sem emberi arc. Intés volt, amely fönnakadt, majd tehetetlenül alábukott, egy könnycsepp, ami megrezzent és megcsillant, aztán alágördült. A kendő elvált a hajótesttől, légáram ragadta el, sodorta. Mert a hajó máris továbblengett, egy táncos mozdulattal ellibbent, kissé elfordította magát a várostól; ki tudja, milyen szelek és micsoda műszerek hatalmában vett magának új irányt, hogy folytathassa útját.

És lent újabb dörgő taps, hangorkán, és újra tust robbantott a zenekar. Nagyapa nyelt egy nagyot, pislantott. Könnybelábadt szemmel a mellette álló nagyanyára nézett. Ámúlt kis arcára, egy picit eltátott szájára. A csodalátó kislány állt mellette.

– Krisztinka kisasszony! Nagyon szép... – súgta nagyapa.

– Ó, Gyula, kérem...

Egyszeriben kiürült körülöttük a tér, mert mindenki a léghajó után szaladt, bódultan követte, kísérté a város széléig, és integetett utána, amíg el

nem tűnt a messzeségben. Az üres téren, a néptelen városban ők álltak ketten, mögöttük a gömbakácok, előttük a Kék Hattyú vendégfogadó kapuboltos háza, nagy némaságban. Álltak egymás mellett, nagyanya lehajtott fejjel, a cipellője orrát nézte, nagyapa pedig várta, hogy fölpillantson rá...

– Szegény Vilmos bácsi! – motyogta maga elé nagyapa ott a diófa alatt. – Egy dalmáciai dolinában lelte halálát. Találat érte a tábori távirát, repülőgépről bombát dobtak le rá.

Térdére támaszkodva, nehézkesen fölállt a székből, elindult hátra a kertbe.

– Halló! Orsi! – szölongatta nagyapa az unokáját.

Csönd. Nem kapott választ.

– Ejnye, hát hol vagy?

Csópp kis nevetés, kuncogás jött a diófáról, s nyomban utána két szandál huppant le a före.

Nagyapa fölnézett a fára, hunyorogva kereste a zöldfényű lombban a leányt.

– Megvagy, te feketerigó! – kiáltotta. – Röppenj csak le hamarosan!

Az utolsó ágról csakugyan röppen a kisleány, egyenesen nagyapa karjaiba. Nevetve megölelik egymást, nagyapa fordul is egyet a gyerekekkel. Nehéz neki a teher, hallani szapora lélegzését, azért Orsi lecsússzan a före, fűrgén beleugrik a szandálba, és előreszalad az úton. Barna bőru, sovány kis teremtés, formátlan, fakó fürdőruhát visel, a teste tele van az ágak finom, fehér karcólásaival. Fekete haja minden lépésnél szanaszét libben, ahogy elfut az úton és hátra-hátranéz. Nevet nagyapa nehézkes járásán, a gyönyörködő nézésén, amivel kíséri őt.

– Gyerünk csak mosogatni, te fáramászó! Ott vár az asztalon az edény – kiáltja utána nagyapa.

A kisleány már hozza is a verandáról a bögréket, a tányérokat. A kerti vízcsapnál nagyapa elveszi tőle az edényt. Orsi karbatett kézzel, kajánul nézi a mosogatáshoz kezdő nagyapát, ahogy előbb föltűri az inge ujját, közben fölfölsandít a veranda félig nyitva hagyott ajtajára, nem figyeli-e nagyanya a mesterkedésüket. Aztán gyorsan erős vizsugár alá tartja a bögréket, tányérokat, nagyhirtelen ellötytyinti őket.

– Vidd föl gyorsan! – súgja.

– Ez nem jó! – suttogja Orsi, és már ő lát hozzá a mosogatáshoz.

Szelidebb vizsugár alatt gondosan elmossa az edényt. Nagyapa már föltalálta magát, a szárítókötélről leveszi a konyharuhát, sorra eltörli vele az edényt.

– Látod, ez már jobban megy neked – mondja a kisleány kotnyelesen.

Előbb mosoly bujkál az arcán, aztán hirtelen elkomorul, két kis ránc ül az orratövén, ahogy nagyanyát utánozza:

– Lám, valamit maga is megtanult vénségére!

Együtt nevetnek hangosat, nagyot.

Nagyanya áll ki a verandára. Szigorúan nézi őket.

– Mit művelnek ott maguk ketten?

– Semmit – mondja nagyapa. – Csak elmosogattunk. Most majd Orsi szépen fölviszi az edényt, és eltesz mindent a helyére.

A kisleány viszi az edényt, nagyanya megállítja, megnézi, bólint egyet, meg van elégedve. Amikor a kisleány visszajön a konyhából, nagyanya megfogja a karját, magával húzza őt, leül a székbe, szembefordítja a gyereket.

– Micsoda himpellérség! Tele van a bőre karcolásokkal.

Megnyálazott ujjával dörzsöli a kisleány vállát, de aztán abbahagyja, legyint. Elmosolyodik, magához húzza, az ölébe dönti Orsit, megcsókolja. De nyomban szigorúan eltartja magától, a haját igazgatja, rendezgeti.

– Mondhatom, szép egy frizura! Mire való, kérem, a csatt, ha örökké szélnek áll ez a csutak? Így nem lehet strandra menni! Hozd csak ki nekem azt a fésűt!

Amíg a kisleány a fésűért jár, nagyapára is vet egy pillantást.

– Itt van a zacskóban a zsíros kenyér, vigyék le magukkal uzsonnára. Szedjen barackot meg ringlót hozzá!

Nagyapa toporog egy kicsit, megindul a fák felé, de aztán megáll.

– Mondja, kérem – szól föl nagyanyához –, mi történt Fiumei kapitánnyal?

– Kivel? – kapja föl a fejét nagyanya. Dereka megmerevedik a székben, kihúzza magát. – Micsoda kapitánnyal?

– Hát... Fiumei Adám... vagyis inkább Aladár huszárkapitánnyal.

– Én ilyen nevű valakit nem ismerek és nem is ismertem soha! – csattan föl erélyesen nagyanya. – Honnan szedi elő ezeket a fantasztikus alakokat? Jóságos Isten! Hát nem hagyja abba ezeket a... ezeket a... Miféle huszárról beszél itt?

– De Krisztina... a kapitány. Tudja, aki négykezeset játszott... Fiumei Aladár. Igen, Aladár volt.

– Ugyan, kérem! Tudtommal ilyen nevű kapitány nem létezik. Maga képzeli! Nézze, jobb ha abbahagyja ezeket a dolgokat. Mondtam már magának, hogy hagyja abba! Nehogy nekem a gyerek fejét is ezekkel a micsodákkal tömjé! A maga sohasem volt huszáraival!

– Na, jó, csak éppen eszembe jutott...

– Magának ne jusson az eszébe semmi! – kiáltott föl nagyanya, és egészen belesápadt. – Menjenek le a strandra, és a fürdésnél a gyerekekre legyen gondja!

Orsi hozza a fésűt, nagyanya a fésülésébe kezd, de a szeme nagyapán jár. Nagyapa vár még egy kicsit, de hogy több szó nem hangzik már el, elindul a barackért meg a ringlóért.

Az elemózsiát kék nyolttasakba tették, Orsi fölkapta az asztalról, futott vele a köves úton egészen a kapuig. Fogta a kilincset, hátrafordult, várta nagyapát, aki még mindig a verandán szöszmötölt, keresgélt valamit.

Nagyanya kantáros kötényt kötött magára, már a virágaihoz készült, csak azt várta, hogy előbb nagyapa induljon meg. A kerti út mentében kétoldalt violát, dália, rezedát és rózsát nevel, hátrább, nagy kör alakban margarétát. Ilyenkor elrendezgeti a kerti lugast is, a ribiszkét meg az egresbokrokat.

Orsi türelmesen vár a kapuban, elnézi a két öreg, ahogy egymást kerülgetik, szó nélkül méregetik ott a verandán.

Végül nagyapa egy tétova mozdulattal a fésűért nyúl, és csak úgy futtában, átabotában belefésül vele a hajába. Rövid, fehér haját előre kortorja, aztán a végét egy kicsit oldalra csapja. Eközben a szeme sarkából egyre nagyanyát fürkészi. Nagyanya már elunta ezt a hosszú készülődést, hirtelen fölvonja a szemöldökét. Nagyapa leteszi a fésűt az asztalra, és megindul lefelé a lépcsőn.

Útközben már mosolyog, int Orsinak, hogy nyithatja a kaput, máris indulnak a strandra...

Örökség

*Ó csenevész akác – amelynek áttehérlik
virága múltamon – te vitted volna égig
tekintetem, mikor a zsúpon is alig
emelkedtek fölül göcsörtös gallyaid?*

*Avagy az út talán? A keskenyárkú, sáros
dűlőút vezetett volna a tág világhoz,
a kátyúk-szegte út, amelyen Dánosig
juthattak el csupán a vánszorgó kocsik?*

*Mi növelt volna hát? Nagyapám hallgatása,
mely elszikessedt lélek mélyére ásta
hetven év kamatát: a tapasztalatot?
Hallgattam volna rá, ki mindig hallgatott?*

*S makacs léptékei e szűk dimenzióknak
tudatom síkjain ki- és kirajzolódnak,
mértéknek megmaradt kissé a korcs akác,
a kátyúk-szegte út s a hosszú hallgatás.*

Asszony

*Nyugalmasabb, mint a kályhatűz benn,
viharosabb, mint a jégeső kinn,
elegánsabb, mint a társaságom,
szegényesebb, mint a szeretőim.*

*Kivántam nem egyszer a halálát
s szorongtam ezerszer életéért,
vagyonokat tékozol naponta
s esztendőkre osztja be az éhbért.*

*Atkozom a születése napját
s megáldom az anyát, aki szülte,
parthomoknál tüzesebbre izzít
s őszi sárnál hidegebbre hűt le.*

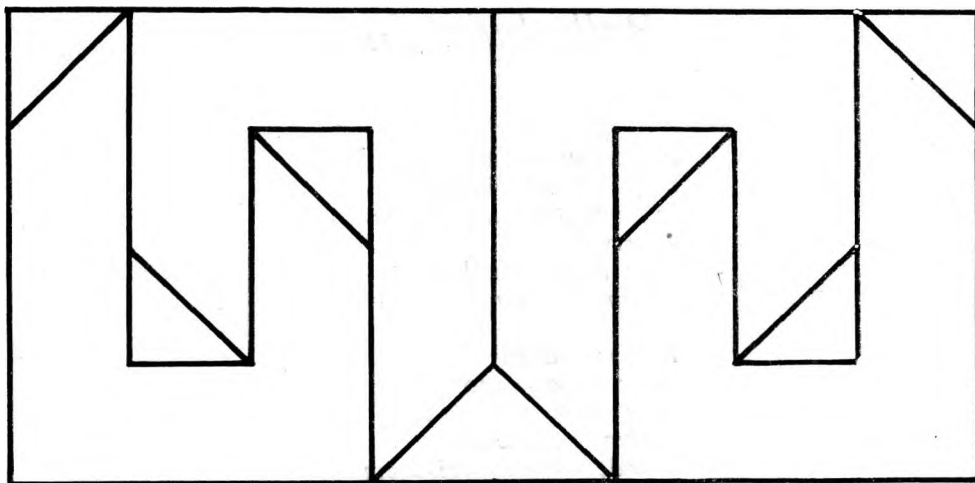
*Nyugalmas és viharos, kihívón
elegáns és félszegen szegényes.
Semmirevaló. Pótolhatatlan.
Afonyafanyar. Cseresznyeédes.*

Fergeteges

*Nézz ide, nézz! Idenézz! Idenézz!
Lám, csak a pénz, csak a nincs-szaga pénz
teszi a zsványt is emberré
s szinezi a kontárt mesterré.*

*Láss ide, láss! Ideláss! Ideláss!
Sikk a csalás meg a képmutatás:
kacat a vörös, ha lelkes láz,
divat a vörös, ha festett máz.*

*Süss ide, süss! Idesüss! Idesüss!
Törpe a láng – de hatalmas a tüst!
Kicsi ez a tűz már, nem perzsel –
pecsenyesütéshez több nem kell.*

Harangszó

*A harangszó érces szála
ráfoszlott a májustára
részeg széllal fut a rétre
beleheged acél égbe*

*reáforradt kék ragyája
nagyanyámra nagyapámra
lassan ingó koporsókra
föld ránca közt bujdosókra*

*Ó harangszó jaj harangszó!
Sejtjeimből visszahangzó
csontjaimnak kék ütése
lélekharang csöndítése*

*Csöndből lengő tünt harangszó
sóhajtól sikolyig hangzó
Koponyám kong ver a vészre
öltözködöm jégverésbe*

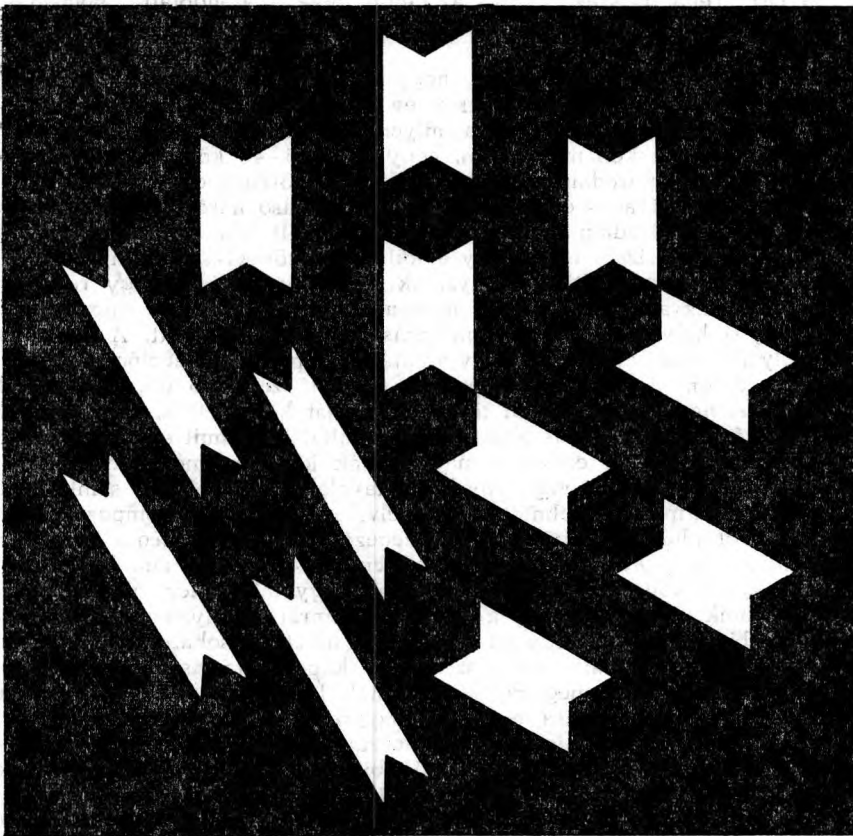
Balladafoszlány

*... mélytengeriségem
a szeretet külvárosában
még jobban látható
lekoppantják magányom
gyertyalángját
csak néha tetszik át
bőröm tejüvegén*

*komor vastény
sisak koponyámon
mélységek nyomása
viszem vonszolom
sápadt mélytengeriségem
a szeretet macskaköves
külvárosában*

Csíra

*Mind inkább visszafelé
látszik előre az út
Földalatti útkarókat
és ki magából a lélek
Szavakat hámoz magig az ész
Kések villognak a sejtben
s felszikrázik a lehetetlen:
istenség emberi kovája;
a végtelenség magbazarva!*

BESZÉLGETÉS A KRITIKÁRÓL*

BÉLÁDI MIKLÓS, BODNÁR GYÖRGY, CZINE MIHÁLY, DOBOZY IMRE, GARAI GÁBOR, ILIA MIHÁLY, KOCZKÁS SÁNDOR, SIMON ISTVÁN, SZABÓ B. ISTVÁN ÉS SZABOLCSI MIKLÓS.

I. rész

BODNÁR GYÖRGY: Mostani beszélgetésünk tárgya a kritika. Ez a tárgyválasztás kétszeresen is indokolt. Indokoltá és időszerűvé teszi az a vita, amelyet az MSZMP Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása indított el a kritikáról. De talán még fontosabb az ok, amely az állásfoglalást létrehozta. Tehát akkor tudunk a lényeges problémákhoz gyorsan közelíteni, ha felvetjük a miérteket. A válaszeresésben olyan beszélgető partnerekkel ültünk egy asztalhoz, akik a kritikát, az irodalomtörténetet és az irodalmat képviselik. S ezzel az állásfoglalás szelleméhez igazodunk, hiszen eszerint a kritika jelenlegi problémái csak közös munkával oldhatók meg. A tisztázás nem a kritika belügye, hanem az egész irodalomé, az egész tudatformálása. Tehát visszakapcsolva az előbb fölvetett gondolatra, javaslom, hogy induljunk ki a miértekből.

DOBOZY IMRE: Úgy gondolom, hogy a legfontosabb „miért” az a fejlődés, amit az irodalom az elmúlt tiz-tizenkét év alatt elért. Ha arra gondolok, hogy a magyar irodalom a felszabadulás óta milyen helyzetek, körülmények között tudott továbblépni, akkor azt kell mondanom, hogy az 1945–48 közti három esztendő is beleszámítva, a magyar irodalom sohasem volt a lehetőségek olyan kibontakozásának birtokában, mint a hatvanas évektől kezdődően. Az első három esztendőben sokféle irodalmi nézőpont és irodalmi alkotás művelésére nyílt lehetőség, de nem volt közérvényű rendező, polarizáló elv, amely a különböző törekvések, irányzatok – nemcsak művészeti, hanem politikai irányzatok között is – úgy-ahogy rendet tudott volna teremteni. Ez a rendező elv a hatvanas években teljesen világos, egyértelmű volt, úgyhogy a helyzet ebben a vonatkozásban is kedvező lett. A konszolidációt követően olyan helyzet alakult ki, hogy a határozott politikai, ideológiai vonalvezetés mellett az irodalom és más művészetek is sokkal szélesebb országútra léphettek a korábbinál. A hagyomány sokkal többféle fajtáját követhették, vagy teremthették újjá, kísérletezési lehetőségük is megnőtt, és egyáltalán – amit én nagyon fontosnak tartok – a hatvanas évek elején a magyar írók közül számosan eljutottak olyan pontra, amelyről a közelebbi vagy egy kicsit távolabbi múltból már szintézist tudtak adni. At tudták tekinteni az elmúlt idők, elvileg és művészi kompozíció vonatkozásában is. Ebből a hátránézésből kiváló összegezők születtek, elég a *Rozsdatemetőt*, *Hideg napokat*, *Húsz órát*, *Részeg esőt* említeni. De folytathatnám a sort más műfajokkal, hiszen a költészetben legalább ilyen, vagy talán még rugalmasabb eredményekről tudunk, s lehetne szólni a drámáról, filmről is. Olyan eredmények születtek, amelyek bizonyították, hogy ez a fejlődés, amely a sokarcúságnak, a kísérletezésnek, a világirodalommal való szorosabb kapcsolattartásnak, az onnan való eszközbeli és kompozíciós megtermékenyülésnek lehetőséget ad, – ez azt jelenti, hogy az irodalom gazdagodása egyúttal megteremti a nézetkülönbségek, a viták lehetőségét, illetve szükségét is. Azt kell hozzátennem még ehhez, hogy nagyjából ugyanezen a fejlődésen ment át a kritika is, bizonyos fáziseltolódásokkal. A kritika át tudta tekinteni az irodalom legfőbb vonulatait, legkiemelkedőbb műveit, legjelentősebb vállalkozásait, és el tudta látni azt a feladatát, hogy megértse és próbálja

* Elhangzott a Magyar Rádióban 1973. március 1-én és 2-án. A műsort Albert Zsuzsa szerkesztette.

megértetni, elfogadtatni az új vállalkozásokat. Az irodalom sokarcúsága azonban, amelyet nem akarok részletezni, a kritikát elég nehéz feladat elé állítja.

BODNÁR GYÖRGY: Kétségtelen, hogy a hatvanas évek első felének jelentékeny magyar irodalma volt, és ez összefüggött a korabeli kritikai élet föllendülésével is. De szeretném felhívni a figyelmet rá, hogy a kettő között nem automatikus az összefüggés. Gondoljunk például a Nyugat hőskorára, amikor nem volt az első nemzedékhez mérhető jelentékeny magyar kritika. Közelmúltunk mértékadó kérdése is az, hogy a kritika szembenézett-e saját szakmai és ideológiai problémáival?

SZABOLCSI MIKLÓS: Annyit szeretnék mindehhez hozzátenni, ha úgy tetszik, mint irodalomtörténész, vagy kritikus: ezt a színesedést, fejlődést, még továbbmegyek, bizonyos áramlatoknak, irányzatoknak kialakulását feltétlenül jónak, érdekesnek, irodalmunkat gazdagítónak érzem, de ugyanakkor ez a fejlődési folyamat bonyolultabb, áttettebb, összetettebb, mint néhány évvel ezelőtt, bármelyik irányzathoz tartozik is szerzője. A mű mögött lévő érzelmi, eszmei, világnézeti, tapasztalati elemeket, a műre ható hagyományt felfejteni és értékelni – az eddiginél sokkal nehezebb feladatot jelent. Másrészről: az irodalom szférájában a szocialista hazafiság, vagy e hazához való hűség talaján sokfajta áramlat és irányzat él egymás mellett, a valóságra adott sokfajta válasz képzelhető el. A kritikában viszont, az értékelésben, bár lehetnek különféle csoportok, különféle vélemények, de az esztétikai és eszmei értékelés elve alapján egységes kell, hogy legyen. Éppen ezt a bonyolult sokszínűséget, ezt az áttettebbé válást, ezt a sokfajta véleményt alapján egységes nézőpontról kell szemlélnie és érzékelnie. És ez a feladat, amelynek érzésem szerint a kritika – önmagamat is, aki néha kritikával is foglalkozom, beleértve – nem tudott eleget tenni, a folyamatoknak az egységben látását nem tudta teljesen teljesíteni. Hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy az egész probléma párhuzamos a társadalmi élet egyik problémájával. A mi belpolitikai életünk alapja a szövetségi politika. Szövetségi politika úgy, hogy ugyanakkor a nem marxista világnézeti rétegekkel, csoportokkal, egyénekekkel ideológiai vitát folytatunk. A helyzet az irodalmi bírálat szempontjából analóg: a kritika lényegében az ideológia szférájába tartozik, bár-hogyan jelenjen meg, a kritika lényegében az ideológia egy megnyilvánulási formája.

BODNÁR GYÖRGY: Ha szabad egy mondattal itt közbeszólni, Szabolcsi Miklós álláspontjával egyetértve, és azt megtoldva, szeretném a figyelmet felhívni rá, hogy a válaszáért nehezült meg, mert ma a tíz-tizenkét évvel ezelőtti társadalmi, világnézeti és esztétikai kérdésektől sok vonatkozásban eltérő, új kérdésekre kell választ adnunk. Kritikusnak és írónak egyaránt.

SZABÓ B. ISTVÁN: Én is egyetértek Szabolcsi Miklóssal, amikor hangsúlyozza a kritika ideológiai jellegét; a Kulturpolitikai Munkaközösség állásfoglalása is hangsúlyozta ezt az ideológiai jellegét. Ez természetesen nem teszi kizárttá, hogy a marxista kritikán belül is legyenek fontos szakmai kérdésekben éles viták, nézetkülönbségek, áramlatok, sőt akár iskolák. De nagyon lényeges, hogy a szakmai, esztétikai vitákban mindig világosan lássuk azt az alapvető világnézeti, ideológiai határt, ami a marxista megközelítést, a marxista szemléletet elválasztja a nem marxista megközelítésektől, nem marxista véleményektől. Kulturális politikánk működésének rendszerében, ami közismerten a műhelyeknek, a folyóiratoknak, könyvkiadóknak, stúdióknak, színházaknak az önállóságán és az önállóságukkal együtt megnőtt felelősségén alapul, annak a fontos ideológiai jellegű tényezőnek, amit a kritika jelent, nagyon fontos, meghatározó, azt is lehet mondani, hogy centralizáló szerepe van. Mert csak akkor működik helyesen, a szocialista kulturális politikát szolgálva és megvalósítva a sok műhely, ha a maga törvényei, a maga feladatai, a maga közege szerint dolgozva valamennyinek a tevékenységét centralizálja a marxista eszmeiség: a marxista kritika, a

marxista esztétika, a marxista értéktudat érvényesítése. Nem fölöslegesen hangsúlyozza ezt sem a mostani beszélgetésünk, sem a kritikai állásfoglalás, hiszen az utóbbi időben a kritikai gyakorlatban találunk eltéréseket ettől az itt ideálisan vázolt helyzettől. Nevezetesen olyasmit, hogy az alkotó folyamatban megengedhetően, sőt szükségesen jelenlévő nem marxista, de értéket, humánus értéket képviselő műveket gyakran nem marxista kritika fogadja, hanem inkább a kritikában, tehát az ideológia terén is a nem-marxista tendenciákat „megideologizáló”, azoknak bázisát teremtő törekvésekkel találkozhatunk. A magyar társadalomtudomány, a párt kulturális politikája számolt azzal már tíz évvel ezelőtt is – az állásfoglalásban is benne van ez –, hogy a szocialista demokratizmus kiszélesedésével egyidejűen bátrabban fognak jelentkezni nem szocialista, bizonyos polgári befolyásokat mutató nézetek. Ezek ellen nem vezetne eredményre adminisztratív, kiszorító eszközökkel hadakozni, hanem elsősorban a marxista eszmeiségű kritikának az erősítésével, ennek a hatékonyságával lehet eredményesen harcolni. Ebben az értelemben egyáltalán nem a publikációs szabadság vagy a művészeti alkotó folyamat korlátozását jelenti az a megfogalmazás, amelyet az állásfoglalás tartalmaz, hogy a kritikában, amely az ideológiai terület része, erősebbnek kell lenni a marxista eszmeiség hegemoniájának, mint magában az alkotó folyamatban. Ez nem korlátozás, hanem éppen a feltétele annak, hogy az alkotó folyamatot valóban olyan széles körben lehessen publikálni, mint ahogy az utóbbi évtized gyakorlata nálunk mutatja.

BODNÁR GYÖRGY: Szabó B. István voltaképpen folytatta a miértekre keresett választ. Fejtegetése szerint abból az alapelvből kell kiindulnunk, hogy a kritika az ideológiai szférához tartozik. Ha most rátérünk az állásfoglalás ama kérdésfelvetéseire, amelyek a kritika belső problémáira utalnak, akkor valamennyi további fő kérdést ehhez az alapgondolathoz kell kapcsolnunk. Hálátlan szerepet vállalom, amikor emlékeztetfelfrissítés és a hallgató közönség informálása céljából elismétlem a kritika kritikájának fő pontjait, de a világos gondolatmenet megkívánja. Tehát: nyilvánvaló, hogy ha a kritikát az ideológiai szférához tartozó jelenségnek tekintjük, a kritikai gyakorlat legaggasztóbb gyengéje az ideológiai feladatoktól való tartózkodás, vagy e feladatok félreértése; más szóval: az orientálás hiánya, az orientáló fogalmak megkopása. Ide tartozó másik kérdéskör: a nemzeti és osztályszemlélet harmóniája, összetartozása, dialektikus kezelése. Föltűnő továbbá az értékelés hiánya, a kritika értékelő tevékenységének a csökkenése, ami megintcsak az ideológiai területen tapasztalható mindenekelőtt; és ez másrésről az alkotó írók részéről olykor elméletellenességgel találkozunk. Bizonyos irodalmi hagyományok és irányok elhanyagolása a kritikai tevékenységben, az elméleti formalizmus eluralkodása, vagy az ún. létirodalom mítosza, a folyamatábrázolás hiánya, vagy gyengesége, valamilyen olyan kérdés, amely erre az alapkérdésre vezethető vissza. Jól tudom, hogy valamilyen nem tudjuk itt megvitatni, hiszen mindegyik külön-külön vitát érdemelne.

GARAI GÁBOR: Én nem tartozom azok közé az írók közé, akik elméletelensek, mégis itt kapcsolódnék a kritika kritikájához. Azt a kérdést szeretném megfogalmazni, hogy vajon hiteles-e a mi mai kritikánk abból a szempontból, milyen összképet fest a mai magyar irodalom életéről. Az állásfoglalás joggal hangsúlyozza, hogy szükség van a marxista kritika egységére. Kritikánkban a marxizmus világnézete hegemoniát élvez, de ez a hegemonia tovább erősítendő és a marxista kritika különböző ágazatainak és különböző megközelítési módzatainak belül szükség van a kritika nagyobb elvi egységére. Ugyanakkor az foglalkoztat engem, hogy vajon a mi élő irodalmunkban vagy annak a fővonulatában – amit igen tág értelmezésben, alapjában véve elkötelezett szocialista szándékú, irányú irodalomnak nevezhetünk –, vajon ebben ez az egység ugyanilyen mértékben hiányzik-e, mint mondjuk a marxista kritikusok egyes csoportjai között. Ennekem az az érzésem, hogy amiképpen a kritikákban megjelenik élő irodalmunk helyzete, mintha a kritika sokkal nagyobb szakadékokat sejtene egyes alkotások vagy alkotók között, mint amilyenek való-

ságban vannak. Az az érzésem, hogy az alkotó írók, költők közelebb állnak egymáshoz, több szeretettel és több megértéssel nézik egymás működését, mint ahogy az a kritikában megjelenik. Ott néha számomra úgy jelenik meg, mintha az életképes, haladó, humánus és többnyire szocialistának nevezhető különböző tendenciák között kibékíthetetlen ellentétek volnának, akár még az alkotók között is. Én nem hiszem, hogy ez teljesen így van.

SIMON ISTVÁN: Szeretnék kapcsolódni Garai Gáborhoz. Úgy érzem, igaza van, jól sejti a problémát, magamnak is vannak ilyen érzéseim, de megpróbálom most hirtelenjében az okait keresni ennek. Nem mint kritikus – magam is elkövetek néha ilyesmit, hogy könyvekről írok kritikát, vagy egyes életműveket próbálok körültapogatni –, hanem mint költő, mint alkotó, gyakorló író. Úgy érzem, hogy a félreértés vagy a látszat a kritikát – hogy úgy mondjam – egy kicsit valóban távolabb helyezi az alkotó irodalomtól. Dobozy Imre említette az előbb, hogy kiszínesedett az irodalom. Többen is szóltak róla, hogy a hatvanas évek irodalmának jelentős műveit és irányzatait a kritikának kellett először regisztrálni. Azokban az időkben túlságosan egy irányba koncentrálódott a kritika figyelme. Ebből az a furcsa helyzet alakult ki, hogy a közvélemény, különösen az irodalmi közvélemény, sokkal többet hallott egyes irányzatokról, vagy mondjuk, akár egy jelentős irányzatról, mint a többről együttvéve, és emiatt sokszor úgy érzi az ember, hogy a kritika azt sugallja, mintha az alkotó irodalomban, az egyes csoportok között, óriási távolságok lennének. Tehát van egy kiemelkedő, szintet teremtő irodalom, és van valami egészen közepes irodalom, amelyről a kritika nem akar tudomást venni, – vagy legalábbis a problematikáját olyan intenzíven nem fejtegette, mint mondjuk az egyik irányzatét.

KOCZKÁS SÁNDOR: Simon István szavaihoz szeretnék kapcsolódni. A Bodnár György gondolatai nyomán kialakult vita, Garai Gábor, Simon István hozzászólása a kritika bizonyos író- vagy alkotóellenességéről – ezt tegyük persze időjébe –, azt hiszem, két dologból származik. Először abból adódik, hogy a kritika és általában az irodalomtörténet, a tudomány teoretikusan fogalmaz. Tehát szükségképpen élesebben, pregnansabban, mint mondjuk maguk a művek, amelyek életközeliak, tehát direkt egyértelműséggel nincs kimondva bennük ez vagy az. A másik, ami azt hiszem, hogy lényegesebb, – s a vita elején Dobozy Imre, Szabolcsi Miklós, Szabó B. István szavai mutatták ezt –, hogy egy új helyzet alakult ki a magyar irodalomban. Ez az új helyzet nemcsak azt jelenti, hogy sokarcú lett az irodalom, hanem azt is jelenti, hogy rengeteg új feszültség támadt. A feszültség magának a társadalomnak is, tehát a fejlődő szocialista társadalomnak is természete. Ezek nem egy esetben különböző művekben kifejezve szembesítést, ütközést is jelentenek, s rendet kell teremteni közöttük, illetve a kritikára várna a feladat, hogy rendet teremtsen. A rendteremtés – ezt már elmondották – nem megy adminisztratív eszközökkel, nem megy úgy sem, hogy a kritikus a vigyázót játssza az osztályban, hogy időnként leintse ezt az író-t vagy a másikat. Nagyon lényeges és fontos feladat volna az, hogy a kritikus legalább olyan mértékben tartson lépést a valósággal, az élettel, mint ahogyan az alkotó. A marxizmus is állandóan, ideológiai értelemben is fejlődőben van, új jelenségeket kell megértenünk az átalakuló társadalomban, ahol nem ugyanazokról az osztályokról, nem ugyanazokról a rétegekről van szó, mint tíz évvel ezelőtt. Az egész élet fejlődik, változik. Ha a kritikus a vigyázót játssza csupán és nem alkotó módon gondolkodik, ha nem az író alkotásaiban lévő feszültségekből tanulva nyúl a kérdésekhez, akkor szükségképpen odajutunk, hogy a kritikus valóban ezt a leintő, vigyázó szerepet választja és nem az írói alkotásokat megértő, esetleg abban bizonyos problémákat szövétező, tehát az irodalmi folyamattal együtt mozgó, azzal együtt mozduló kritikus felelősségével dolgozik. Ilyen esetben a kritikusnak kettős feladata lehet: olyan jelenségekkel szemben, amelyeket ideológiailag, de tegyük hozzá, a társadalmi valóságban is ellenszenvesnek, nem nekünk valónak, a további fejlődést gátlónak érez, ott emelje fel a szavát, írja le azokat a mondatokat, amelyekkel ezt helytelennek, torzítónak stb. itéli. Viszont bármennyire problematikus jelen-

séget, de nekünk valót, előbbrevivőt talál egy műben, amellé álljon ki. A kérdés az, hogy a kritikus meri-e vállalni mint ideológus, mint teoretikus a maga műfajában azt a szerepet, amit a művészet vállal, a szocialista valóság önismeretének a feladatát.

DOBOZY IMRE: Elnézést, hogy ismét szót kértem, de itt elhangzott valami, amivel én mélységesen nem tudok egyetérteni. Azzal ti., hogy ilyen fogalmakat használjunk: íróellenesség meg kritikusellenesség. Mindig voltak, vannak, lesznek alkotók, akik utálják a kritikust, aki irt róluk és fordítva. És mindig lesznek kritikusok, akik ellenszenvvel vesznek kézbe egy művet, mert sok mindent tudnak az alkotójáról, az előző műveiről és nincs az a varázsigé, amellyel egy homlokcsókra rá lehetne beszélni őket. De nem jó, ha az egyének rokon- vagy ellenszenvveiből jelenség rangjára emeljük az egész dolgot és kikiáltjuk olyan folyamatnak, ami már politikai, világnézeti problémákat vetne fel. Hogy valami másról van inkább szó, azt egyrészt Garai Gáborra hivatkozva, másrészt egy más jelenségre hivatkozva szeretném röviden illusztrálni. Én is úgy érzem, hogy a kritika időnként sokkal széjjelebb szórja a hazai irodalmat, mint ahogyan az valóságos szélességben kiterjed. Több lyukat, szakadékot, hogy a te kifejezésedet használjam – tesz közé, mint ami valóban van. Azt hiszem, hogy egy alaposabb és nemcsak egyes műveket, hanem életpályákat is szembesíthető kritikai vizsgálat közelebb juttatná az alkotók egy részét, másrészt így válna lehetővé, hogy az igazán elütő művek és az igazán elütő törekvések markánsabb rajzot kapjanak. De van kritikusai türelmetlenség, és ezzel szeretnék még röviden foglalkozni. A fiatal írókkal kapcsolatban ez nagyon megfigyelhető, írók közül is vannak, az öregebbek közül, de főleg kritikusok, akik nagyon türelmetlennek tartják azt a figura-szegénységet, ami a fiatal prózáirók novelláiban észlelhető. Egy-két figurával dolgoznak, általában nagyon kevés, a művekben sztereotíppé váló helyzettel operálnak, és így tovább, és így tovább. Én itt ellene lennék a türelmetlenségnek. Azt is megmondom, miért. A felnőtt prózáirók, sikeres prózáirók is, érezhetően ilyen átrendeződés, korszakváltás, új helyzet felismerése és az abból való kiút keresése közben összebb húzzák a maguk ábrázolta világot. Inkább a mikrovalóság felé fordulnak átmenetileg, hogy azt mélyebben megismerhessék és abból a szélesebb valóság prototípusát kiáshassák. Akkor miért követeljük a pályakezdő fiatal írótól, hogy ő teremtsen összefüggő, sokfigurás alkotást, amiben szélesebb valóságot markol fel, amikor éppen a helyzet és a figurák bonyolulttá válása folytán egy-egy alak külső-belső körüljárása is próbára teszi a fiatal író. Itt türelmesebb lennék.

BODNÁR GYÖRGY: Én magam is fontosabbnak látom, hogy a kritikus vállalja-e teoretikus feladatát, és mellőzhetőnek, hogy az alkotó író mennyire szereti a teoretikus igényű kritikát. A kritikus csak akkor tud újat mondani a műről, ha az általa kiváltott élményeket átteszi fogalmi rendszerbe, amely elméleti-ideológiai mércéhez igazodik, s így alakítja értéktételeit. Koczás Sándor tehát végül is helyes irányban vitte tovább a gondolatmenetet, amit úgy lehetne összefoglalni, hogy a kritikus teoretikus tevékenysége akkor lesz harmonikus az alkotó irodalommal, ha a kritikus átérzi kettős kötöttségét. A kritikus a társadalmi valóságot kettősen érzékeli: mint társadalmi lény közvetlenül, és a művön keresztül, közvetve. A kritikus víziója vagy mondanivalója csak akkor lehet hiteles, ha ez a két kép egybeesik. Az olvasók és az írók azt a kritikát szeretik és becsülik, amely szuverén intézmény; nem pedig valaminek a leányvállalata. S e szuverenitás egyik feltétele a vázolt úton elérhető eredetiség az ítéletalkotásban.

BÉLÁDI MIKLÓS: Úgy látom, közeledünk a kritika szakmai problémáihoz. Eddig a kritika ideológiai szerepéről esett szó; arról beszéltünk, hogy a kritika a művészetpolitika része, a művészetpolitika orientáló eszköze. A kritika egyféleképpen lehet a művészetpolitika orientáló eszköze, hogyha szakmai hitellel végzi a maga munkáját. A szakmai hitel azon áll vagy bukik, hogy a kritikák és kritikusok

milyen értékrendet alakítanak ki az élő irodalom alkotóiról és folyamatairól. A művészetpolitikai szerepét úgy teljesíti jól a kritika, ha a műveket, irányzatokat, életműveket elemezve, az eredményeivel visszaigazolja azt, amit a művészetpolitika mint igényt az irodalom elé tár. Tehát nemcsak eltökéltségből, hanem önkéntelenül is találkoznia kell a kritika elemző megállapításainak a művészetpolitika kívánalmaival. Ezt a kritika úgy tudja elvégezni, hogy értékkiválasztó tevékenységet folytat, ez a szakmai hitel veleje. A kritikus nemcsak bíró, hanem az irodalomért, a jó művekért lelkesülő olvasó. A kritika belső problémáihoz tartozik, hogy a komoly bírálatnak három lépcsőn kell áthaladnia. Ahhoz, hogy a szerepének megfelelően, mindenekelőtt a művet le kell írnia olyan módon, hogy az a lehető legegzaktabb szinten mutassa be nekünk az illető művet, műveket, olykor irányzatokat, irányzatok problémáit. Ezután következnek az a mozzanat, amely nehezebb feladatot jelent: a hiteles leírás után a művet magyarázni, értelmezni, kommentálni kell. Ez sem a végső pont. Az értelmezés után következik végül a legkényesebb munka; az, hogy a leíró, értelmező réteget a harmadik, értékelő szintbe kell mintegy szintetizálnia. Ha a kritika jól látja el feladatát, akkor itt, ebben a szintetizáló tevékenységben tud visszakapcsolódni a művészetpolitika követelményeihez. Ez a hármas funkció a kritika ideális modellje, efelé kell törekedni. Mindez azt jelenti, hogy a kritika nemcsak az ideológia része, a kritika hozzátartozik a tudományhoz is. Tudományos megalapozottság nélkül legfeljebb napi feladatokat láthat el, s ez kevés, az ideológia is hosszútávra dolgozik. A kritikának is csak ez lehet a célja.

CZINE MIHÁLY: A kritika hatékonysága valóban ezen múlik, amit Béládi Miklós mondott. Ha igaz, hogy az irodalomtörténet a múlt kritikája, akkor az még inkább igaz, hogy a kritika a jelen irodalomtörténete. Kisebb igénnyel nemigen lehet közelíteni a jelenben megszülető művekhez, mint ahogy közeledünk a múlt irodalomtörténeti értékű műveihez. Ebből az is következik, hogy kritikát művelni az irodalom ismerete nélkül, az irodalomtörténeti folyamat ismerete nélkül, a rokonművészetek ismerete nélkül aligha lehetséges. S az ismeret egymagában még nem elég, erkölcs is szükséges. Ha egy kritika nem fedez fel értékeket, nem ismer fel értékeket, akkor voltaképpen nem is kritika. Akkor a funkcióját nem tudta teljesíteni. Felismerni értékeket, jelentkező új folyamatokat, tudatosítani az értékeket, beépíteni – ahogy Németh László mondja – a nemzeti köztudatba, az olvasó köztudatába, a művek mögé látóhatárt rajzolni, igényt fölkelteni az irodalom munkásaiban – mindmind a tudományosság fogalmához is kapcsolódik. A kritika tudományos hitelű, de egyben irodalomértékű is lehet.

SZABOLCSI MIKLÓS: Teljesen egyetértek azzal, amit Béládi Miklós és Czine Mihály mondtak. Úgy fogalmazva, ahogy Czine Mihály az elején mondta, hogy a kritika tulajdonképpen mozgó irodalomtörténet. Azt hiszem, hogy ebből az igényből, ebből a feladatból kiindulva veti fel az állásfoglalás is. Ehhez a munkához a kritikának biztos és szilárd fogalmakra, fogalmi rendszerekre kell támaszkodnia, és ezek a fogalmak leírók, egyszersmind elemzők, de ugyanakkor értékelők is. Ezért vetheti fel, ezért válik problémává, hogy a marxista esztétika néhány kidolgozott fogalma az utóbbi időben kiveszőben van, vagy nem eléggé használatos az irodalomkritikában. A kritika természetesen nemcsak elméleti felkészültség és igény, hanem emberi, erkölcsi magatartás igénye is. Minden mű kérdez tőlünk valamit. Van, aki már a kérdést sem hallja meg. Van, aki rosszul válaszol arra, amit a mű kérdez. Többfajta válasz is lehet egy-egy mű kérdésére természetesen, de nincs az a mű, amely valamire választ ne igényeljen. Ez a válasz értékelő válasz is, a tetszik-nem tetszik, a szép-nem szép, az értékes-nem értékes választ is magában hordja, de mindenképpen az igent és nemet, és ez a válasz egyszersmind elhelyező, folyamatban látó válasz is. Azt hiszem, hogy a kritika egyik legfontosabb feladata valóban az, hogy a jelenben élve is megpróbálja kitapintani a világirodalom, világművészet és a hazai, a magyar irodalom, magyar művészet legfontosabb áramlatait, irányzatait, mozgását. Akarattal mondtam ezt a kétfajta kitágítást, minden egyes mű, amellyel dolgozunk van, egyszers-

mind a világ művészetébe tartozik, és minden egyes mű egyúttal a magyarországi szellemi életnek nemcsak irodalmi, teljes körébe is beletartozik. No, ebben a világtörténelmi méretű mozgásban elhelyezni a művet bizonyos irodalmi áramlatok, irányzatok *megnevezésével* lehet, és én ezért gondolom, hogy a szocialista realizmus oly sokat tárgyalt, oly sok országban vitatott és nálunk is sok vita középpontjában álló terminusa megtisztítva a ráarakódott dogmatikus, szűkkeblű értelmezésektől, alkalmas lehet arra, hogy a mi irodalmunk átalatokat – Garai Gábor, Simon István, Dobozy Imre által – említett legfontosabb közéleti vonulatát jelezze. A szocialista realizmust, hogy csak egy mondattal utaljak erre, ma már nem úgy látjuk, mint egy szűkkörű, csak párttag írók által, merev kánonok szerint alkotott művek sorát. Hanem mint egy világirodalmi és minden egyes nemzet irodalmában újból és újból megjelenő áramlatot, amely jelentős művekből áll össze, és amelynek határait, kritériumait a mozgó valóság és az irodalom mozgása is mindig alakítja. Mi itt Magyarországon talán nem teljes sikerrel, de megközelítőleg időről időre megpróbáltuk megragadni, hogy mit jelent a szocialista realista irodalom ma nálunk, és ebben a munkában jutottunk el azokhoz a meghatározásokhoz, amelyek a magyarországi szocialista realista irodalmat a valóságot vallató jellegűnek, kérdező jellegűnek tekintették. És ennek a munkának során jöttünk rá arra, hogy a magyarországi szocialista realista irodalom többfajta megközelítési módot és stílust is magába foglalhat. Nem folytatnám tovább; de úgy hiszem, hogy a szocialista realizmus ebben a tág és új értelmezésben alkalmas a folyamatmegjelölésre, irodalmi egységesítésre is, és értékelésre.

BODNÁR GYÖRGY: Mostani időnk lejárt, de beszélgetésünk második részében tovább bogozhatjuk majd a kritika gondjait és lehetőségeit. Most anélkül, hogy összefoglalnám mai beszélgetésünket, csupán utalok rá, hogy igyekeztünk körüljárni a jelenlegi kritikai viták lényegét, jeleztük e viták összefüggését a jelen általánosabb problémáival és néhány alapkérdéssel. Vizsgáltuk a kritika és az ideológiai szféra viszonyát, a kritika és az élő irodalom kapcsolatát, és végül a beszélgetés azt a fontos elvet szögezte le, hogy a kritika csak akkor tudja betölteni igazi szerepét, ha tudományos igényű és tudományos eszközökkel közelít tárgyahoz. Ezzel zárom mostani beszélgetésünket – remélve, hogy a következő alkalommal már kijutunk az elvont gondolatok közegéből, amelyek nélkül, persze, gyakorlati gondjaink sem elemezhetők.

II. rész

KOCZKÁS SÁNDOR: Előbbi beszélgetésünkben elsősorban arról volt szó, hogy az irodalom mennyiben ideológia, az irodalomkritika mennyiben közvetíti az irodalom ideológiai mozzanatait, s arról, hogy az irodalomkritika feladatát igazán úgy képes ellátni, ha tudományos felkészültségre, bázisra építi a maga véleményét. Az első beszélgetésünk alkalmával is gyakorta előfordult, hogy az élő irodalom, a közvetlen, aktuális problémák irányába haladt a gondolatmenet. Éppen ezért arra gondoltunk, hogy most elsősorban a kritika és az irodalom kapcsolatát, a kritikának az eleven irodalmi életben való jelenlétét, szerepét vizsgáljuk, kutatnánk. Az első kérdéscsoport, amit meg szeretnénk beszélni, hogy mennyiben kapcsolódik a kritika az eleven, valóságos irodalmi folyamathoz, mennyiben feladata a kritikának az, hogy az irodalom új jelenségeit vegye figyelembe.

CZINE MIHÁLY: Gondolom, ez a leglényegesebb kérdés. Mert a kritika nem lehet csak elvek gyűjteménye, nem lehet csak hivatkozások gyűjteménye. Ha nem arról beszél, ami az irodalomban van, ha nem a művekre, nem az alkotói folyamatokra figyel, akkor voltaképpen eltévesztette a célját is. Hadd ismételjük, amit az utóbbi vitánkon már mondtunk: a kritika a tudomány eszközeivel él; tudomány is. De nemcsak tudomány, irodalom is. Tudományos jellegű, nem egyszer előre is láthat – erre volt már példa. Ady – noha nem kritikát kívánt írni – kitűnő kritikai

érzéssel vette észre például Móricz Zsigmond jelentkezésekor, hogy erről a tájról kell a megindult magyar intellektuális forradalomnak vitézeket kapnia. S csakugyan onnan jöttek: Jászi Oszkár, Madzsar József, Tersánszky Józsi Jenő, Kaffka Margit. Folytatnám tovább is: Németh László kiszámította a húszas évek végén, hogy a magyar irodalomban merre tűnhetnek fel új csillagok. Illyés Gyulára felfigyelt itthon, Tamási Áronra Erdélyben, Pap Károlynak a novellisztikájában is meglátta azt a lényegesen újat, ami eddig hiányzott a mi irodalmunkból. A tudományos jellegét igazán nem tagadnám hát a kritikának, sőt, még hozzátenném – amit közben meg is mosolyoghatunk talán –, hogy időnként jövőbe is láthat, előre jelezhet bizonyos folyamatokat, amelyek valószínűleg bekövetkeznek. Vagy bekövetkezhetnek. Még egy példát hadd hozzak. Pl. a felszabadulás utáni időben ki lehetett számítani Juhász Ferenc, Nagy László, Simon István és mások jelentkezését, ama bizonyos fényes szellők karján. Mégis azt mondanám: ha csak tudomány volna a kritika, igen kevés volna a hatása. Kritikusok írhatnának kritikusoknak. A kritika irodalom is, az irodalomnak is része. S az irodalom is gazdagodhat a kritikával. Mert egy mű nemcsak az, ami a műben benne van, hanem az is, amit a kritika, illetve a kritikák rétegről rétegre, időről időre mondanak róla. Balzac művei pl. nemcsak annyit jelentenek, amennyit azok tényleges értéke. Nem egy Balzac-regényben akár olyan részleteket is megfigyelhetne a mai olvasó – ha nem tudná, hogy kicsoda Balzac –, amiket a ponyva közelébe sorolhatna. De tudjuk, hogy az *Elveszett illúziók* írója, s bármelyik Balzac-művet olvassuk, ez is benne van a tudatunkban. A *János vitéz* sem csak annyit jelent, amennyit jelentett megírása idején, hanem azt is, amit azóta, több mint száz esztendő óta az irodalomtörténészek, az írók, a kritikusok mondtak róla. Ez volna az egyik alapvető dolog, amit mondani szeretnék: a kritika az irodalomnak is része. S ebből az is következik, hogy művek nélkül nincs igazában kritika. Amikor egy irodalmi élet gazdag és színes, akkor többnyire a közepes kritikusok – idézőjelben mondom, bántás szándéka nélkül – is felfigyelhetnek jelentős dolgokra, érdemes művek gondolatát közvetíthetik. Ebből következne az is, amit az elmúlt alkalommal többen is próbáltunk megfogalmazni, hogy igenis, a kritika feladata, hogy az irodalom életének az ismeretében beépítse az irodalom által fogalmazott gondolatokat a köztudatba. Feladata, hogy látóhatárt rajzoljon az egyes írók munkálkodása mögé. Feladata, hogy próbálja megfogalmazni azokat a tendenciákat, amelyek az egyes művekben, külön-külön vagy inkább még csak észrevétlenül vannak jelen. Feladata a kritikusnak – Németh László szavait hadd idézzem –, hogy épüljön be az irodalom templomába Kőműves Kelemennéként. E nélkül a szolgálat nélkül, illetve az erre való készség nélkül nem is születhet olyan kritika, amelyik hatékony lehet.

KOCZKÁS SÁNDOR: Tehát nem baj, ha a kritikus szépen ír és az sem baj, hogyha olyan magatartás jegyében szól, amely elsősorban az irodalomnak próbál utat nyitni, tehát – hogy megint Ady szavait használjuk – egy kicsit faltörő kos is, új irányzatok, új gondolatok érdekében.

CZINE MIHÁLY: Igen. A szép írás valóban csak részprobléma. Nem feltétlenül író a kritikus, nem kell feltétlenül arra törekednie, hogy szépiró színezete legyen az írásának. De arra igen, hogy magatartásában, az élet iránti érzékenységében, a dolgokkal való szembenézésében és kérdezni tudásában valóban az irodalomhoz tartozzon az, amit kritikáiban szeretne csinálni.

KOCZKÁS SÁNDOR: Nem jár azonban ez együtt azzal, hogy bizonyos személyesség, tehát a kritikus magatartás személyessége olyan mértékig befolyásolja az írást, amely éppen az előbb megállapított tudományos jelleget módosítaná?

BÉLÁDI MIKLÓS: Nyilván a két oldal – tudományos jelleg és személyes érdekelttség – között létezik egyensúly, legalábbis létrejöhet közöttük egyensúly. Czine Mihály azt mondta a múlt alkalommal, hogy a kritika a jelen irodalomtörténete. Ezt

meg lehet toldani azzal a gondolattal még, hogy a kritikának az élő irodalom változó közegében kell működnie. Amikor tehát ítéletet alkot, nem mindig támaszkodhat előzményekre. Meg kell látnia az újat, észre kell vennie az értékeset, és ezért még akkor is szót kell emelnie, ha ez olykor a körülmények összejátszása folytán nem mindig könnyű és egyszerű. Ezzel azt akartam mondani, hogy mindamellett, hogy a kritika a tudomány, az ideológia és az irodalom része, legalább egy mondat erejéig emlékezzünk meg arról, hogy a kritika ugyanakkor autonóm emberi tevékenység és kifejezés. A kritikának megvan a maga külön világa, külön értékrendje és törvényszerűsége. S még hadd tegyek hozzá ahhoz néhány szót, amit az előbb Czine Mihály mondott. A kritikának a létéhez a személyes jelleg éppen úgy hozzátartozik, mint ahogy az irodalomhoz természetszerűen tartozik. Az irodalmi mű az író egyéni tapasztalatait, ítéleteit, vízióit tartalmazza, sűriti össze. A kritikában szintén benne van az egyéni tapasztalat az irodalomról, az irodalmat létrehozó korról, annak jelenségeiről, tendenciáiról, a hagyományokról és így tovább. A kritika tehát mindig tükröz egyéni világgépet. Ennek az egyéni világgépnek egyik fontos összetevője a morális motívum, amelyről Czine Mihály beszélt az előbb, ami annyit jelent talán, hogy a kritika nem csupán a bíró tisztét tölti be, hanem a szakszerűen képzett olvasóét. Még hozzá az olyan olvasóét, aki – hogy úgy mondjam – együtt izgul az irodalommal.

Jó lenne, ha mindezt, amiről eddig beszéltünk, megnéznénk a gyakorlat oldaláról is. Megkértem Ilia Mihályt, a Tiszatáj szerkesztőjét, mondja el, mit jelent lapjának hétköznapijaiban a kritikai rovat munkája, a kritikai tevékenység?

ILIA MIHÁLY: A Tiszatáj szerkesztősége úgy véli, hogy van néhány egészen nagy témakör, amire a folyóirat kritikai rovatának figyelni kell. Ezek közül az egyik legfontosabb az, hogy a fiatal írónemzedéknek, fiatal költő-nemzedéknek, az induló íróknak műveit, első köteteit nem egyszerűen recenzióval kell elintézni, hanem az irányzatoknak, világszemléletnek az aspektusából kell szemlélni ezt a fiatal irodalmat, tehát erről nem recenziót, hanem összefoglaló műveket, nagyobb tanulmányokat kell közölni, akár úgy, hogy egyszerre több fiatal író művét vonjuk össze és ezekről egy tanulmány keretében számolunk be. Meg is indítottunk már egy ilyen sorozatot. Egy másik mozzanat, ami a szerkesztés gyakorlatában rendkívül fontos lehet és ötletadó, az, hogy a ma élő jelentős magyar íróknak, a nagy életműveknek vagyunk kortársai, de nincsenek összefoglaló munkák ezekről az életművekről. A másik gond a szerkesztésben az, hogy a kritikai állásfoglalás nyíltan kimondja: a marxizmus alapján az irodalmi műveknek különféle kritikai megközelítései lehetségesek. Ez nagy lehetőséget biztosít a kritikai munkában arra, hogy a stílusirányzatban elég gazdag mai magyar irodalmat a kritika is ennek a gazdagságnak megfelelően értékelje. Tehát a kritikában is legyen meg az az irodalmi gazdagság, amely az élő irodalomban megvan. Szerencsésebb nemzeteknél egészen távoli stílusirányzatok megférnek egymás mellett, az értékek elismerésével. A mi kritikai életünkben, sajnos, gyakran van olyan gyakorlat, hogy az egyik kritikai irány vagy kritikai álláspont kizárja a másikat. Ez bizonyos értéksökkenéssel jár, mert nem biztos, hogy csak rosszat zár ki, hanem bizonyos értékeket is kizár az össz-magyar irodalomból. A szerkesztési gyakorlatban úgy látszik, a mi kritikai gyakorlatunkban, kritikai írásokban, önkritikusan is hadd említsem ezt, van valami szeretetlenség a művekkel szemben, a könyvekkel szemben. Van egy mechanizmusa a kritikairásnak, amikor a rovatvezető, a szerkesztő kiadja a kritikusknak a könyvet: írjal róla. Nem is nagyon gondolja meg, hogy ez a könyv a kritikus stílusához, műveltségéhez, tájékozottságához illik-e? Így aztán a kritikairás bizonyos ad hoc jellegű. A Nyugatra vagy a nagy folyóiratoknak a kritikuskárdájára gondolok, s az jut eszembe, hogy egy-egy kritikusknak megvolt az az írói köre, amelyben nagyon otthonosan mozgott, és még akkor is, amikor nagyon szigorú bírálatot mondott a műről, érződött benne, hogy szeretettel viseltetik a mű iránt. Az író iránt. Nem kíván sérteni, csak elvi vitába bocsátkozik a művel. Ezt a bizonyos szeretethiányt érzem kritikai életünk némely mozzanatában.

BÉLÁDI MIKLÓS: Elfogultság kell a kritikához, szenvedély, és gondolom, az írók a kritikában ezt megfelelő módon becsülik is, még akkor is, ha nem értenek vele egyet.

DOBOZY IMRE: Azt hiszem, az írók igazán két vonást tisztelnek a kritikában. A jó elfogultságot és a tárgyilagosságot. Ez a kettő együttvéve persze csak akkor lehetséges, ha a kritikus szuverén alkotó, vagyis kapcsolódik ugyan az irodalomhoz, a saját tudományához, ahhoz a műfajhoz, amit éppen művel. Hozzátevé, hogy én nagyon széles skálájúnak tartom műfajok tekintetében a kritikai tevékenységet, és nagyon sokféle szintet el tudok képzelni benne, nemcsak mint létezőt, hanem mint szükségeset és elfogadhatót is. Persze az igazi mondanivalóval, tartalommal fölruházott kritika rendszerint megfelelő színvonallal jelentkezik. De a szuverenitást mindenek fölött valónak tartom, mert egy nem szuverén kritikus a művet, a benne rejlő új revelációkat, tartalmakat, jelenségeket, új emberi kapcsolatokat fáradságosan fel tudja ugyan fedezni vagy meg tudja ismerni azt, amit az író felfedezett, de erről nem önálló, nem saját, nem egyéni, nem félreismerhetetlenül egyszemélyi véleményt mond, hanem valamilyen véleményt, és ez a valamilyen vélemény, amiből a kelletnél – azt hiszem – több van a piacon, ez nem meggyőző, nincs elég hitele, és így tovább, és így tovább. A szuverenitáshoz hozzátartozik az is, hogy a kritikus legyen szuverén elvileg, világnézetiileg, vagyis legyen határozott, kialakult meggyőződése, és ez a meggyőződés a kritikát olvasó emberek számára a kritikus működés folyamán felismerhetővé, tudottá válik. Míg ha ugyanaz a kritikus irodalmi jelenségek megmérése, művek mérlegre tévése közben más és más mércét, más-más értékrendet, ugyanazon jelenségek más belső értékelését használja, akkor hiteltelenné válik. Ugyanilyen fontosnak tartom – a szuverenitáshoz tartozónak is –, hogy a kritikus legyen birtokában azoknak az eszközöknek, amelyekkel a leginkább ki tudja fejezni a művekről vagy törekvésekről alkotott mondanivalóját. Itt messzebb mennék olyan vonatkozásban, ahogy én a jó kritikát, az igazán revelatív, az igazán összefüggésekben gondolkodó, folyamatokat mérlegre tenni tudó, az irodalmi processzusból bizonyos konzekvenciákat előre is kiszámítani tudó jó kritikát azt csak úgy tudom elképzelni, ha az komponáltságában, a már említett feltételeken kívül, eszközeiben, nyelviileg oly hajlékonyságot, rugalmasságot, kifejezőkészséget tud elárulni, ami már művészet. Én itt nem akarok régi példákhoz visszakanyarodni, mert a magyar reformkortól, vagy azt megelőzően egy csomó olyan kritikust tudnánk mondani, akik ilyen színvonalon, ilyen szenvedéllyel, író-művészként is művelték a kritikát. Vannak itt élő példák is, van olyan is, aki író is meg kritikus is egyúttal, legjellemzőbb példa erre talán Illés Endre, aki semmivel sem kevésbé magas írói szinten fejt ki kritikus tevékenységét, mint ahogyan megírja novelláit.

SZABOLCSI MIKLÓS: Hadd szóljak közbe egy pillanatra, ahogy elhallgatlak benneteket vagy elhallgatom önmagunkat, mindez gyönyörűen hangzik, de a gyakorlatban azért van... Hadd mondjam meg, hogy mire gondolok: két dologra utalnék csak. A festészetben szokás használni ezt a szakkifejezést: skurcz, ami mondjuk Mantegna híres Krisztus-képeivel – mint a leghíresebb skurcz-, azaz rövidülés-példával – van kapcsolatban. Ha közelről nézek egy testet, egy alakot, egy tárgyat, akkor az arányok megváltoznak és teljesen másfelé futnak a vonalak, hát ilyen skurccsal dolgozunk mi, mert minél rövidebbek az időszakaszok, annál inkább torzulnak az arányok. Ezt nem azért mondtam, hogy lerázzam a feladatot, csak sajátos nehézségeire utalok. És a másik: a szépen írni? Itt megint két igény ütközik egymásnak. Hadd mondjam meg, hogy a fogalmilag pontosan írni igénye, követelménye sokkalnál úgy jelentkezik, hogy élvezhetetlen fanyelven írnak, olyan szakkifejezésekkel tüzdelik meg a szöveget, amelyet még a legközelebbi kollega sem ért.

KOCZKÁS SÁNDOR: De ebbe nem szükséges belenyugodni...

SZABOLCSI MIKLÓS: Nem szükséges belenyugodni, csak arra a nehézségre akartam utalni, hogy viszont sokunknál egy-egy szép fordulat vagy egy-egy kép elfedi a tiszta vonalakat, elfedi a tiszta gondolatot. Itt van előttünk Németh László példája; én is egyetérték Czine Mihállyal abban, hogy a két világháború közti magyar kritikában Németh László a példa arra, hogy lehet folyamatokban gondolkodni, hogy lehet nagy vonalakat megrajzolni, de Németh László szolgai követése, utánzása azért is veszélyes, mert aki nem az övéhez hasonló gondolattal, intellektuális feszültséggel teremti meg a képeit, annál ezek üresen pufognak el. Képzavar, vagy tetszelgő játék Németh László vagy más esszéista modorában az egyik oldalon; a szürke, unalmas szaknyelv a másik oldalon – ez az, ami még a színvonalasabb kritikusokat is fenyegeti. Igaz, ezek csak műhelydolgozók, de az olvasót is érintik.

BODNÁR GYÖRGY: Még egy idézettel meg tudnám toldani ezt a gondolatot. Halász Gábor – Németh László kortársa és a kornak ugyancsak kiváló kritikusa – úgy fogalmazta meg (és ezzel, gondolom, saját stílusát is jellemezte), hogy a szép stílus a pontos kifejezés. Szerintem ez jó alapelv, de pozitív programban megfogalmazva hiába keressük azt a szintézist, amiről itt Koczás Sándor, Béládi Miklós és Doboz Imre beszélt. Ezért megpróbálom negatív képpel felvázolni ezt a vágyott szintézist.

KOCZÁS SÁNDOR: Rögtön visszaadom a szót Bodnár Györgynek, de engedje meg, hogy Dobozy Imrének a befejezést lehetővé tegyem, minthogy itt egy nagyon érdekes kérdés körül vita támadt, viszont nem fejezte be még a gondolatát...

DOBOZY IMRE: Lehet, hogy hozzá is segít a negatív példád előillusztrálásához. Tudniillik én a szuverenitással kapcsolatban egy példát kívántam volna fölvetni, az pedig, úgy érzem, hogy nagyon fontos, égető, megoldandó problémája a mi kritikai életünknek. Világosan látni, világosan fogalmazni, és lehetőleg szépen fogalmazni, ezt a követelményt állítottuk föl; a világosságot világnézeti, esztétikai, műismereti értelemben gondolva, a szépen fogalmazást irodalmi értelemben. Hogy ezek hogy foghatók össze a kritikai alkotás mindennapjaiban, az persze nem könnyű dolog, de hogy mennyire szükséges itt a pontosság, és lehetőleg az érthető pontosság, azt én azért is nagyon izgalmas kérdésnek tartom, mert részben a pontatlanságban rejlő látens homályosságok eleve lehetővé teszik mítoszok keletkezését, bizonyos alkotók körül. Különösen akkor, ha ezeket a homályosságokat a kritikus még akarja is. És sokkal nehezebbé teszik azt, amit mi úgy hívunk, hogy a mítoszok, vagyis a rossz mítoszok lerombolása, ami pedig elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy egy irodalmi élet alkotóit és jelenségeit a maguk reális értékrendjében nézzük. Mítosz és presztízs, ez a két dolog, amit véleményem szerint a lehetséges mértékig ki kell iktatni a kritikai tevékenységből.

KOCZÁS SÁNDOR: Úgy érzem, hogy itt a korábbi beszélgetésünk és a jelenlegi között – legalábbis látszatra – egyfajta ellentmondás keletkezett. Most nagyon hangsúlyoztuk a személyest, a szuverént, a szubjektívet, korábban, beszélgetésünk első menetében az objektívet, a valóban pontosat, a megfelelőt, a tudományosan igazat.

BODNÁR GYÖRGY: Határozzuk meg, hogy mit dobunk ki a hajóból. Jó dolgot ne dobjunk ki. Például (és ezért mondom, hogy negatív példával könnyebb a vágyott szintézist illusztrálni) a szubjektivizmus, a személyesség két jelentését, a történeti és az általános jelentést külön kell választanunk. A szubjektivizmus történelmi fogalom is. A századelőnek ismeretelméleti hitvallása volt a szubjektivizmus. Ez határozta meg az impresszionista kritikát, amit Oscar Wilde kodifikált híres könyvével (*A kritikus mint művész*) és aminek az elveit mások teoretikus szinten is megfogalmazták. Ennek az volt a lényege, hogy követői nem hittek a valóság megismerhetőségében, hanem – ahogy az egyik magyar impresszionista kifejezte – „az én kulcslyukát” te-

kintették egyetlen megközelítési útnak. Tehát ezt az ismeretelméleti szubjektívizmust kell kidobni a hajóból, viszont meg kell tartani azt a szubjektívizmust, amely föltételezi a személyiség jelenlétét a kritikai tevékenységben. A személyiség átmeneti fogalom a társadalmi és az egyedi között, és hozzátartozik a társadalmi tapasztalat integrálása, a kultúra s mindaz a tudatos elem, amiről eddig beszéltünk. Mindez a személyiség közvetítésével fejeződik ki, és éppen a személyiség mozzanata az, amely a szükséges egyensúlyt meg tudja teremteni a tudományos igény és a szubjektív megközelítés között.

KOCZKÁS SÁNDOR: Simon István szeretne viszont ehhez szólni, aki költő, de ugyanakkor gyakorló kritikus is.

SIMON ISTVÁN: Mindig úgy éreztem, hogy az igazi jó kritika valamiképpen folyton kontrolláló kontrasztja kell hogy legyen az élő irodalomnak. Nem tudom, érthető-e mire gondolok? Hogy úgy érezzük, jó úton jár, a folyamatos élet-problémákhoz való viszonyát tudja megteremteni illetve megrajzolni, érzékeltetni az igazi jó kritika. Van még itt egy másik probléma, ami fölmerült a vita közben bennem. Vajon hogy is néz ki irodalomtörténetileg ez a kérdés, mindig jó azért ilyen értelemben is gondolkodni. Dobozy Imre említette a reformkort, ha jól emlékszem; rögtön Kölcsey jutott eszembe, aki olyan korszakban kezdett íróként kritikát írni, amikor nem volt megérve még erre a korszak ízlése, tudata, felfogása. Gondoljunk csak arra: Csokonai-kritikájának milyen visszhangja volt, nem szólva Berzsenyi-kritikájának nagy ellenszenvet kiváltó hatásáról. Mégis mennyire igaza lett Kölcseynek, aki nélkül a reform-nemzedék ízlése, nemzeti tudatteremtő törekvése valószínű, hogy nem gyorsult volna annyira föl, ha a húszas évek előtt, vagy a húszas évek körül ezek a nagyon jelentős, teoretikusan is hallatlanul jó írói kritikák nem jelentek volna meg. Van még egy dolog, ami közben felmerült bennem. Ha már tárgya az irodalomkritikának az élő irodalom, tehát maga a folyamat is, akkor megvan a kritikának a lehetősége, hogy ahogy színesedik, irányokra bomlik maga az irodalom, éppen a kohéziós erő, teremtő erő legyen ezek között az irányzatok között. Úgy gondolom, amikor egyes író-kritikus – magamat se vonom ki ebből a kategóriából – a maga világképét és életérzését védi a kritikai álláspontjában, ez nem negatív jelenség, hanem talán fogódzót is adhat olykor a hivatásos kritikának ahhoz, hogy most a kritika pedig a másik oldalról közelítse meg ugyanazt a jelenséget vagy művet, amellyel az író-kritikus vagy a költő-kritikus szembetalálkozott.

GARAI GÁBOR: Sokan azt gondolhatják, ha a hivatásos kritikusnak van némi joga a szubjektivitásra, akkor az író vagy a költő-kritikus még inkább szubjektív. Válaszom erre az, hogy igen is, meg nem is. Ugyanis arra mi semmiképp sem vállalkozhatunk, ami a hivatásos kritikusoknak viszont egyes esetekben kötelessége, hogy besoroljunk, rangsoroljunk pályatársakat. Tehát amikor én egy másik költőről írok, akkor magam számára keresem azt a tanulságot, amit az ő költészete nekem nyújt, megpróbálom költészetének titkát fölfejtetni és ezzel hozzásegíteni esetleg a kritikám olvasóját is ennek a titoknak a megfejtéséhez. De tanulmány-igénnyel, nem besorolás- vagy rangsorolás-igénnyel, ehhez nincs jogunk, úgy érzem, nekünk, pályatársaknak egymás műveivel. Másfelől viszont teljes mértékben elismerem a hivatásos kritikusnak azt a jogát, hogy egy bizonyos költőcsoporthoz csatlakozzék, annak a működését figyelje mindenek előtt, annak a felvirágzásáért küzdjön, legyen faltörő kosuk, ahogy már valaki mondotta, hát nem kicsi, lehet nagy faltörő kos is. Ezt a jogukat elismerem, de úgy érzem, hogy mi, költők, ha más költőkről írunk, akkor tulajdonképpen azért fordulunk a pályatárs költészete felé, mert az valami olyasmit tud, amit én nem tudok. Tehát amikor én írtam Illyés Gyuláról vagy Vas Istvánról, Kasák Lajosról, Juhász Ferencről – talán a rövid névsor is mutatja, hogy nem stílusban vagy irányzatban hasonlókra –, pontosan azért írtam és azért foglalkoztam velük, mert számomra olyan rejtélyt tudtak, ami engem gazdagított, és úgy éreztem, hogy talán az írás által ebből a gazdagodásból át tudok adni valamit másnak. Valahogy

ebben a szellemben adtam talán nemsokára már megjelenő kis recenzió- vagy kritika-kötetem címéül azt, hogy „Elférünk a földön”.

BODNÁR GYÖRGY: Ehhez az „elférünk”-höz szeretnék egy teljesen más irányból hozzászólni. Az az érzésem sokszor, és most itt a beszélgetésen is: a kritika fogalmát, a kritika műfaját, létformáját mintha szűken értelmeznénk. Természetes, hogy elfér az író szubjektív vallomása és a teoretikus irodalomtörténet igénye, de ezen túl is, azt hiszem, hogy a kritikát sokkal szélesebbnek, sokrétűbbnek, többfajta módon élnek kell felfogni, mint szoktuk. Véleményem szerint kritika nemcsak a tanulmány, a folyóiratokban kinyomtatott esszé, a napilapok recenziója, hanem kritikai szerepet tölt be a könyvtárosoknak szóló ajánlás, a pedagógusok számára szóló könyvismertetés, és nem utolsósorban – beszéljünk itt arról, ahol ülünk – a tömegkommunikációs eszközök, a rádió és a televízió sokirányú, sokfajta irodalomismerető, irányító, bíráló működése. Úgy hiszem, semmi arisztokratizmus nem lenne helyénvaló, egyik műfaj sem magasabbrendű, mint a másik. Van persze bizonyos belső tagozódás, egyik feladat sem kisebb, mint a másik, és ha a kritika egyik végső célja nemcsak az irodalmi folyamat irányítása, hanem nagyon nagy szót használok: egy közösség, a nemzet szellemi tudatának gazdagítása, vagy egyszerűbben szólva a közönség informálása és irányítása, akkor a kritikának ezt a sokféle arcát, sokféle eszközét, sokféle módját kell tekintetbe vennünk. És valljuk be, hogy végső célunk mégiscsak az olvasó, a közönség, illetve a közösség nevelése.

CZINE MIHÁLY: A sokféle kritika jogosultságát valamennyien elismerjük. De a különféle formájú kritikák tartalma miért lenne ellentétes? Amit megírnak a folyóiratok, azok hatását vajon nem különbözteti-e például időnként a televízióban vagy a rádióban elhangzó műsor? Vagy fordítva. Amit a televízióban és a rádióban hallanak egyik napon, vajon a folyóiratokban és a napilapokban olvassák-e a megfelelő írásokat? Nem a vitát zárnám ki természetesen. El tudom képzelni, hogy ugyanarról a műről más-más elképzelése és ítélete legyen más-más kritikusként. A hiba akkor van, amikor nincsen gondolat valamelyik kritikának mondott, vagy kritikai igénnyel írott vagy elhangzó szövegben, vagy olyan benne a gondolat, amit semmi sem igazol. És ez is elő-előfordul. Itt vetődik fel szomorú kérdésünk, hogy milyen a kritika hatása igazában. Nemrég néztem egy statisztikát. Arról beszélt, hogy a könyvolvasók milyen ajánlások után vették kezükbe a könyveket: a könyvtáros biztatására, vagy a televízióban látta, vagy kritikát olvasott. Legkevesebben a kritika nyomán vettek könyvet a kezükbe. Ez azonban nemigen nyugtalaníthat bennünket, mert sok más úton, áttételeken keresztül mégiscsak hatása van annak, amit a kritika okosan megfogalmaz és közvetít.

SZABÓ B. ISTVÁN: Czine Mihály még előbb azt mondta, hogy valójában művek nélkül nincsen kritika. Talán meg is lehetne fordítani: kritika nélkül nem léteznek – legalábbis a közvéleményben – művek. Vagyis senki sem olvas úgy egy könyvet, senki sem néz úgy egy televíziós játékot, hogy ne lenne róla kritikai mondanivalója. Azt hiszem, azt senki sem tagadhatja, hogy a legutolsó időszakban, a legutóbbi évtizedben olyan méretekben váltak tömeges közönségsikerré művek, műalkotások, amilyenre példa a korábbi évtizedekben, évszázadokban Magyarországon sohasem volt. Én azt hiszem, hogy körülbelül ennek megfelelő arányban növekedett azoknak a száma is, akik egyáltalán műalkotásokról, irodalmi, színművészeti vagy egyéb alkotásokról valamilyen módon véleményt mondtak. Ilyen értelemben kritikuskok. Ez persze nem hivatásos kritika, nem is tévesztendő össze a tudományosan fölverteztett kritikával, de érdemes figyelni arra, hogy ez a köznapi kritika sohasem mulasztja el, hogy a hármas feladatot teljesítse: összeméri az elvek, az olvasott vagy látott mű és a valóságban tapasztaltak közötti összefüggéseket. Elvek, művek, valóság összemérése a hivatásos kritikának is mindig feladata volt, de sajnos, gyakran tapasztalhatni, hogy elkerüli vagy elködösíti ezt a feladatot. Ha így fogjuk fel a kritika szerepét, akkor véleményt mondani, ítéletet mondani is tanít a kritika. És ha pedagógusok, könyvtárosok, a közművelődés munkásai olvassák a szakszerű és elvszerű kritikát,

és rajtuk keresztül ez tovább áramlik, azt hiszem, hogy ez a demokratizmusnak, a szocialista demokratizmusnak is fontos iskolája lehet. Egyáltalán nem mindegy, hogy ha egy televíziós filmet megnézik emberek, és közülük néhányan kíváncsiak lesznek arra – a maguk véleményének az igazolását, vagy a maguk homályos érzésének a pontosabb megfogalmazását igényelve –, hogy a holnaputáni újságban hogyan írnak arról, hogy milyen érvek, milyen érdekek alapján, milyen értékelési szempontok alapján vezeti rá a kritikus a közönséget egy műnek a teljesebb, a mélyebbre hatoló megismerésére.

SIMON ISTVÁN: Az előzményekből és Szabó B. István mostani felszólalásából is kiderült az, hogy az ízlésvilág nálunk még rendkívül tarka. Ez a „még” történetileg, nem napi értelemben értendő, és ezért valamit nagyon fontosnak éreznék a kritika további tevékenysége szempontjából. Jelenleg az a helyzet, hogy általában a kritika – egészen csekély kivételtől eltekintve – egy bizonyos képzettségű, nem akarom az elit szót használni, de egy bizonyos képzettségű közönséget kíván informálni. Ez vonatkozik nagyrészt még a napilapkritikákra is, nemcsak a folyóiratkritikákra. És az ízlésvilágunk lentebbi tagozódásához, azokhoz, akiknél szintén – enyhén fogalmazok és a szintént használok a nagyon helyett – szükség lenne bizonyos eligazításra, ilyenfajta kritikák már nemigen születnek, nem is igen jutnak el ezekhez a rétegekhez. Pedig van közvetítőeszköz, itt vannak a tömegtájékoztató fórumok: rádió, televízió, ott nem kell hosszú magyarázat ahhoz, hogy egy könyvre felhívják a figyelmet, egy elkötelezett, izgalmas, új mondanivalójú filmre, tévjátékra és így tovább... Úgy érzem, hogy szűk rétegnek ír a kritika ma, és ha vállalni akarja – én pedig a kritikusok részéről személy szerint eléggé érzem ezt a vállalniakarást – népművelői feladatát, nemcsak az ítéletmondást a művek felett, akkor törekednie kell arra, hogy fokról fokra eljussunk egyre mélyebb rétegekig. Akkor is, ha tudjuk, hogy ez az eljutás és ennek az eljutásnak a hatása csak nagyon hosszú idő múlva lesz érzékelhető.

KOCZKÁS SÁNDOR: Mai beszélgetésünk elsősorban kritika és irodalom kapcsolatát vizsgálta, azt, hogy mennyiben szerves része az irodalmi életnek a kritika és hogyan, és miképpen befolyásolhatja az irodalmi folyamatokat, sőt – mint Czine Mihály ezt megfogalmazta –, egy kissé a jövőbe is lát, egy kicsit futurológia is, ha folyamatokat, tendenciákat akar mérni. De hozzátartozik az irodalom és kritika problémához az – a vita is szükségképpen erre vezetett –, hogy a kritikára a közönségnek is szüksége van. Nemcsak az irodalomnak, a tudománynak, az ideológiának, a kritikusoknak, az íróknak, hanem a mindennapi embernek is. Bárki, ha megnéz egy művet, elolvas egy alkotást, akkor óhatatlanul kritikát mond, ha legfeljebb annyit, hogy nem tetszett, legfeljebb annyit, hogy ez szép volt. A kritika szép hivatása, hogy ezt a mindennapi bírálói tevékenységet is segíthesi, fejleszthesi, az emberek ízlését alakíthatja. S így részt vehet – közvetett módon – a szocialista tudatformálásban, amely az egész kulturális-ideológiai tevékenységnek legfőbb célja.

Füstszagú

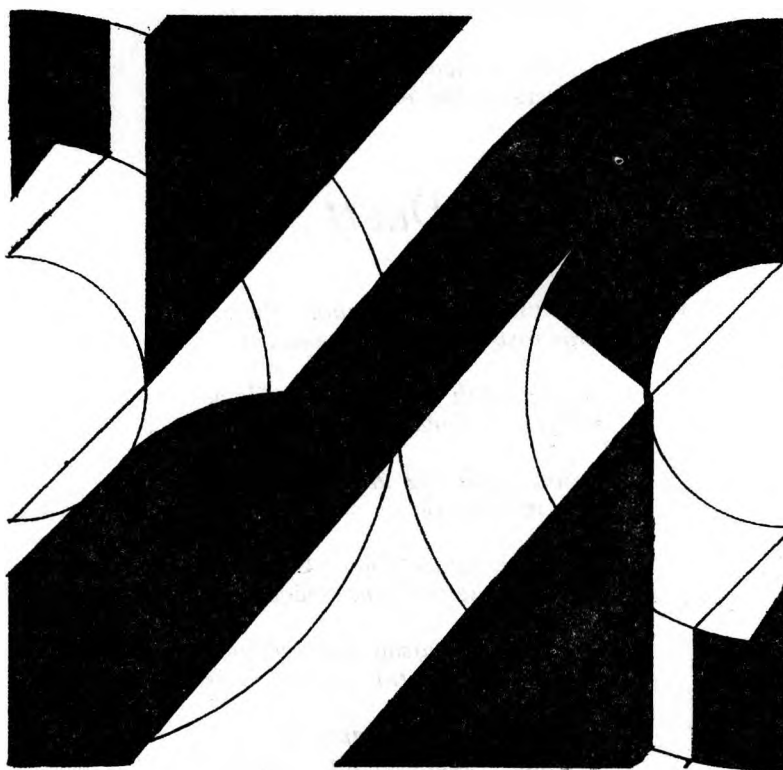
*Egy kis füst –
mondta a megüresedett
kihült konyhában –,
egy kis dohányfüst,
ha meglátogat,
jólesik – mondta szipogó
orral – egy kis füst, mióta
elment, hiányzik füstsza.
Valamicskét érezni
néhány napig, hagyok
a hamutartóban valamicskét,
hogy érezzem – mondta megint
a szenesvödörnek
a megcsalt öregasszony.*

Magányos járat

*Az utolsó fordulóban
kezdték beszélgetni.
Két sor tengő-lengő fogantyú.
Ahány éjszaka – kopogta az egyik –,
annyi pislantás. – De minket –
csörrent meg a másik –
még szenderegésünk közben is –
Képzeld, hogy hinta –
csapódott föl egy tekertnyakú.
Palinta – verődött hozzá
a mellette himbálódzó,
majd megmeredt.
Az egyetlen utas hurokba
dugta kézfejét.*

Fa

*Csodálkozol, hogy most is
megrakva roskadásig
tartja gyümölcsös sátrát
kormos aszkéta törzse.
Fürtös ága alatt
ujjal érintve sebeit tamáskodsz
és romló tekete fogaidat
mélyeszted zöld húsába.
„Még mindig?” Bújnál vissza
mint meglepett kukac.
Kunkorodó kérdőjel
e teremtésben, amely szüntelen.*

Ma délután

*A kíváncsiság kondenz-csikjai
pacsirta-múlt és gép-ídő*

*A megvalósulás szerelme
iává se nőhetsz tétlenül*

*Dombok a görcsberándult végtelen
kő belsejében kőhalál*

*Világítsd magad semmivé
togyj el sötétség-rontani*

*Tompítva szíved rossz motorzaját
szűrd ki hogy még hasznos lehetsz*

*Lehetnek még vihar hangrobbanás
emberszabású emberek*

Duett

*Semmit semmiért sehol Percek
tagadásba-túló szentbeszédei*

*Mozdulatok domboldalai ölelés-
völgyön Évek köré csavarodó*

*hadjad Láb kéz állványerdeje
Bőr monszunja és szaharája*

*Senki senkinek soha Ütem
mind kezdetlen nincs vége-*

*hossza Hazugság jégbércein
megtagyva jut túl ember Lassan*

*kit old föl belső naptalan
valóság Úszik aztán a gyáva*

csöndben hiába-voltunk múmiája

DILETTANTIZMUS ÉS KÖNYVKULTÚRA

I.

Értelmező szótárunk szerint a dilettáns „olyan személy, aki bizonyos szellemi tevékenységek területén – különösen az irodalomban, művészetben, tudományban – a szükséges szaktudás hijával, rendszerint kellő tehetség nélkül és gyakran csak alkalmyszerűen működik.”

II.

A 30-as évek közepén, mint az Újság című polgári, legitimista, ellenzéki napilap szerkesztőségi titkára megismerkedtem irodalmunk néhány kiválóságával, számos tisztos iparosával, továbbá számtalan dilettánssal. Az előbbi két csoport, (a céhbeliek) kezébe én adtam a lapunkban megjelent versek, tárcák stb. után járó honoráriumról szóló pénztári utalványt. Ugyanekkor azonban kötelességeim közé tartozott az is, hogy visszaadjam kézírataikat azoknak a dilettánsoknak, akik személyesen érdeklődtek irántuk a szerkesztőségben.

Az utóbbi hivatalos műveletet gyakran színezték hisztériás jelenetek Egyesek Schöpflin Aladárra s más kiválóságokra hivatkoztak, akik egyenesen el voltak ragadtatva írásaiktól. Akadtak, akik éles kifejezések kíséretében nehezményezték, hogy a szerkesztőség elzárkózik régi előfizetők és állandó hirdetői lírájának s prózájának közlésétől. Nem kevesen vonták kétségbe a szerkesztőség jóhiszeműségét és – mint ilyenkor az szokás – hozzáértését. Szerencsére a többség sztoikus nyugalommal s a keserves megszokásból eredő rutinnal vette át kézíratait.

A szépirodalmi írók sorsáról Wallasz Jenő főmunkatárs, a kitűnő, de ma már jórészt elfeledett író és újságíró döntött. Roppant büszke voltam (s vagyok) arra, hogy bevont munkájába s nekem is adott bírálatra kéziratokat.

Nemcsak verseket s tárcákat, hanem regényeket is kapott – kéretlenül – a szerkesztőség. Wallasz akkoriban kissé paradoxnak tűnő véleménye szerint maximálisan tíz oldal után eldől, hogy a szerző író vagy dilettáns, ennek ellenére a poharat fenéig kell üríteni s az utolsó szóig lelkiismeretesen el kell olvasni minden kéziratot. Álláspontját remekműveket elutasító lektorokról, szerkesztőkről szóló izes történetekkel fűszerezte. Az ilyen embereket – szerinte – sírjukba is elkíséri az utókor megvetése.

Megítélésem szerint – s ha részrehajló emlékezetem nem csal – az Újság váltogatása nem jogosíthatta fel ilyenfajta reagálásra az utókort. A „laikusoktól” származó kéziratok túlnyomó többsége mérőföldnyi messzeségben állt a középszerűség legalacsonyabban megszabott mércéjétől is. Közlésük az esztétikai értékrend legelemibb normáinak sárbatiprása és egyben az olvasók ellen elkövetett inzultus lett volna.

Mert a prózai művekben (csak ezeket olvastam) a nők nagyon nőiesek, a férfiak nagyon férfiasak, a jók nagyon jók és a gonoszak nagyon gonoszak voltak; az út majd mindig porzott a fogat nyomában, a hajnal pedig rendszerint bíborszínűnek látszott. A figurák méltóságteljesek voltak; fejlett becsülettel és nagyon fejletlen humorérzékkel. A nemi élettel szemben a legszigorúbb aszkétikus tartózkodást tanúsi-

tották. Világrajöttek így rejtélynek tűnt. Az egyik szerző a „női harisnya” szót ki-pontozta: h . . . a

E regényekben s elbeszélésekben úriemberek voltak még az intrikusok is. Még Batu kán is, ha a tatárjárás volt a téma. Ennek megfelelően patétikusak és ünnepélyesek voltak a mondatok. A főneveknek tilos volt legalább két bombasztikus jelző díszkísérete nélkül az írásmű területére lépniök. A nyelv, a téma s főleg az életszemlélet teljesen elszakadt a valóságtól. Mintha a szerzők nem is a Horthy-korszak Magyarországában éltek volna a világválságot követő években. Holott hamar kiderült, hogy jórésztük majd minden tekintetben bizonytalan talajon állt; még munkanélküliek is akadtak közöttük. A kor nemcsak a fasizálódásé volt. A naivitásé, az illúzió-nizmusé, a valóságtól való menekülésé is.

Mielőtt megismerkedtem volna a dilettánsokkal, írásaik alapján olyanoknak ítélttem őket, kikre a gyógyíthatatlan butaság összes körjele rányomta bélyegét. Nagyot tévedtem. Bár egyesek műveletlenségét, ízléstelenségét s torz világszemléletét kéziratuk híven tükrözte: legtöbbször az derült ki, hogy a szerzők – írásaikkal szöges ellentétben – a mindennapi életet egészséges józansággal ítélik meg. Sőt, a földbir-tokos-leány és a huszártiszt szerencsétlen szerelmét tárgyaló élmélyítő elbeszélést egy világirodalmi tájékozottságú tanítónő, egy gyermekes karrierregényt pedig egy olyan harminc év körüli férfi írt, aki – a beszélgetés során kiderült – a szerkesztőség egyes tagjaival vetélkedő külpolitikai és közgazdasági ismeretekkel rendelkezett.

III.

A felszabadulás után jelentkező dilettánsok egy része hű volt az előző rendszer legrosszabb hagyományaihoz. Mások viszont alkalmazkodtak. Úgy, hogy feladták az úriságot, de nem a belőle eredő pátoszt. A dilettantizmus valahogy demokratizálódott. Gyakran elég furcsa módon. Egyes amatőrök már nem az előfizetés lemondásával, hanem feljelentéssel fenyegetőztek; kézírataik elutasítását a demokrácia eszmei és gyakorlati elutasításaként értékelték. A dogmatizmus idején már nem lehettem szerkesztő, de értesüleim szerint a jóízű szerkesztők és lektorok ellenállása jelentős szerepet játszott a dilettantizmus *legsilányabban* sematikus válfájának bizonyos mérvű elhárítása terén.

Így aztán csak a notórius dilettánsok *legjobbjai* jutottak általában közléshez, egyesek közülük kitüntetésekhez, díjakhoz s a velejáró társadalmi pozícióhoz.

A díjnyertes és a visszautasított dilettánsok akkoriban éltek virágkorukat. Az utóbbiak a dogmatizmus idején sem publikáltak, de – hogy csak néhány nevet említek – Németh Lászlóval és Szabó Lőrincsel egyidőben s együtt *nem* publikáltak. Önmagukat is a „hallgató írók” közé sorolták. A kudarc okát, a lényegi tehetségtelenséget jótékonyan eltakarták szemük elől az általános korlátozások. Akik a két világháború között egyes szerkesztők hozzá nem értésére vagy rosszindulatára mutattak rá, azok e korszakban náluk jóval hatalmasabb, csaknem kozmikus erőkre hivatkozhattak kudarc-okként mások, de főleg önmaguk előtt.

IV.

A hamis önigazolások kártyavára később, a megváltozott kultúrpolitika idején omlott össze. A szélesebb lehetőségek – természetesen – *főleg* az írók és nem a krónikus dilettánsok számára nyíltak meg. Akiknek a dogmatizmus idején politikai indokolás kíséretében hozta vissza kéziratukat a posta – most jórészt helytálló *eszté-tikai* indokkal kapták azt vissza.

Körülbelül a 60-as évek elején jelentkeztek az új kultúrpolitikához igazodó, annak lehetőségeivel élni kívánó dilettánsok. Olyan számban, nyomattékkal, sőt hatékonysággal, hogy ma már joggal szólhatunk a dilettantizmus viszonylagos színvonal-emelkedéséről, amely részben a felszabadulást közvetlenül követő idő, sőt éppen a

dogmatikus korszak kultúrpolitikájának eredményeként jelentkeznek. Akkoriban ugyanis milliók számára nyíltak meg az iskolai és az iskolán kívül oktatás tálcán kínált alkalmak. A régi rendszer által az iskolapolitikához hasonlóan tervszerűen elhanyagolt könyvtárhálózat egészen a tanyavilágig nyomult előre. A könyv általában olcsó, mindenki számára hozzáférhetővé vált.

Továbbá 1957-től kezdve törleszteni kezdtük a modern nyugati irodalommal szemben fennálló adósságunkat. Új kultúrpolitikánk e vonása (az előbb említett, jelentősebb tényezőkkel együtt) fontos hatást gyakorolt mind a legújabb magyar irodalomra, mind a legújabb magyar dilettantizmusra.

Vegyük most csak azt, hogy a lapidáris, jelzőtlen, látszólag száraz (vagy valóságosan száraz, amely azt akarja elhítni, hogy csak annak *látszik*) prózai stílus csaknem *minimális követelménnyé* vált. Nem Hemingway „találta ki”, de alig vonható kétségbe, hogy a céhbellekkel együtt a dilettánsok se vonták ki magukat az ő formai újításainak hatása alól.

A hatás részben üdvösnek bizonyult. A Horthy-kor dilettánsai a „nagy stílusra” irányuló igyekezetükben hamar kifulladtak és eljutottak a nevetésségig. A ki nyomtatott és visszautasított mai kéziratokból, a céhbellek és a dilettánsok írásaiból viszont egyaránt kiderülnek a Hemingway vagy „modern”-stílus előnyei. Ahol nincs semmiféle jelző, ott nincs erőszakolt, henye, émelyítő vagy bombasztikus jelző. Ahol nincs kép, ott nem lehet képzavar sem.

Bár egyidejűen felbukkant az egyszerűség modorossága, a látszólagos szűkszavúság dagálya és a póztalanság póza is – azok, akiknek hivatása a kéziratok olvasása és elbírálása; nem zárkozhattak el egy éppen olyan fontos, mint amilyen meglepő felismerés előtt: *a „tömegek” jobban írnak, mint valaha*. A stílus, a szerkezet, az „írói” következetesség, a regényekbe vagy elbeszélésekbe jól-rosszul bedolgozott esszé-elemek, néha a cselekmény bonyolítására való készség fokozódása; általában a sikeres vagy sikertelen, de mindenképpen esztétikai ihletettséggű törekvések a dilettánsok egy nem jelentéktelen hányadának színvonalas, csaknem tervszerű *olvasottságáról* tanúskodnak.

Amit az Újságnál vagy vidéki szerkesztő koromban olvastam, az jórészt azt tükrözte, hogy a szerzők olvasottságának legalsó szintjét Beniczky és Marlitt, a legfelsőt pedig Cronin és Bromfield jelentik. Gyakran egy előző korszak „élenjáró” állirodalmának nyomdokain haladtak. Amit ezen a szinten felül esetleg olvastak, az nem hatott annyira rájuk, hogy utánzásra csábítsa őket.

Viszont a mai élvonalbeli dilettáns nem választja meg *rosszabbul* mintaképeit, mint a céhbellek többsége.

Az általános tapasztalat szerint a falusi tárgyú regényekben és elbeszélésekben még ma is Móricz a mintakép (a „naivabb” korszakban inkább Gárdonyi volt.) Aki városról, fiatalokról, országúti csavargásokról, gépkocsivezetők kalandjairól ír, az – úgy tűnik – nem kerülheti meg Hemingwayt kívül Updike-t vagy Kerouacot; a magyar tájakon kansasi és virginiai figurák bukkannak fel (a kontraszt mégsem éles, mert a magyar tájat általában *nem* ábrázolják a szerzők.) Kevesen kísérlik meg a feltehetően követhetetlenek (Krúdy, Mándy) követését. S azok az idők is eltűntek, amikor a dilettánsok Herczeg-utánpótlásokkal szomorították a lektorokat. Jókai-regényeket már nem ír senki, Mikszáth-regényeket inkább. A mai „elit”-dilettáns általában korszerű és praktikus, sőt néha csaknem dörzsölt.

A példaképek jó megválasztása ellen éppen úgy nem lehet tiltakozni, mint az ellen, hogy valakinek *van* ízlése. A gyakorlati hasznosság kézenfekvő. Valószínű, hogy aki gyakran olvassa – mondjuk – Nagy László vagy Pilinszky János verseit, az nem ír olyan rossz verseket, mint amilyeneket akkor írt, mint amikor *még* nem olvasta őket.

V.

A modern, képzett dilettáns létezéséből nem következik a régi típusú, a szentimentális ponyva és hazafias dagály emlőin nevelkedett vagy akár *műveletlensége következtében eredeti*, úgyszólván „szuverén” dilettáns kipusztulása.

A lektorok számára ma sem ismeretlenek a középkorú, kissé zilált küllemű nők, akik évente új romantikus regénykolosszusokat tesznek le az asztalukra; a néha kínos gonddal öltözött nyugdíjas férfiak, akik 60 éven felül úgyszólván egyik napról a másikra elhatározzák, hogy a maga „teljességében” ábrázolják a Horthy-rendszert. Van akit a szabadidő zavarbaejtő, szinte veszélyes bősége ösztökél erre. A többséget talán inkább a csekély nyugdíj és az írói lehetőségekről és honoráriumokról elterjedt álhírek kézenfekvőnek tűnő párhuzama.

Mégis, ahogyan múlik az idő, egyre inkább úgy tűnik, hogy Chmell Jánoshoz, Kosztolányi nagyszerű novellájának hőiséhez aligha hasonlít a mai dilettánsok többsége. „Tüneményes könnyűséggel írt. Ami eszébe jutott, azt tüstént leírta, és amit leírt, az tüstént megnyerte tetszését. Neki semmi sem volt teleirni ötszáz vagy ezer oldalt.”

A mai dilettánsok egy bizonyos része olvasottság útján kritikai érzéket is szerzett s ezért jóval kevésbé termékeny. S ha esetleg az lenne – *letagadná*. A mai magyar közfelfogás ugyanis – sokszor alaptalanul – számos termékenynek nevezhető írónkban Chmell Jánoséhoz hasonló gátlástalan tehetségtelenséget vél felfedezni. Kosztolányi e hőse a klasszikusokat olvasta, mert „ő is klasszikus akart lenni”. Inkább a rendhagyó dilettánsok közé tartozott. Egyik drámáját „egy előkelő irodalmi testület díjjal jutalmazta s ezért néhányszor színpadra került.” Ilyesmi az átlagdilettánssal soha nem fordulhat elő. Élete végéig írhat: süket közöny fogadja. Viszont Chmell Jánost a díj s az előadás a rossz, sőt elviselhetetlenül rossz írók csoportjába emelte, akiket – mint tudjuk – az irodalmi közvélemény ma is jobban számontart, mint a közepeseket.

A dilettánst s a rossz írókat esztétikailag többnyire csak az választja el egymástól, hogy az *utóbbi publikál*. Más szempontból nézve a dilettáns irodalmi működése többnyire csak a saját titka, amelybe – kéretlenül – beavat néhány lektort, szerkesztőt. A rossz író viszont hírhedtté válhat. „Tagadhatatlanul rossz csengésű neve volt – írja Chmellről Kosztolányi –, de neve azért csengett és forgalomba is jött, mint a hamisított pénzdarab, melyet senki se fogad el fizetési eszközül: mindenki ismerte és eleve visszautasította.”

A rossz író és a dilettáns tisztázandó, de nehezen tisztázható határesetéhez hasonlók előfordulnak az irodalmi életben. Például a könyvkiadóba beérkezik egy regénykézirat, amelynek elutasítását nehéz lenne megindokolni. Elfogadását még nehezebb. Ki kellene adni – de minek? S még élesebben jelentkezik a kérdés: kinek?

A szerkesztőségek s kiadóvállalatok az erősen középszerű írásművek között bőven válogathatnak. Ugyanekkor a – főleg az említett okokból eredő – színvonal-emelkedés következtében a dilettantizmus felső, éppen hogy elutasítható s a közepeszerűség alsó, éppen hogy elfogadható szintje között zavarbaejtő, a különbségtevést nagyon megnehezítő módon elmosódtak a határok.

VI.

A hazai dilettantizmus felmérése – amennyiben azt bárki is feladatának tekinté – nem lenne egyszerű. Semmiféle statisztikai módszerrel sem lehetne felmérni a hazai dilettánsok számát, vagyis a *kvantitatív* tényezőt. Aligha támaszkodhatunk azokra az ironikus-kultúrpeszsimista magánbecslésekre, amelyek az amatőr prózaírók és lírikusok számát – a dráma, a rádió és televíziójáték, valamint a film-forgatókönyv terén kísérletezőkkel együtt – több tízezerre, majdnem százezerre becsülik.

A szociológiai kutató sem menne valami sokra, ha kérdőívekkel vagy magnóval kezében felkeresne bizonyos számú, *mintaként* kijelölt dilettánst. Mit is kérdezne tőlük? Ha többé-kevésbé beérkezett írókat keresne fel, esetleg afelől érdeklődhetne:

mióta publikál? Ám ha valaki a közlésért reménytelenül küzdő s ezért érthetően elkeseredett embertársától megkérdezné, hogy mikor utasították vissza először, az a tapintat olyan szintjén állna, mint az, aki egy vénleánytól megkérdezné, mióta szeretne férjhez menni.

Amire valamit építhetünk, azt inkább azoktól tudhatjuk meg, akik elsőfokú döntési joggal (?) rendelkeznek a kéziratok közlését illetően.

„Sok a dilettáns” – mondják tömören, kissé rezignáltan –, nagyon sok. Mint a fűszál a réten. „Vannak, akik felhagynak az írással – teszik hozzá –, ám ennek nincs jelentősége, mert nyomban újak lépnek a helyükbe.” „Mégis, milyen réteghez tartoznak inkább?” „Nincs *inkább*. Valamennyi társadalmi réteghez, csaknem valamennyi foglalkozási ághoz, iskolázottsági, műveltségi fokhoz tartozó embertől kapunk kéziratot. Fővárosi és vidéki, sőt külföldi magyaroktól, férfiaktól és nőktől kapunk epikát, lírát, drámát, emlékiratot, naplót, önéletrajzot. Sőt imakönyv és naiv-éposz-kéziratot is.”

Sokan erősítették, hogy hívek Wallis s mások követelményeihez – mindent, de mindent végigolvasnak, mert hátha... Egy kézirat visszautasítása egy kicsit a lektor kudarc-élménye is, aki – ha nem is bízik abban, hogy új Móriczot vagy Kosztolányit fedez fel – erősen reméli, hogy rábukkan valakire, akinek neve még nem név, de írása valóban írás. Az ilyen felfedezés – tekintve a közművelődés színvonalát – kötelezőnek tűnik.

VII.

Ha a dilettantizmus emelkedő színvonalát adottnak vesszük s egyben művelődési színvonalemelkedésünk egyik következményeként értékeljük, akkor feltehető, hogy az intelligens írogatók egy bizonyos hányada az elit-olvasók kategóriájába tartozik, tehát kétszer is szerepelhetne az irodalomszociológiai statisztikákban: mint jó fogyasztó és mint rossz termelő.

Tapasztalatom szerint a dilettánsok a hazai irodalmi folyóiratok legszorgalmasabb olvasói, a könyvtárak és könyvkereskedések gyakori látogatói, s nemcsak kéziratokkal, de irodalmi és közéleti ihletésű leveleikkel is támogatják a szerkesztőségeket. Szenvedélyesen érdeklik őket a céhbeli sikerei, méginkább kudarcai, valamint magánéletük. Írásaik nem tartoznak az irodalomhoz, ők maguk az irodalmi közvélemény aktív, sőt talán a legaktívabb elemei közé tartoznak.

Viselkedésük némileg arra a jómódú iparoséra emlékeztet, akit századunk elején nem vettek fel, valamely kisváros „polgári” vagy esetleg „úri” kaszinójába. Mivel bízik benne, hogy előbb-utóbb mégiscsak befogadják mert azt hiszi, hogy oda tartozik, az elengedhetetlen öncsalást is segítségül hívva máris kaszinótagnak érzi magát. Ezért aztán jobban érdekli őt a kaszinó belső élete, mint magukat a kaszinótagokat.

Az utóbbiak iránt érzelmeiben szinte felismerhetetlen vegyül a tisztelet az irigységgel; a választott példaképek műveinek szeretete személyük gyűlöletével. Sokan saját kirekesztettségük jogosultságával együtt kétségbevonják mások befogadásának jogosultságát. Magát a kaszinót nem kérdőjelezi meg (legfeljebb talán *ellenkaszinókat* szeretnének alapítani nem sok meggyőződéssel), mert hiszen akkor *hová* is vágyának bejutni?

Akárhogy is vesszük, a dilettáns a lakosság *óriási többségétől* nemcsak az különbözteti meg, hogy ír, hanem az is, hogy aktív érdeklődést (lásd folyóirat s könyvvásárlás, színházlátogatás, irodalmi pletykák s álhírek terjesztése stb.) tanúsít irodalmi életünk iránt.

A dilettantizmus kulturális jelenségként – már csak az utóbbiakban vázolt fontos ok miatt is – szükségszerű, természetes és kiküszöbölhetetlen. Gondoljunk például csak arra a szükségszerűségekre, hogy a szerzőik által közlésre szánt, honorárium-jogosultnak ítélt, de ezekre az illetékesek által alkalmatlannak minősített kéziratok száma törvénytelenül és sokszorosan *mindenkor és mindenhol* felülmúlja a jó írások számát, még akkor is, ha *realista* szerénységgel az utóbbiakhoz soroljuk az éppen csak hogy elfogadhatóakat, a nem éppen tűrhetetleneket és az irodalom mai széles körű Edictum Tolerantie-jának más haszonélvezőit.

Ebből a számszerűségi arányból azonban minden következik csak az nem, hogy a dilettantizmus negatív, nyugtalanító jelenség, amely zavarja az egységes kulturális vérkeringést. Mint arra majd rátérek – s talán bizonyítanom is sikerül – *ellenkezőleg*.

A dilettantizmus *nem* veszélyes. A tapasztalat bizonyosága szerint az irodalmi-művészeti dilettantizmust világviszonylatban eddig még sokkal eredményesebben háritották el, mint amennyire ez – a napilapok külpolitikai hírei és helyzetjelentései szerint – a nála jóval veszélyesebb politikai-gazdasági dilettantizmus esetében sikerült.

Nem tartozik a hiszékeny emberek közé, aki tényként fogadja el legalábbis hazai viszonylatban, hogy az esztétikai okokból a szerkesztők és lektorok által elutasított írások valóban elutasítandók; hogy a fent említett személyi tényezők csupán az érthető emberi elnézés (vagy a többnyire erőszakos külső befolyás) következtében közlik a tehetségtelenek liráját és prózáját; s hogy a megjelenő könyvek szerzőinek csupán kis, a „beérkezett” íróknak pedig még ennél is kisebb hányada a – valószínűleg a határok említett elmosódottsága következtében – beszivárgott dilettáns.

Igen, a dilettantizmus *nem* veszélyes és semmiesetre sem lehet *közveszélyes*. Kivéve az olyan eseteket, mint a harmadik birodalomé, amikor kulturális pozíciók is „megfelelő” kulturális dilettánsok kezébe kerülnek. E történelmi példában benne van az irodalom és művészet örök dicsősége: értékrendje csak akkor borulhat fel, ha az *erkölcsi* értékrend ezt megelőzően már többé-kevésbé felborult.

VIII.

Vitányi Iván *Hogyan él az esztétikum a társadalomban* című gondolatgazdag tanulmányát (Valóság, 1972. 5. szám) többek között a dilettantizmussal szembeni türelem jellemzi (ami nem meglepő egy olyan szerzőnél, akit az öntevékeny népműveléshez oly régi s oly erős kötelek fűznek). Az „amatőr művészeti mozgalmak” (fényképezés, színjátszás, a dzsessz és beat-zenekarok stb.) közé sorolja (helyesen) az ugyancsak amatőr képzőművészeti tevékenység mellett az ugyanilyen „irogatókat” s „verselgetőket”. „Mindig jelentős volt azok száma – írja –, akik nem elégednek meg a művészet passzív befogadásával, hanem aktív művészi tevékenységet választanak.”

Egyet kell értenünk Vitányival abban, amikor lényegében áldását adja az amatőrökre. Akkor is, amikor így ír: „Elképzeltetlen, hogy a művészetszociológia csak az ún. jó művészet terjedésével, hatásával foglalkozna”.

Nehezebb viszont egyetérteni Vitányinak „az értékhiányos” és a „szórakoztató” művészetekkel szembeni reálpolitikus türelmével s főleg azzal a gondolatmenetével, amely „esztétikában sem jogosultnak” tartja, azt a felfogást, amelyet sok esztéta (köztük Lukács György) is vall s amely szerint a *nem* értékes műalkotás „nem is művészet, vagy legalább is nem jó, nem igazi művészet”.

Lukács az igazi művészet, a forma és tartalom egységének elkötelezettjeként annak idején – vállalva a mellőztetést, az üldözés határvonalait súroló politikai rosszallást – egyszerűen nem volt hajlandó tudomásul venni a személyi kultusz által megkoszorúzott dilettáns írókat s hasonló műveiket. Ékesszólóan, közérthetően *hallgatott* a sematizmusról.

Az öntevékeny amatőr tiszteletet s pártfogást érdemel. Ám ha a „verselgető” az „irogató” bármely okból eredően keresztüllopakodik az első védővonalon (a lektoron, a szerkesztőn), vagy ha mások törik azt át az ő javára s ennek következtében meg nem érdemelt publikációhoz jut, akkor a második védővonal, a kritika ritkán hálás, ritkán hatékony de elengedhetetlen feladata, hogy az amatőrt amatőrnek, a dilettánt pedig dilettánsnak nevezze s nem másnak. Ha egyszer szélesre tárjuk a kapukat, akkor igen-igen nehéz azokat később olymódon őrizni, hogy az érték felmutatása legyen a bebocsátás egyetlen előfeltétele. Az esztétikai szigor, – amely Lukács György munkásságának egyik jellemzője volt – „felfüggesztése” vagy akár csak felhígítása – az esztétika, a kritika létjogosultságát teszi fölöttébb kérdésessé.

Vagyis a dilettantizmus nem lehet közveszély. Túltengése legfeljebb igen élesen jelezheti, a „szakma” kritikai reflexeinek renyheségét.

IX.

Felvetődik a kérdés: ha esetleg kiküszöböltük a dilettantizmus közveszélyének lehetőségét, foglalkozhatunk-e *önveszélyességének* problémájával? Vagyis azzal, hogy milyen nyomokat, belső sérüléseket hagy vissza az ismétlődő visszautasítás kudarcra – alapjában véve többnyire derék, jószándékú, sőt az esetek jelentékeny részében az átlagnál műveltebb, esetleg fejlettebb izlésű, esztétikailag fogékonyabb emberekben? A lelkifolyamatokat, reakciókat aligha követhetjük. Legfeljebb arról vitázhatunk, miféle narkózt alkalmazunk a visszautasítás során. A szakmabeliek jelentős része szerint semmifélt: a kíméletlen őszinteség a dilettánsok érdekét szolgálja. A tehetségteleneknél félreérthetetlenül tudatni kell, hogy tehetségtelenek, akkor talán abbahagyják a próbálkozást, a kudarc (s lelki következményei) nélkülözhetetlen előfeltételét.

Ennek a módszernek is több az elméleti, mint a gyakorlati híve. A szemtől-szembe, átütő erejű – tehát gyógyhatású – őszinteség egyelőre közéletünk egyetlen területén sem túltengő. Sohasem volt az az irodalom területén sem. Annak idején Wallesz Jenő – ha postán küldte vissza a kéziratot – a kísérőlevélben általában két formulát használt. Az egyik arra a közlésre szorítkozott, hogy „írása még nem üti meg lapunk színvonalát”. (Aki úgy akarta, azt nemcsak megvigasztalta, de biztatta is a „még”.)

A másik – finomabb, didaktikusabb – formula így hangzott: „Még fejlődnie kell. Olvasgassa (versíró esetében) Arany János, (prózás esetében) Kosztolányi Dezső műveit.” A tanács nem volt haszontalan: kinek árthat, ha az említett két remekírót olvassa? Súlyosabb eseteket véve aiapul talán elszégyellhetik magukat, s ha nem: amíg olvasnak, biztosan nem írnak. A kézirat gazdája, ha megkapta a levelet, bizonyára örvendezett, hogy érvényesülése nem írás, hanem olvasás kérdése. A dilettáns általában nem engedi át tudatküszöbén az elutasító közlés kímélettel alig leplezett valódi tartalmát. A kíméletet tartalomként fogadja el. Ugyanigy elhárítaná a kíméletlen, félreérthetetlen őszinteséget s személyi rosszakaratnak minősítené azt. Aki megérti a „virágnyelvet” s felhagy a kísérletezéssel, az többnyire nem makacs, nem eltökélt. Olyan ember, aki magától is abbahagy.

Ne sajnáljuk a dilettáns! Elsősorban is azért vállalja a sok kudarcot, mert hisz önmagában, s tehetségét előbb utóbb kihúzó sorsjegyként tekinti. Nem egészen komolyan, körülbelül annyira, mint a lottószelvény-vásárló számít a főnyereményre. De mindkét esetben az egyénnek sorsjegy van a kezében s az jobb annál, mintha nem volna. A közlés, vagy a „beérkezés” reménye: pótkielégülés.

S mégcsak nem is a legfontosabb pótkielégülés.

Az igazi írók ismerik az alkotás örömeit (annak kinjaival együtt) – a dilettánsok ugyancsak. Az utóbbiak összetéveszthetik az utánérzést az alkotásvágygal s alkotóerővel, de sok esetben nem tévednek, amikor az írást *belső szükségletüknek* itélik. A dilettáns csak az választja el az igazi írótól, ami a leglényegesebb: a tehetség. A két kategória közötti érzékelhető rokonvonások közül csak a példaképek helyenként utánérző színezetű követését említem, amelyet az irodalomtörténet még az óriások esetében is kimutat. Majdnem olybá tűnik, mintha az irányzatok, közelítések és alkalmazott formák ösvényére az első, az úttörő is csak *másodikként* lépett volna.

Vagy vegyük a líra és próza önéletrajzi ihletettségét. Illés Endre írta (Jelenkor, 1972. 6. szám), a mai magyar prózával kapcsolatban: „Novellákat és regényeket írnak önéletrajz vagy vallomás helyett.”

Az igazi író, a tehetséget a szuverén módon kiválasztott példakép előreviszi. A dilettáns (a sok középrendű író) egyéniségét – ha van neki – elnyomja. Az író az önéletrajzi elemeket közérvényüvé emeli. A dilettánsnál az önfeltárás magánérvényű marad.

Az önéletrajzi elem vészes túltengése éppen annyira fővonása a dilettantizmusnak, mint az utánérzés. S e dominálás sok esetben tettenérhető. A kéziratban szereplő

faluról városba költözött, egykor tiszta leány, akit az „urbanizmus” megcsal, megaláz, kiábrándít s erkölcsileg kifoszt – maga a szerző, aki a dobogó szívvel várja a bőrfotelben ülve a lektor ítéletét. Az öregedő férfi, aki „múltja felé hajol”, s akinek élete során – szerinte – erényei voltak buktatói, szintén megírta „burkolt” önéletrajzát. A lektor magánforrásokból már ismeri egy másik kézirat cselekményét: egy „jobb sorsa érdemes asszony” három házasságának történetét. Az asszony: a szerző.

Az önfeltárás úgy is hathat, mint egy rossz sztriptíz. *A hölgy valóban maradéktalanul meztelen, csak éppen megnézni nem érdemes.* Ha a szerző mellőzte volna – az egyébként néha elég ízléses – irodalmi díszítő elemeket, akkor írásának „mélyintertjüként” hasznát vehette volna a szociológiai kutatás. Annál is inkább, mert a tényanyag érzékelhetően „egyenest adásban” jelenik meg. Az sem biztos, hogy a szereplők neve és lakcíme nem ugyanaz, mint a valóságban. (A fantázia és a fantáziátlanság határai végtelenek.)

Így azonban csak a szerzőnek van belőle haszna – és szerintem ez a dilettantizmus meghatározó, lényegi vonása. Nemcsak az a szerző haszna, hogy a szó mindkét értelmében kimerítően kibeszélte magát (s lehet, hogy erre csak papíron nyílik alkalma); az is, hogy *a megkönnyebbülés gyönyörét az alkotásával együtt élvezte.* Értéktől, elfogadástól és elutasítástól függetlenül majd minden kézirat: exhibicionizmus, „kibeszélés”, esetleg „árnyék-bosszú”. A dilettáns esetében csak az.

A kulturált amatőr-írások egyik jellemzője, hogy a szerző többnyire saját élményanyagát közvetíti, ám kölcsönzött s így egyéniségétől s élményanyagától idegen formában és hangvétellel.

Minél több az olcsó, könnyen hozzáférhető könyv, tehát minél fejlettebb a könyvkultúra: annál több az utánérzésen alapuló, elviselhető kézirat. Ugyanezt másik oldalról nézve: a könyvkiadás volumenének emelkedése következtében az elviselhető szintű kéziratok kiadásának esélye megnövekszik. A könyvkultúra fejlődésének a dilettantizmusra gyakorolt hatása főleg a fenti két okból eredően *ösztönzőnek* nevezhető.

Amit a kulturális pozitívumok közé sorolhatunk, mert a dilettáns éppúgy a nem egyértelműen üdvözölhető, mégis hasznos kulturális jelenségek közé tartozik, akár a sznob. (Sőt, a dilettáns sok esetben nem egyéb, mint *termelő* sznob, aki nemcsak rajong – mondjuk – Beckettért, de maga is ír Beckett-regényeket, szindarabokat.)

Javasolom, hogy ha kéziratban (sőt esetleg nyomtatásban) verbalizmussal, „szikárnak” becézett, de ténylegesen hús- és vértelen prózával, harmadkézi freudizmussal, a változatos kalandok egyhangúságával, a legolcsóbb, bazári áron kapható pesszimizmussal, hazai Hemingway- vagy Updike-elbeszélésekkel és hasonló, az álmodernséghez elengedhetetlen tartozékokkal találkozunk – akkor gondoljunk vigasztaló dolgokra.

A könyvkultúra és a dilettantizmus elkerülhetetlen kapcsolatán kívül arra, hogy az említett s hozzájuk hasonló tartozékokat magukban foglaló kéziratok szerzői nyilván szeretik s becsülik az irodalmat, nagyra értékelik az író társadalmi státusát, sőt befolyását, amit semmivel sem bizonyíthatnak jobban, mint azzal, hogy ennek elérése érdekében áldozatvállalásra is hajlandók. Bizonyíték: a kézirat. Főleg az érdektelen, de csiszolt, amelyet a szerző többször átírt. Egyes vélekedések szerint, aki már átír, az csaknem író, vagyis az irodalom határmezsgyéi felé közelít. (Tudományos-fantasztikus regényíróknak való futurologiai rémregény-téma: X év múlva az emberiség a kultúra és az esztétikai érzékenység olyan magas fokára jut, hogy mindenki vagy majdnem mindenki meg tud írni egy közepes regényt.)

A Nemzetközi Könyvév keretében jónéhány figyelemreméltó előadás és eszmefuttatás vitázik az olyan elméletekkel (például MacLuhanéval), amelyek azt igyekeznek bizonyítani, hogy a könyvkultúra végnapjai közelítenek. Úgy érzem, e végnapok bekövetkeztének megbízható előrejelzője az lesz, ha majd a lektorok és szerkesztők kézirathiányról kezdenek panaszkodni s pedig azért, mert a dilettánsok – mintha összebeszélték volna – fokozatosan abbahagyják a szépirodalom legkülönbözőbb ágainak művelését.

FRANCIA KRÓNIKA

A TERMÉKENY VERCORS

A Halál nagyon „bökezően” aratott az elmúlt néhány évben a nagy öregek sorában: Mauriac után – hogy csak a legismertebbeket említsem – elhunyt Jules Romains, Montherlant, s nemrégén Dorgelès. Igaz viszont az is, hogy a nagy öregek „utánpótlása” többé-kevésbé biztosítva van. Persze, mi sem viszonylagosabb, mint ez a besorolás...

Hol kezdődik a „nagy öregség”? Azt hiszem, a hetedik X körülbelül megfelel ennek a fogalomnak. Ez esetben ide kellene sorolni például egy olyan izgága örök-ifjút, mint Queneau, akinek a ⁷⁰. születésnapját szülővárosa, Le Havre, februárban ünnepelte.

Vagy Vercors-t, aki már 1972 februárjában átlépte ezt az impozáns küszöböt, de aki szintén fiatalos és – mint az alábbi ábra bizonyítja – ifjonti szorgalommal dolgozik. Igaz: az ő esetében – ha csak a szellemi szempontot vesszük figyelembe – valóban „fiatal” íróról van szó, hiszen Jean Bruller rajzoló csak a háború alatt tért át a szépirodalomra, s így Vercors, az író, alig harminc éves...

Nos, ez az „ifjú” író az elmúlt másfél év alatt három könyvet publikált. Igaz, nem valami vaskosak (Vercors mindig inkább a kisregényt művelte): *A víz sodra* című kisregénye csak hat ív, *A sivatag hét ösvénye* című elbeszéléskötete sem éri el a tíz ívet, s végül a *Kérdések az életről a biológus urakhoz* című értekezése is csak nyolc ív.

Az elsőnek említett kisregény két részből áll. Az elsőben a szerző elmeséli, hogy rögtön a háború után Amerikába indul, mégpedig az ún. *Liberty ship*-en. Néhány francia újságíróval csak jobb híján választotta ezt a háborús rendeltetésű kis hajót, amelyen meglehetősen szedett-vedett legénység dolgozik. Ez az első rész csak amolyan bevezetés, ismerkedés a szereplőkkel, például Hardy főgépésszel és csinos feleségével. Sejtelmes dolgok történnek: elromlik a gép. Az olvasó valamilyen nagy vihart vár, hajótörést sejt, de „csupán” annyi történik, hogy a gépész a tengerbe esik. Az első, „bemelegítő” rész után következik a második tragikus és fenséges, némiképp Hemingway „Öreg halászat” idéző rész. Az író nagy „tengerismerettel” dolgozik. Érzékletesen és izgalmasan ábrázolja Hardy küzdelmét a vízzel, a fáradtsággal, a cápákkal és végül az albatroszokkal. Itt a történet kétsikúvá válik, mert Hardy a szörnyű vergődés közben újra átéli eddigi életét. A végén feltűnik a lát-határon egy keresésükre indult törékeny hajó, mely valószínűleg megmenti, de ez azért nem bizonyos: *A meduza tutaja* írója nyitva hagyja a kérdést, s így a kisregény nem teljes *happy end*-del végződik.

A sivatag hét ösvénye hét novellát tartalmaz, s ez az elbeszélés-füzér közös ágra van akasztva. Ez az „ág” az emberi lélek sivatagából kivezető út, amely az adott téma szerint hol „győzelem”, hol „menekülés”, esetleg „megváltás” vagy „megbánás” stb. (Ezeket a kulcsszavakat az író maga adja meg az elbeszélések alcímeként.) Ez az összefűzés azonban nem lényeges, sőt talán erőszakolt is lehetne, mert annyira általános, hogy már-már semmitmondó. Vercors írásait ugyanis nem annyira a tárgyuk, mint a szerző elbeszélő modora, ez a kissé avittan klasszicizáló, néha tán túl józan irály, a minden eredetieskedő formabontástól és zaklatott merészségtől tartózkodó, kristályos megjelenítés teszi egységessé. No meg persze Vercors ismert világnézete, ez a kissé gunyoros, de olykor érzélgősségtől sem mentes bölcs humanizmusa, az a nemes, jó értelemben vett moralizálás, amely Voltaire és France emlékét idézi.

A tenger csendje világhírű szerzője itt is az élet értelmét kutatja, az emberi tartás korlátait elemzi, az ember és az állat között fennálló különbség mélységeit vizsgálja. Jó példa erre mindjárt az első, s alighanem a legsikeresebb elbeszélés, a kisregénynek is beillő *Simon és a nyomorék lány* című írás, amelynek két főhőse Simon, a rákban szenvedő középkorú férfi, aki már korábban öngyilkosságot kísérelt meg, és egy amputált lábú széplány, aki most készül öngyilkosságra. Bár az elbeszélés a férfi halálával végződik, kettejük barátságos mérkőzése mégis „győzelem”, mert Simon haláltusája értelmes életviadallá válik: előbb még feleségül veszi a lányt, sőt anyává teszi. A jól megszerkesztett, kerekded történet bizonyára megihleti majd a tétét...

A legújabb Vercors-kötet egy nemrég megindult sorozatban látott napvilágot, s az író nagy tudományos tájékozottságról tanúskodva tárgyalja azokat a kérdéseket, amelyek már második évtizede foglalkoztatják, s amelyekről a *Tropi-komédiá*-ban vagy a *Sylvá-ban* szépirodalmi formában is írt. Ez a probléma javarészt a körül forog, hogy mi az emberréválás lényege, mi a döntő különbség ember és állat közt. Vercors ezúttal egy barátjával, Ernest Kahane materialista-racionalista biológussal vitatkozva teszi fel kérdéseit, amelyek közül az egyik legelgondolkodtatóbb az, hogy a mi bámulatos agyunk, ez a kibernetikai csoda, miért nem ismeri jobban önmagát. A magas szellemi-izgalmi fokon izzó kötet a legjobb francia esszé-hagyományokat követi.

(Még ki sem szedték ezt a Krónikát, amikor a posta újabb Vercors-kötetet hozott, ékes bizonyosságul a szerző termékenységének. Ez az újabb, s a *Mint egy fivér* címet viselő kisregény, Aymé-műveire emlékeztetően indul: egy huszonnégy éves fiatalember Párizsban két csinos nőt pillant meg egyszerre, nem tudja, melyiket kövesse, s mivel a hölgyek ellenkező irányban mennek, az ifjú csak úgy tudja követni őket, ha kettéválik. Így lesz Roger-Louis-ból Roger meg Louis... Vercors azonban nem jár tovább a fantasztikus úton; regénye két párhuzamos sors teljesen realista ábrázolása a mai francia társadalmi valóság közepett. A kettévált fiatalember csak a halálban egyesül újra, miután Roger végigjárta a karrier dicső, ám hiú útját; Louis pedig a szegény, becsületes harcosok pályáját. A szerző legeslegújabb műve mind eszmei, mind művészi szempontból érdekes, értékes alkotás.)

BETÖRÉS!

No, nem kell megijedni: nem valamilyen ocsmány krimiről van szó, hanem „csak” a sci-firől. Pontosabban arról, hogy Rabelais, Cyrano, Fénelon, Le Sage, Voltaire, Restif de la Bretonne, Fourier, Balzac, Nodier, Cabet, Verne, id. Rosny – hogy csak egy-két nagy elődöt említsek –, hazájában a tudományos-fantasztikus irodalom, melyről ott is sokat vitáznak, és amely körül Frankhonban is a legszélsőségesebben lekicsinylő, illetve a legelrugaszkodottabban tömjénező nézetek ütköznek össze, minden elmélettől és értékítélettől függetlenül mind jobban burjánzik. A mai társadalomban, a mai túltengően technikai környezetben ez a féktelen tenyészet természetes. Van azonban – körülbelül egy félesztendő óta – egy figyelemreméltó új mozzanat. Éspedig, hogy a különleges folyóiratokban, a speciális közönségnek szánt kiadványokban és a „nagy” irodalomnak szinte a peremén, vagy „alján” tenyésző, átlag sci-fin kívül most néhány olyan rangos író is tudományos-fantasztikus művel jelentkezik, aki ezelőtt nem esett bele ebbe a – reméljük – bocsánatos bűnbe...

Nem is tudom, kivel kezdjem. Mondjuk Robert Merle-lel, hiszen ő nálunk is ismert, sőt népszerű (ő az egyetlen élő francia szerző, kinek eddig minden regénye megjelent hazánkban!). Nos, *A sziget* szerzője ezúttal egy 1977-ben kezdődő regény-nyel (*Melavil*) jelentkezett, amely úgy indul, mint sok száz más sci-fi, vagy social-fiction: egy atomtámadás majdnem teljesen pusztává teszi Földünket. Merle azonban – szokásos ügyességével – szinte pillanatok alatt visszabilentli a helyzetet: az anticipációs borzalomból csakhamar üdítő olvasmány lesz, mert a pusztulástól megkímélt középkori kastélyban realista-humanista robinzonáda indul el, amelyet azután – ősi meseszomjunkt csillapítva – izgalmas kalandregényként olvasunk. Merle

megcsinálja azt a „kunsztot”, hogy a szörnyű alaphelyzetből derűlátó történetet varázsol: az atompusztítás után kikerekedő történetből már-már bukólikus agrárregény, illetve később, mikor a kis közösség viszályba kerül a szomszédokkal, valóságos vadnyugati krónika kerekedik.

Sci-fi „beütésű” a magyar származású Georges Walter új regénye is. (*Attila fia* című regényéről egy régi krónikámban számoltam be, még a magyar kiadás előtt.) Walter e harmadik regénye (*Repülnek a bogáncspillangók*) az őszi díjmezőnyben elég szép eredménnyel futott: megkapta az Interallié-díjat. Különös, sejtelmes, sőt izgalmas alkotás. Egy „rejtelmes szigeten” játszódik. Főhőse, a párizsi újságíró (a szerző alteregója), detektívregény-izgalma bonyodalmakba keveredik ezen a sejtelmes szigeten, ahol látszólag minden szabályos, de mindennek valamilyen titokzatos, poe-i rejtelmű háttere van. Fura alakok körül forog a történet: adva van egy pillangószakértő professzor, egy világitótoronyőr, egy keleti kéjtunyaságban heverő szép-asszony stb. Walter tudósodó borges-i ködfelhőben keveri a különös szálakat, amelyek közül a legfőbb a bogáncspillangók fantasztikus távolságú vándorlása, illetve az ezzel állítólag kapcsolatban álló események (pl. Kennedy meggyilkolása). Szerzőnk a regény végén sem oldja fel az izgalmat, így a trópusi szigettörténettel, rovtartani fejtegetésekkel, katonapolitikai célzásokkal megigézett olvasó, ha kíváncsiságát nem is elégítheti ki, kábitó műélvezet jegyében tűnődhet el, miután kiejtette a kötetet álomtól lehanyatló kezéből...

A legjobban talán Colette Audry lepott meg: semmi jel sem árulkodott róla, hogy *A földökád mögött* című, 1968-ban magyarul is megjelent regény írója, Simone de Beauvoir barátnője, valaha is felcsap sci-fi szerzőnek. Nos, a nem nagyon fiatal hölgy (mellesleg megjegyezve: ama ritka francia írónőkhöz tartozik, akiknek pontosan tudjuk a korát – 1906-ban született –, a gáláns francia filológia ugyanis az írónők születési idejét nem szokta feltüntetni...) most *A másik bolygó* című kötettel jelentkezett. Ez a mű, az előbbi két, csupán részben tudományos-fantasztikus jellegű regénnyel szemben, már inkább sorolható az igazi sci-fi sorába, mert a science-fiction egyik olyan alapkérdéséről szól, mint a tükörvilág (akár a nálunk is vetített angol film: *A nap másik oldalán*). Hőse egy jövőbeli úrutas, akit atomjaira bontva küldenek egy másik bolygóra, melyről kiderül, hogy a Föld égi hasonmása. Az ebből adódó, elsősorban nem műszaki, nem tudományos, hanem lélektani kérdéseket elemzi fölényes írói mesterséggel, de vékony szálon Audry asszony. Kis kötetét egy külön kémháttérrel zárja: a kémelhárítás ugyanis elfogja és kivallatja az első regényében szereplő írónőt, mert az ember atombontásának és összerakásának ötletét hadititoknak tekinti.

Jean-François Josselin, a *Nouvel Observateur* harcos baloldali riportere, viszont igazán fiatal író: 1939-ben született, s előzőleg csak egy elbeszélése meg egy regénye jelent meg. Most *Sarolta nagy jelenete* című legújabb kisregényében szintén egy alapproblémával foglalkozik, éspedig a tükörvilágnál is általánosabb (és szokványosabb) időutazással. Foglalkozik? E szó túl nagyképp itt. A franciásan szellemes Josselin ugyanis inkább sci-fi paródiát írt, mintsem igazi tudományos-fantasztikus regényt, ebben az 1961-ben, jobban mondva 1971-ben, illetve istentudja, mikor játszódó elbeszélésben. A lényege ugyanis az, hogy a végén az időgép alkotói, sőt utasai sem nagyon tudják már, hogy mikor történik velük az a... kevés, ami történik. Ma már olyan jelentős helyet foglal el a sci-fi, hogy igyírtoktízni is érdemes vele. Ezt teszi könnyedén, ámbár felszínesen, ez az ifjú szerző.

Christiane Rochefort, a nálunk is nagy sikert aratott *Házasság párizsi módra* című „csipős, eleven, logikus, kíméletlen, friss” (Réz Pál utószavát idézem) regény írónője, Audry kollegina rövid lélegzetű művéhez képest vaskos (jó 400 oldal!) művel merészkedett be a sci-fi birodalmába. *Archaiosz avagy a csillogó kert* című munkája tulajdonképpen inkább utópia, mint sci-fi, méghozzá – mint a neve is mutatja – nem a jövőbe, hanem inkább a múltba vágyó, a gyermeki, édeni, „ártatlan” múltat visszasíró írás. Az ártatlant azért tettem időzőjelbe, mert ezzel a rochefort-i „ártatlansággal” jól megfér például a vérfertőzés és a lopás is. „Régiában” (talán így lehetne magyarítani az ország nevét) mindent szabad és mindent lehet. A birodalom-

határok az időjárás szerint változnak, a herceg rózsaszállá vagy macskává változik. Az élet ízes, színes, bohókás. A szilaj vérmérsékletű írónőt nem Swift, hanem Rabelais, no meg talán egy kissé Jarry sugallta. Egy baja van: olyan jól érzi magát maga teremtetten dévaj és kujon világban, hogy nem bírja abbahagyni. Így azután a regény elnyúlik, s az olvasó a végén úgy érzi: ebből a zamatos-velős utópia-pörköltből is megárt a sok...

Végül – s ez aztán a fantasztikus! – a tudományos-fantasztikum betört az „új regény” tiltott területére is: az illusztris „betörő” nem más, mint a Médicis-díjas Claude Ollier, s a regény címe: *Élet az Epsilononon*. A hagyományos értelemben vett cselekmény – csakúgy, mint a *nouveau roman*ban általában – itt is vékonyka: négy űrhajós érkezik egy négy Nap sütötte bolygóra, s ott kutatóútra indul... Ezúttal azonban nem a tudomány a fontos, sőt nem is a fantasztikum, hanem az artistikum. Ollier igazi művészi munkát írt: a rengeteg titok, a sok homály csak ürügy arra, hogy – túl az olyan problémákon, mint például az, hogy a bolygón észlelhető rejtélyes részecskék talán nem anyagi, hanem élő testecskek – mondjam: túl ezeken a fizikai, vagy biológiai kérdéseken, az az érdekes és lényeges, hogy Ollier a Robbe-Grillet-féle fogásokból és a borges-i tudós sejtelmességéből roppant részegítő koktélt kevert ki: az emberi lélek, a tárgyak és jelenségek varázslatos költeményét.

KÖNYVSZEMLE

Régen írtam Krónikát, s ezért oly sok könyv gyűlt össze, hogy csak „röptében” tudom áttekinteni – mit! „áttekinteni”? – csupán jelezni őket. Jöjjenek előbb a szerzők, aztán a fordítások!

Fekete Sándor, Petőfi hazai helytartója, Petőfi szelleméhez híven, egyúttal a francia revolúció kultuszának papja is. Kitűnő *Hőség hava* című drámája után, most a Móra Kiadónál megjelent *A nagy francia forradalom* című szép képes albuma. Ellentétben a sematikus dogmatizmus jegyében született értékelésekkel, Fekete nem csinál személyi kultuszt visszavetítve sem, és bátran kimondja: „néhány olyan fókig azonosították az ügyet Robespierre-rel, hogy thermidorral befejezettnek tekintik magát a forradalmat is, sőt a burzsoázia „ellenforradalmáról” beszélnek. Kusza gondolkodásról tanúskodik e fogalom. Egy polgári forradalom ellenforradalmát azok képviselik, akik a feudális rendet akarják visszaállítani.” Ezért az igazságért még azt is megbocsátom neki (egyébként aligha a szerző a ludas!), hogy a képmellékleten az én kedves Saint-Justöm neve *Saint-Juste*-nek van szedve...

Robespierre és Saint-Just neve sűrűn szerepel Ludassy Mária dolgos alkotásában is, amely *„Valóra váltjuk a filozófia igéreteit”* címmel a Magvetőnél jelent meg, s amely dupla Saint-Just mottóval indul: „A szabadságot nem könyvekbe kell zárni, hanem magában a népben gyakorlattá tenni” – hangzik az egyik, ma is időszerű ige. A magyar kutató a francia felvilágosodás és a francia forradalom ütközőpontjait vizsgálja, nagy tárgyismerettel, mélyreható gondolatisággal, és sok érdekes, nálunk manapság alig ismert kortörténeti adalékkal. (Ilyen például Marat beteges tudósellenessége.)

Majdnem két évszázadot ugorva, a mai francia történelem boszorkánykonyhájába tekint Salgó László *De Gaulle diplomáciája* című publicisztikai elmefuttatása (Kossuth), amely sok adattal, s egyúttal árnyalatosan pártos értékeléssel rajzolja meg egy kivételes pálya nagy vonalait. A szerző hosszú párizsi tudósítói munkája ellenére néhány bántó tévedés maradt a műben: nem igaz, hogy „Párizs jelentős része 1944. július végétől már a Belföldi Francia Haderő ellenőrzése alá került” (40. old.): a felkelés csak augusztus 17-én kezdődött, addig a nácik teljes egészében „ellenőrizték” a sokat szenvedett fővárost. Az is téves, hogy 1947 első felében a kenyér napi fejadagja 200 grammra csökkent és „alacsonyabb volt, mint a háború legsúlyosabb éveiben”, mert akkor csak 10 deka volt! (59. old.). A könyv utolsóelőtti bekezdésében a szerző Vergennes-t, XVI. Lajos külügyminiszterét megteszi hercegnek, holott csak gróf volt.

A 27. oldalon egy fura várost említ: *Saint-Jean d'Arc*. Ez persze nem Szent Johannát idézi (akkor *Sainte lenne*), hanem a Saint-Jean-d'Acre nevű palesztinai várost, amelynek magyar neve: Akkó.

Ugyancsak a Kossuthnál jelent meg Komját Irén és Pécsi Anna *A szabadság vándorai* című kötete, mely a franciaországi magyar antifasiszták életéről és harcáról szól, tíz évre terjedően (1934–1944). Az érdekes képekkel és dokumentumokkal illusztrált kis kötet még csak az egyik első vázlata ennek a gazdag kornak. A szerzők Maurrasék híveit (*camelots du roi*) „a király hírnökeinek” mondják, holott régi bevett magyar nevük: „királyrikkancsok”. Párizs XIV. kerülete egyáltalán nem „úri negyed” (69. old.); Dolores Ibarruri ragadványneve nem *Passionaria*, hanem *Pasionaria* (75. old.), a 169. oldalon egy fura utcanévre bukkantam: „Rue duc d'Enghien” – a Napóleon által agyonlövétett Enghien valóban *duc* (herceg) volt, de az utca neve csak „rue d'Enghien”.

A képzőművészeti könyveket mellőzve rátérek a fordításokra, s elsőknek Eiffel *Képes francia történelem* című albumát említem, amely pompás... tréfás dokumentum (magam is haszonnal fogódzkodom meg benne, most, hogy párizsi éveim történetét írogatom). Am a Gondolat kissé jobban gondolhatta volna: La Rocque ezredes nem volt fasiszta, csak jobboldali, pártját sose hívták „Francia Nemzeti Szocialista Párt”-nak (20. old.), hanem *Parti Social Français*-nak („Francia Szociális Párt”). Leiterjakab az 53. oldalon levő rajz is: a nyakatekert „nem vasérc” (*non ferreux*) helyesen: „színes fémek”. Van egy „állati” dolog is a könyvben: a 94. oldalon, megintcsak egy cím, azt mondja, hogy „... vadállat-könyv”, nos, a *Bestiaire* a latin *bestiarium* franciás változata, s magyarul csak „állatkönyv”. A 125. oldalon *Versaille* olvasható egy versikében *Versailles* helyett, ami sajnos nálunk gyakori (az innen elcsent s betűt aztán rendszerint *Marseille*-hez biggyeszítik...).

A Helikon könyvek közül érdemes felfigyelni Elsa Triolet utolsó regényének (*Hajnalban elhallgat a csalogány*) szép magyar kiadására, amely Szántó Tibor munkája és az a különössége, hogy a nyomás kétszínű.

Az Európa gazdag francia terméséből kiemelek egy eredeti alkotást. Gilles Perrault újságíró *Az 51-es dosszié* című kémregényéről van szó, mely a strukturalizmus meg az „új regény” technikájából merítve ábrázol egy izgalmas históriát. Franciás műgonddal készült Gera György Michaux-kötete (*Nyugodjék lázadásban*), amelynek hála az eredeti és tehetséges poétát most már nemcsak antológiákból, hanem ebből a jeles műfordítóink tolmácsolásában megjelent kötetből ismerheti meg a magyar olvasó.

Költői téren azonban az utóbbi idők legérdekesebb francia vonatkozású kiadványa a Gondolatnál megjelent Éluard-gyűjtemény (*A körülmények és a költészet*), amely a nagy költő értékes esszéin kívül egy szenzációs dokumentumot is közöl: *A szürrealizmus kivonatos szótára* című érdekes, Bretonnal közösen készített összeállítást. A nagy apparátussal (Fodor István értő utószava, Vigh Árpád, Kiss Sándor, Csűrös Klára ötletes fordításai) készült izgalmas műben is akad persze néhány kis bibi: a nálunk immár Peter Weissnek nála is ismert Charenton nem párizsi negyed (344. old.), hanem peremváros; Dali nem „a katalán okosság kolossalisan gazdag hercege” (388. old.), hanem „fejedelme” (*prince* itt ugyanis ezt jelenti!). A szöveg nehezen érthető. Több jegyzet kellett volna. Ki érti meg pl. nálunk azt a 398. oldalon olvasható és Poincaréra vonatkozó megjegyzést, amelyben Borniol neve szerepel, ha nem tudja, hogy ez az illető temetkezési vállalkozó volt? A Prévert-re vonatkozó lexikális cikkekben a patafizikus költő egyik híres versét tapadón *Bevezetés a fejek vacsorájához* címmel fordítják (414. old.), holott a költemény nem ilyen értelmetlen címmel jelent meg nálunk, hanem a kitűnő *Maszkabál* címmel (Modern Könyvtár, 1959).

KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖNYVSZEMLE

SZABÓ JÚLIA: MAGYAR RAJZMŰVÉSZET 1849–1890

„A modern magyar rajzművészet története a 90-es években kezdődik és első nagy korszaka 1919-ben zárul. A rajz újjászületésének azonban korábban is volt már néhány jele: Munkácsy Mihály egységes, összefogott ceruzavázzatai, kevés számú akvarellje, Szinyei Merse Pál eleven, természetesen alak-stúdiukai, sőt még Székely Bertalan időnként meghökkentően modern színösszhangokat felvillantó vázzatai is jövőbe mutató alkotások” – olvassuk Szabó Júlia – négy év előtt napvilágot látott – *Magyar rajzművészet 1890–1919* című könyvében (Corvina, 1969).

A szerző most az 1848/49-es szabadságharcot követő négy évtized hazai rajzművészetének és akvarellfestészetének történetét dolgozta fel (Corvina, 1973), – figyelemet elsősorban azokra a mesterekre irányítva, akik előkészítői voltak „a rajz újjászületésének”. Természetesen azonban Szabó Júlia nemcsak e korszak legnagyobb és legprogresszívebb alkotóival (Paál, Izsó Miklós, Szinyei Merse stb.) foglalkozik könyvében... Minthogy történeti áttekintést nyújt, a kisebb formátumú egyéniségeket is sorra veszi, s eközben kiderül, hogy a XIX. század második felének ún. „jelentéktelen” és „szürke” művészei közül többen (pl. Gyulai Gál Miklós, Dósa Géza, Novotni János vagy Valentiny János) – korántsem voltak annyira jelentéktelenek és szürkék, mint eddig hittük... Az is kiderül, hogy a klasszicista Ligeti Antalnak a „Libanoni cédruserdő” és a „Baalbek romjai” című munkái Csontváry Tivadar közel-keleti kompozícióinak ikonográfiai előzményei közé tartoznak, hogy a már-már pedánsan minuciózus festőként számontartott id. Markó Károly akvarelljeinek színei rendkívül „frissek és merészek”, s hogy Székely Bertalan egyes vázzatai – szinte nonfiguratív képek; „e lapjain a mester ötven-száz évvel későbbi európai festészeti problémák útjain bolyong...”

Szabó Júlia könyvéből viszont az is kiviláglik, hogy az 1849 és 1867 közötti korszak mostoha viszonyai, majd pedig a kiegyezés utáni évtizedek vezető rétegének parvenü hivatkozása, hamis, önelégült történelemszemlélete és esztétikai műveletlensége a művészeti élet és a közizlés pangásához vezetett... Ebben az egészségtelen légkörben sok nagy tehetség (pl. Benczúr) az üres csillogás, a talmi reprezentáció és a dagályos teátrális zsákutcájába tévedt, s más kitűnő adottságokkal megáldott mesterek sem futották meg azt a pályát, amelyre képességeik predesztinálták volna őket.

Szabó Júlia megkísérel választ adni arra a fontos kérdésre is, amelyet az elmúlt évtizedek magyar művészettörténeti irodalma (Fülep Lajos, Genthon stb.) újra és újra felvetett, hogy ti. művészetünk „lemaradásban”, „késésben” volt-e Európához képest a XIX. század második felében... Az egyetemes és hazai művészeti fejlődést, a nagyvilág és Magyarország képzőművészeti eredményeit összevetve Szabó Júlia e higgadt és bölcs konklúzióhoz jut el: „A magyar művészet története nem teljesen párhuzamos az európai művészet történetével, de az általános lemaradás elve nem fogadható el.”

Az illusztrációs anyag összeállítása nagy gonddal történt; a reprodukálásra kiválasztott művek jórésze még a szakközönség számára is meglepetés... Id. Markó Károly akvarell-tájképe, Székely Bertalan akvarellvázlata a Dobozihoz, Munkácsy „Fasor”-a (akvarell, 1880), Szinyei Merse vázlatlapja két nőalakkal (ceruzarajz), Lotz Károly vázlata a „Cserhalmi ütközet” című falképhez (akvarell) és ugyancsak Lotztól a „Ménés” című vízfestmény – mindmegannyi reveláció. E művek maradéktalanul igazolják Szabó Júlia véleményét: „Új stílusjelenségek előrejelzése rajzban gyakoribb, mint más művészeti ágakban...”

Szabó Júlia könyve – mind szövegét, mind képanyagát tekintve – nyeresége művészettörténetírásunknak. Jankó János „Szerb felkelők” című vízfestményével kapcsolatban azonban szükségtelennek tűnik annak a – részint nem eldönthető, részint pedig irreleváns – kérdésnek a feszegetése, hogy Habsburg-párti vagy Bécs-ellenes rácozat ábrázol-e a szerény igényű lap... Itt-ott túlzásoktól sem mentes a szöveg; hogy a derék, de középszerű Kozina Sándor és Kovács Mihály akvarelljei és tusrajzai „európai szintet ütnek meg” (mint Szabó Júlia írja...) – ez nehezen fogadható el, ha arra gondolunk, hogy Kozina és Kovács Mihály működése idején az európai szintet – Corot, Daumier és Courbet piktúrája jelentette.

TELEPY KATALIN: TÁJKÉPEK A NEMZETI GALÉRIÁBAN

A magyar tájképfestészet harminchat – a Magyar Nemzeti Galériában őrzött – kiemelkedő alkotásának színes reprodukcióját közli a Corvina kiadó könyvheti újdonsága; a bevezető tanulmányt és a képekhez fűzött kommentárokat Telepy Katalin írta.

A képanyag több mint egy évszázad hazai tájábrázolásaiból ad válogatást: az időrendileg első mű, id. Markó Károly „Visegrád” című korai remeke 1830 körül keletkezett; a kötetet lezáró kompozíció – Gadányi Jenő „Fantasztikus táj”-a – pedig 1948-ból való.

A művek kiválasztása szerencsés; a közölt festmények alkotói (Paál, Mészöly, Szinyei Merse, Csontváry, Ferenczy Károly, Koszta, Egry, Szőnyi, Barcsay, Bene Géza stb.) művészetünk XIX. és XX. századi klasszikusai. Hiánylistát benyújtani, a kimagradt művészeket, műveket számonkérni – nem lenne értelme... Sajnáljuk ugyan, hogy Munkácsy impresszionisztikus „Poros út”-ja, Csók valamelyik balatoni képe (pl. „A rózsaujjú hajnal”), Hollós, Thorma, Réti, Rippl-Rónai, Márfy, Dési Huber vagy Holló László festményei nem kaptak helyet a kötetben, azonban a képtáblák száma nyilvánvalóan kötött volt, s – mondjuk – Márfy vagy Bartha László festményének közlése esetleg Vaszaryt vagy Czöbelt szorította volna ki.

A szöveg elismerést érdemel; Telepy Katalin sok finom és találó megjegyzést tesz a múlt századi mesterek, Mednyánszky, a nagybányaiak, az alföldi iskola, a Nyolcak, a szentendreiek és a Gresham-kör művészeinek szemléletéről, festői világáról. Rokonszenves vonása Telepynek a szerénység; nem törekszik arra, hogy mindenáron új megállapításokat, meghökkenítő felismeréseket nyújtson... Ott, ahol lehet – igen helyesen – a korábbi publikációk eredményeire, Farkas Zoltán, Kállai Ernő, Körner Éva, Németh Lajos, Passuth Krisztina és mások monográfiáira, tanulmányaira hivatkozik, azokat idézi.

Sajnálatos azonban, hogy néhány frázis befészkelte magát a szövegbe (tájképfestészetünket hol „a gyémánt fényé”-hez, hol „a szivárvány színei”-hez hasonlítja Telepy Katalin...). A könyv – tartalmilag igaz – gondolatainak megfogalmazása olykor suta, kietlen (pl.: „Egyes művészeink a nemzeti sajátosságok *kidomborítását* tartják fontosnak”). Némelykor a szöveg és a képanyag nincs egymással szinkronban, a bevezetésben azt olvassuk, hogy Szőnyi István „a számára legelőnyösebbnek bizonyuló *temperatechnikát* használta”, – a közölt reprodukción azonban Szőnyi egyik *olajfestményét* látjuk... Előfordulnak a kötetben olyan kijelentések is, amelyeket a művészettörténeti tények korántsem támasztanak alá; Czöbel mester korai műveiről például azt mondja Telepy, hogy azok „a geometriára épültek”. Valójában azonban Czöbel Béla piktúrájától mindig távol állott „a geometria”, amelyen feltehetően a kubizmust érti Telepy Katalin.

E néhány kritikai megjegyzésünk természetesen nem kívánja elvitatni a kötet hasznosságát és szépségét; dicsérettel kell szólnunk a Kossuth Nyomda jó munkájáról is, – a színes nyomatok híven közvetítik az eredeti művek koloritját... Mayer Gyula borítólapja ellenben ásatag ízlésre és szűkös invencióra vall.

A szűkebb értelemben vett impresszionista csoport: a Monet–Pissarro–Sisley-triász tagjainak és a többi – általában impresszionistának nevezett, valójában azonban az „igazi” impresszionisták művészetszemléletét csupán részben való – francia mestereknek (Manet, Degas, Renoir, a fiatal Cézanne) programját és e programnak nagyszerű művek létrejöttét eredményező realizálását mutatja be Pataky Dénes új könyve (Képzőművészeti Alap kiadóvállalata, 1973), amely adatgazdagságával, világos és tömör előadásmódjával kitűnik a közelmúltban megjelent hazai művészettörténeti ismeretterjesztő művek közül.

A könyv első mondata szerint „az impresszionizmus a festészet történetének egyik legszebb korszaka”; a kötet egy másik helyén „a művészettörténet egyik legmegejtőbb fejezeté”-nek minősíti az 1860-as, 70-es években megszületett művészeti iskolát a szerző. E megállapítások igazát „A Folies-Bergère bárja” (Manet), „A páholy” (Renoir), „A Pont Neuf” (Pissarro), „A roueni katedrális” (Monet), a „Prima-balerina” (Degas) és az impresszionista alkotók más chef d'oeuvre-jeinek elemzésével támasztja alá.

A könyv feltárja az impresszionizmus gyökereit, előzményeit (Frans Hals, távolkeleti grafika, barbizoniak stb.) s rámutat arra, hogy a külvilág látványának, az optikai élménynek, a légköri hatásoknak minél maradéktalanabb visszaadására törekvő impresszionizmus – amelynek képviselői nem azt festették, amit tudunk, hanem amit látunk, ami a természet jelenségeiből a retinahártyán megjelenik... – nem más, mint a naturalista-illuzionista festészet többévszázados fejlődésének végső állomása.

Pataky Dénes nagy nyomatékkal hangsúlyozza e művészek etikai szilárdságát, állhatatosságát, megnemalkuvását. Manet, Renoir, Degas, Monet, Pissarro és társaik sosem engedtek művészi meggyőződésükből; eszményeikhez a gúny, a mellőzés és az anyagi sikertelenség ellenére is hűek maradtak. „Az a sorsom, hogy rágalmazanak...” – mondotta keserűen (egy-két évvel halála előtt) Édouard Manet, de sem őt, sem barátait nem készítette meghátrálásra az ócsárlás.

Az impresszionizmus – mint művészeti irányzat – már régen a múlté; a múlt század második felének szellemi talajából sarjadt ki, s a század alkonya egyben az impresszionizmus alkonya is volt. A l'art pour l'art elvét valló, erősen individualista impresszionista tanok felett túlhaladt az idő, az impresszionista mesterek makulátlan emberi és művészi magatartása, nonkonformizmusa, jellemük tisztasága és pályájuk következetessége azonban ma is példa és mérce.

Pataky Dénes monográfiája csupán avval marad adósunk, hogy mellőzi az impresszionizmus történetfilozófiai értékelését. Hogy e *polgári* művészeti irányzatot miért utasította el (legalábbis kezdetben!) – a *polgárság*, erre Pataky nem ad feleletet, holott nem lett volna másra szükség, mint hogy néhány bekezdésben ismeresse Rabinovszky Máriusz esszéjének („Az impresszionizmus kora”, 1848) gondolatmenetét és különösen Fülep Lajos munkáinak (elsősorban Magyar művészet és Művészet és világnézet című tanulmányainak) mély megállapításait. (Fülep 1923-ban kiadott könyvecskéjének ugyan *Magyar művészet* a címe, de fontos gondolatok vannak benne a francia impresszionizmusról is, amely – Fülep szerint – „a múlt nagy korszakaival egyenlő rangú jelenség”.)

GENTHON ISTVÁN: RÓMAI NAPLÓ

A néhány esztendővel ezelőtt elhunyt kiváló magyar művészettörténész: Genthon István – aki ebben az esztendőben lenne 70 éves... – 1940 és 1943 között Rómában élt, mint az ottani Magyar Akadémia igazgatója. Ennek a négy évnek élményeiről,

benyomásairól feljegyzéseket készített; ezeket most – Itália híveinek és Genthon tisztelőinek őszinte öröme – közreadta a Corvina kiadó.

Miről esik szó a „Római napló” lapjain? Beniamino Gigliáról és Sztravinszkijről, XIII. Alfonz spanyol exkirályról és a római ékszerüzletek kirakatában pompázó drágakövekről, Shelley „Óda a nyugati szélhez” című költeményéről és az olasz konyha különlegességeiről, a szirakúzi görög városok pénzérméiről és a római nők feszes melléről, André Gide új regényéről és Mussolini dicstelen bukásáról, a trecentóról és Rómának az angolszász légitrajok által történt bombázásáról, a római kávéházakról és a – Genthon szívéből távol álló – olasz barokk piktúráról...

Genthon István nemcsak élesszemű megfigyelő és enciklopédikus tájékozott-ságú tudós, de lebilincselő elbeszélő is... Gyakran valóságos kis novellákat sző bele a szövegbe; elsőrangú szépírói képességekre vall például az a „betét”, amely egy XVI. századi római kurtizánnak, a vöröshajú Giovannának viselt dolgait mondja el... Genthon – miközben a római templomokról és utcákról, az olasz ember természetéről, a Verdi-operákról vagy a vatikáni könyvtár illuminált kódexeiről cseveg könnyed eleganciával – ismeretek garmadáját teríti elénk; tolla nyomán megelevenedik a császárkor és a reneszánsz pápák Rómája, de bemutatja a 40-es évek Rómáját is, amelynek kispolgárai, kibombázott földönfutói, szegénynegyedekben élő munkásai iránt meleg rokonszenvet érez a naplói.

A könyv olvasása közben egy rendkívül színes és vonzó egyéniséggel kötünk barátságot. Genthon szerette a festészetet és a kulináris örömeket, a muzsikát és a női szépséget, a költészetet és a művelt emberek társaságát, az utazást és a jó bort. – nem szerette viszont a háborúnak és a Duce-korszaknak „gyalázatos igéit”. Előkelő lélek volt, humanista elme és európai látókörű magyar, – a Kerényi Károlyok, Szerb Antalok, Halász Gáborok rokona. A provincializmust, a nemzeti önteltséget, a korlátolt magyarkodást ő sem állhatta... A külföld legértékesebb művészeti és irodalmi áramlatai – véleménye szerint – nemhogy ártalmára lennének a magyar nemzet kultúrájának, de megtermékenyítik és előreviszik azt. „Furcsa, hogy némelyek kárhozzátják azokat, akik Nyugatról hazahoznak valamit a honi fészekbe. A középkor nagy stílusai internacionálisabbak voltak, mint a maiak, mégis – senki sem reszketett a nemzeti jellegért...” Ma is megszívlelendő gondolatok ezek, hiszen az avantgarde törekvések vaskalapos ellenfelei napjainkban is gyakran hivatkoznak a modern művészetre – állítólagos – „nemzetietlenségére”, „import-jellegére”.

A kötet sajtó alá rendezői lelkiismeretes munkát végeztek, a 63. oldalon mégis akad egy groteszk elírás... „Babits anyja a *mustáros* tököt szerette” – olvassuk meglepődve. Babits Mihály édesanyjának azonban a *mustostök* (nem pedig a mustárral elkészített tök) volt a kedves étele... (L.: Babits M.: Keresztülkaszul az életemen, Bp., é. n. 9–12. lap).

HAMAR IMRE: TÓVÁRI TÓTH ISTVÁN

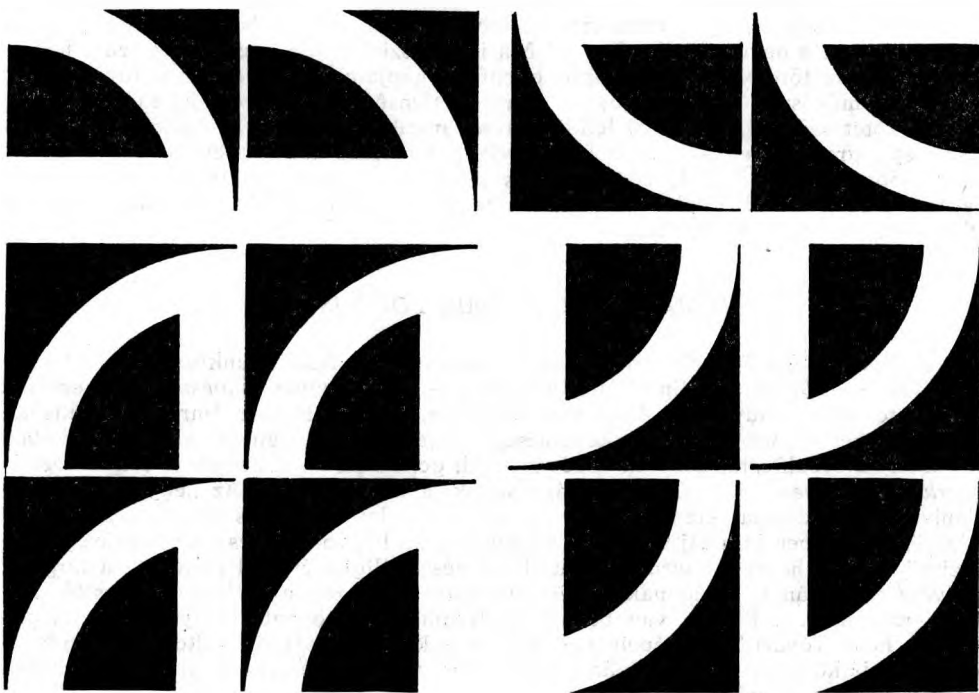
A Győrött élő Tóvári Tóth István Munkácsy-díjas festő munkásságáról ad tájékoztatást a – Dávid Katalin által szerkesztett – *Mai magyar művészet* című sorozat új kötete (Képzőművészeti Alap kiadóvállalata, 1973.). Hamar Imrének, a kismonográfia szerzőjének mondatai kellemesen, olajozottan gördülnek, a könyvecskében azonban zavaróak a tautológiák („Tóvári Tóth gondosan tanulmányozza a *kompozíció szerkesztési elveit*” stb.) és az általánosságok, a közhelyek... Az „egyetemes mondanivaló”, a „drámai előadásmód”, „a természet lenyűgöző és gyorsan illanó varázsa”, „az ember és a táj meghitt kapcsolata”, „a hagyomány és az újszerűség szintézise” és más hasonló zsurnalisztikus kifejezések aligha érik el céljukat: a tárgyalt művész arculatának, világának megismertetését, – hiszen e szölamok a festők száza-ra ráillenek... Persze, van bőven pozitívum is a szövegben; ilyen az a megfigyelés, hogy Tóvári Tóth képein legtöbbször a kékek és sárgák változatos kombinációival találkozunk. A „diófpác” megjelölés azonban téves; e grafikai technika neve helyesen: *diófpác*...

Ami mármost Tóvári Tóthot, a festőt illeti, ő az expresszív realizmus egyik képviselője mai piktúránkban. Szemlélete természetelvű; temperamentumos ecsetvonásokkal, élénk színekkel dolgozik; traktálása ízes, pasztózus; stílusa a hódmezővásárhelyiekhez (Tornyai), a szolnokiakhoz (Chiovini, Baranyó), a debreceni Holló Lászlóhoz és a szentendrei Pirk Jánoshoz áll közel, – munkáiban azonban ritkán érezzük az eredetiségnek, a művészi szuverenitásnak azt a sodró erejét, amely egy életművet a tisztes átlag *főlé* emel...

BÁLINT LAJOS: ECSET ÉS VESŐ

A század eleji magyar képzőművészeti megújulás főszereplőiről (Rippl-Rónai, Vaszary, Gulácsy, Kernstok, Tihanyi Lajos stb.) és a két háború közötti hazai festészet-szobrászat nagy egyéniségeiről (Kosztai József, Egry, Medgyessy stb.) szól e memoárkötet (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973). Az idős szerzőnek – Benedek Marcell, Hevesi Sándor, Lukács György küzdőtársának, a Thália Társaság egykori tőrzstagjának – visszaemlékezései nem tartalmaznak sok novumot, nem módosítják lényegesen a tárgyalt mesterekről bennünk élő képet, – a kötet mégis tanulságos... Bálint – a kortárs – feleleveníti a hajdani szenvedélyes művészetpolitikai küzdelmeket, s felidézi azokat a sivár körülményeket, amelyek sok jó művésznünk (pl. Beck Ö. Fülöp) lendületét megtörték, más festőinket, szobrászainkat pedig (Iványi-Grünwald, Rudnay Gyula) a hig, felszínes „árutermelés” lejtőjére vitték...

A szerény terjedelmű kötet egyrészt élvezetes olvasmány, másrészt megbízható krónika művészetünk közelmúltjáról, a MIÉNK, a Nyolcak, a Szinyei Társaság és a KÚT művészeinek tevékenységéről.

ALLANDÓ CSONTVÁRY-KIÁLLÍTÁS nyílik Pécsen október 8-án a Tudomány és Technika Háza nagytermében. A kiállítás anyagába került többek között a Mária kútja Názáretben, a Panaszfal bejárata Jeruzsálemben, a Kilátás a Templom-térre Jeruzsálemben, a Tarpatak a Tátrában és a Baalbek.

★

Október 8-13. között rendezik meg Pécsen a VII. MAGYAR JÁTEKFILM SZEMLÉT. A korábbi gyakorlattól eltérően az idei filmszemlén nem a Filmművészeti Szövetség jelölése, hanem a filmstúdiók bevezetése alapján kerülnek zsűri elé a versenyfilmek. Emellett jelölhet még a Szövet. két filmet. A Budapest Stúdió a *Harmadik nekifutás*, a Petőfi '73 és a *Kakuk Marci*, a Hunnia Filmstúdió a *Fotográfia* és A magyar ugaron c. filmeket nevezte be, a Magyar Film- és Televízió Művészek Szövetsége pedig a *Plusz-mínusz egy nap* és az *Utazás Jakabbal* c. filmeket választotta a szemlére.

A versenyfilmek mellett bemutatják *Fábir Zoltán* életmű-sorozatát. Az idei szakmai vita témája: A kifejezés tartalmi és formai bővítése a magyar filmművészetben.

A jövőben kétévenként rendezik Pécsen a játékfilm-szemlét.

★

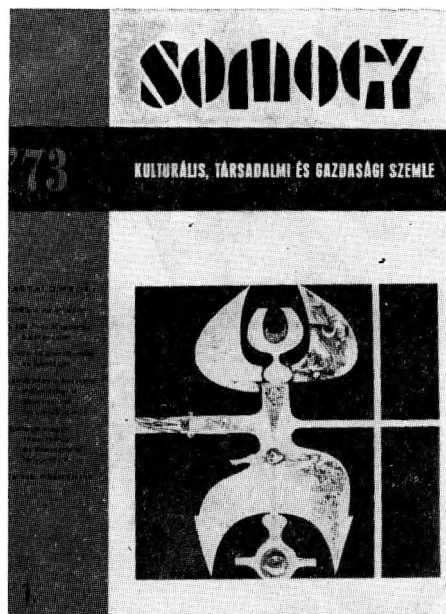
KENNETH MCROBBIE, a P. E. N. Club vendégeként hazánkban járt kanadai költő és műfordító július 11-én szerkesztőségünkbe látogatott. A magyar költészet kanadai megismertetésének kérdéseiről beszélgetett az írócsoport tagjaival és a szerkesztőség munkatársaival.

★

Berzsenyi Dániel születésének 200. évfordulójára Somogy és Vas megye közös kiadásában könyv alakban jelennek meg MARTYN FERENC Berzsenyi-kísérőrajzai.

★

Augusztus 8-án megnyílt Badacsonyan az EGRY JÓZSEF EMLÉKMŰZEUM. A festő egykori lakóházában több mint ötven táblaképet és számos grafikát mutatják be s dokumentumok idézik Egrý életútját. Az emlékmúzeum előtt helyezték el Borsos Miklós Egrý-mellszobrát.

A SOMOGY ÚJ SZÁMA. Másfél éves születés után új szerkesztőbizottság irányításával, megváltozott külsővel jelentkezett a Somogy megyei Tanács kulturális, társadalmi és gazdasági szemléje.

Az új szám szerkesztőségi bevezetője így fogalmazza meg a kiadvány célját: „hírt adni e nagymúltú és egyre szebb jelenű megye kulturális, társadalmi életéről, összegyűjteni a régió gondolkodó és alkotó tehetséges embereit, számukra nyilvános fórumot teremteni.”

Az Irodalom, művészet rovatban többek között Bertók László, Kerék Imre, Takáts Gyula és Veress Miklós verseit, Horgas Béla és Sipos Ferenc szépprózáját, Laczkó András és Papp Árpád jegyzetét, Tüskés Tibor kritikáját, valamint Fekete Sándor, Péczely László és Várkonyi Imre Petőfi-tanulmányait olvashatjuk. Merényi Oszkár egy készülő Berzsenyi Emlékkönyv anyagából közöl részletet. A képzőművészek közül Szekeres Emilt mutatja be a szám.

A szemle második felében *Születődünk, Művelődés, Társadalom és gazdaság* s végül *Figyelő* rovatcím alatt találunk értékes írásokat.

Köszöntjük a megújult *Somogyot*.

MARTSA ISTVÁN szobrászművész alkotásaiból rendeztek kiállítást július 14-től augusztus 5-ig az esztergomi Zodiákus Klubban. Megnyitót mondott Féja Géza. (Képünkön Martsa István: Európa elrablása).

★

A Budapest centenáriuma készített ZSOLNAI-DÍSZKUTAT – Fürtös György alkotását – augusztus 17-én avatták fel a Várban, a Tóth Árpád sétány és a Móra Ferenc utca kereszteződésében. Az ezinnal díszített pirogránit kút palástján Csorba Győző és Pákolitz István verssorai emlékeztetnek az alkalomra.

★

A Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága kiállításon mutatta be a kaposvári Somogyi Képtárban a RIPPL-RÓNAI MÚZEUM kiemelkedő alkotásait és RIPPL-RÓNAI JÓZSEF műveit. A július 20-i megnyitón Garamvölgyi József művelődésügyi miniszterhelyettes mondott beszédet.

II. ORSZÁGOS SZOCIOLÓGIAI KONFERENCIA PÉCSETT. A TIT Baranya megyei szervezete – az MTA Szociológiai Intézete támogatásával – országos szociológiai konferenciát szervez Pécsen, augusztus 21–25. között, az Orvostudományi Egyetemen. Az elmúlt évben Komlón rendezett első konferencia az urbanizáció társadalmi problémáival foglalkozott. A mostani témakörei a falu társadalmi és gazdasági szerkezetének változásait ölelik fel. A konferencia öt napján 21 előadás hangzik el a következő négy témáról: Mezőgazdasági termelés és társadalmi érdekvizonyok, Társadalmi szerkezet és kultúra, Falu és településrendszer, A falu kommunális fejlődése és a kommunálpolitika.

★

Megjelent a BARANYAI MŰVELŐDÉS idejének második száma. A szemle élén elhelyezett Petőfi-összeállításban Csorba Győző és Bertók László Petőfi-versét, valamint Takács Gyula megyei tanácselnökhelyettes március 15-i ünnepi beszédének szövegét olvashatjuk. Fischer János Schaár Erzsébet mohácsi Petőfi-domborművét ismerteti.

A szám törzsanyagában az oktatás és nevelés körébe tartozó, valamint népművelési témájú írásokat találunk. Igen gazdag az Ismerd meg Baranyát! rovat, melyben többek között Szentirányi József: Az iskolák államosítása Baranya megyében és Benkő Péter: Pécs lakosságának társadalmi szervezete a XIX–XX. század fordulóján... c. tanulmánya kapott helyet.

★

PÉCSI FESTŐK ÉS GRAFIKUSOK KÜLFÖLDI KIÁLLÍTÁSOKON. Erdős János műveit a finnországi Lahtiban, majd Helsinkiben mutatták be júliusban és augusztusban. Kismányoki Károly és Pinczehelyi Sándor grafikái az angliai Teeside-i biennálén, Gellér István rajzai pedig ausztráliai kiállításon szerepeltek.

★

LABORCZ MÓNICA kerámikus műveiből nyílt kiállítás Pécsen augusztus 2-án a Képcsarnok rendezésében.